د سرطان کودتا

د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ

پیلامه

Download from:aghalibrary.com

ليکوال:

ډاکټر محمد حسن کاکړ

د کابل پوهنتون د تاریخ پخواني استاد

بسم الله الرحمن الرحيم

خانګړنې

د کتاب نوم	:: د سرطان کودتا، د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ پیلامه
لیکوال	:: پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ
خپرندوی	:: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه _ جرمني
چاپ کال	:: ۱۳۸۸ ل (۲۰۰۹ م)
چاپ شمېر	:: ۱۰۰۰ ټوکه
د خپرونو لړ	:: (۱۱۶)
کمپوز	:: د ټولنې اداره
ډیزاین	:: ذبیح شفق

چاپ او کمپیوټرځی

اسد دانش مطبعه

د څلورمې حوزې څلور لارې. مروارید هوټل ته مخامخ.
ملي مارکېټ. کابل
Cell:0700-449298/0799-209272
www.danishpress.com

لړلیک

سرلیک	مخ
د خبرلدوبې اوږدې یادښت	
سریزه	۱
د سرطان له کودتاه دمخه	۵
د سرطان کودتا	۲۳
محمد ظاهر	۴۰
د سرطان د کودتا په اړه بحث	۴۴
د افغانستان لومړی کودتايي حکومت	۵۸
له وطنپالو او ولسپالو سره ټکر	۶۴
له اسلامي بنسټ پالو سره ټکر	۸۲
د نویو سیاستونو په لور هڅې، دننه په وطن کې	۹۰
د نویو سیاستونو په لور هڅې، له هېواد نه دباندې	۱۰۲
شوروي اتحاد ته سفر	۱۰۲
پاکستان ته سفر	۱۱۹
ایران او خینو نورو هېوادونو ته سفر	۱۲۷
د امریکې متحدو دولتونو سره اړیکې	۱۳۱
د جزا قانون، په کودتا باندې کودتا او د محمد داود پای	۱۳۷
محمد داود	۱۴۸
د خینو اړونو لنډه پېژندنه	۱۵۵
منابع	۱۷۱

د خپرندويې ټولنې يادښت:

د محمد داود خان په اړه مهم ټکي

شهيد محمد داود خان د نوي او معاصر افغانستان يو نوميالی او د بحث وړ شخصيت دی، د افغانستان د شلمې پېړۍ په تاريخ کې هغه داسې يوه مطرح څېره ده چې د پېړۍ وروستۍ پېښې يې له شخصيت، افکارو او هلو ځلو سره تړلې دي.

سږ کال د افغانستان کلتوري ودې ټولنې پتېيلې ده چې د هغه د ژوند کار او په ځانګړي توګه د صدارت او جمهوريت د دورو په اړه يو ځېړنيز سيمينار جوړ کړي، دغه سيمينار به د هغه د زوکړې سلمې کليزې په وياړ جوړېږي او د سيمينار لپاره به زموږ ټولنه يو شمېر مهم آثار هم چاپوي.

د نوميالي افغان مؤرخ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ دغه اثر هم د همدغه هوډ يوه برخه ده او موږ په دې باور يو چې په دې کتاب کې د شهيد محمد داود خان د شخصيت او په نوي تاريخ کې د هغه د ونډې او مسئوليت په اړه دقيقه علمي څېړنه او ارزونه شوې ده.

ښاغلي استاد پوهاند کاکړ ته د اوږده عمر دعاګانې کوو، چې په خپلو تاريخي څېړنو کې، په تېره بيا د معاصر افغانستان د تاريخ د بېر نوي اړخونه راوسپړي او د يو دقيق او ملي مؤرخ په توګه يې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کړي، د افغان ملي مؤرخ پياوړی نوم په اوسني افغانستان کې اوس يوازې د هغوی له نوم سره تړل کېږي، خدای ﷻ دې وکړي چې په افغانانو کې داسې نور مؤرخين هم ولرو.

په درناوی

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

جرمني، د کولن ښار

۲۰۰۹ ع د مې ۲۲ : ۱۳۸۸ ل. د غبرګولي پنځمه

سریزه

د دغه اثر لومړۍ لیکنه مې دري کاله دمخه بشپړه کړې وه، هغه وخت په دغه فکر وم چې د محمد داود کودتا، د حفیظ الله امین کودتا او د شورویانو یرغل په نامه موضوعګانې به په یوه ځانګړې توګه کې بیانوم. خو دهغه لومړۍ لیکنه چې مې تمامه کړه، راته مالومه شوه، چې له هغه نه به دغسې یو پنډ اثر جوړ شي، چې خپرېدل به یې ډېر وخت ونیسي او لاندې او باندې کول او لوستل به یې د لوستونکو لپاره ګران وي، نو مې هغه په درې ټوټو ووېشله چې « د سرطان کودتا د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ پېلامه». په نامه یې لومړۍ او تر هغو دوه نورونه کمکۍ برخه ده. هغه دوه برخې به یې د ثور کودتا او د هغې ژورې پایلې په نامه او د افغان - شوروي جګړې په نامه له دې وروسته یو په بل پسې خپرې شي.

دغه لیکنه د افغانستان د نژدې تیرې په اړه د تاریخ یو اثر دی، خو د نژدې تیرې تاریخ لیکل چې زموږ د خپل مهال پېښې هم په کې راځي، ګران وي. د هغې په اړه دفتري یا رسمي پاڼې یاني هغه پاڼې چې د پېښو په اړه وي او د لومړنیو سرچینو په نامه یادېږي یا نه وي، یا ډېرې کمې وي، خو د هغه وخت د نورو کسانو لیکنې چې د دویمې سرچینې یا دویمې منبع په نامه یادېږي ډېرې دي؛ لکه چې د محمد داود د ولسمشرۍ په اړه بنایسته ډېرې دي. په دغه اړه لومړنۍ سرچینه د دفتري او

رسمي پاڼو او سندونو په بهه اوس نه لیدلی کېږي، ممکن هیڅ ونه لیدل شي، هغه به په کورنی جګړه کې له منځه تللي وي. یا به باندنیانو هغه وخت وړي وي، چې تر لاس لاندي ډلې یې په کابل کې حاکمې وې.

عبدالجلیل جمیلي، د افغانستان د باندنیو چارو پخواني مامور، په خپلې یوې لیکنې کې چې په کال ۲۰۰۲ کې په افغان – جرمن ډاټ کام کې خپره شوې وه وایي چې روسانو «... تمام اسناد و مقاولاتیکه تا ختم دوره جمهوریت اول افغانستان بامضاء رسیده بود و نیز اسناد و مدارک ارشیف ملي و ارگ و دیگر دوایر را بردند».

په دغه ډول افغانستان د دغه اوسني داخلي جنګ له امله یو ځل بیا د رسمي او دفتري پاڼو او لیکنو په برخه کې په هغسې ګاګړي بدل شوی چې لږو ډېر له هر جنګ نه وروسته شوی و، خو افغانستان دغه وخت په دغه برخه کې تر هر بل وخت نه ډېر خوار شوی دی؛ ځکه چې که د مخه زموږ کلتوري لوټماران په خپله افغانان وو، دغه ځل په هغو سربېره باندنیان او په سر کې روسان هم وو، چې پرچمي چارواکو د هغو د خوښې ساتلو لپاره دغسې ارزښتناک څیزونه هم په خوښۍ ورکول.

له بده مرغه افغانان اوس هم تاریخي شواهدو ته ارزښت نه ورکوي، په داسې حال کې چې هغه د افغان ملت د پېژندنې لپاره د غومره ارزښتناک دي چې د تاریخپوه چان ونست په وینا چېرته چې شواهد نه وي، هلته تاریخ نه وي.

دغه اثر یوازې د محمد داود د ولسمشرۍ دورې د سیاسي، امنیتي او ډیپلوماتیکي پېښو په اړه دی، نه د هغې د ټولو اړخونو په اړه، که د دغې دورې په اړه دویمې لیکنې افقي

نه دي یا پوره اتفاقي نه دي، ډېرې خودي او دغه ډېر والی ځېرونکي ته موقع ورکوي، چې مالومه کړي، د هغه وخت پېښې په ربښتیا څنګه پېښې شوې دي. د هغه وخت لیکنې له دفتري پاڼو او سندونو نه وروسته مهمې وي، لیکونکي یې د هغو پېښو په اړه لیکنې کوي، چې د خلکو یا ټولنې په ژوند نېغ اثر کوي او خلک او حکومتونه د هغو پر وړاندې عمل کوي او تاریخ جوړوي، دا نو بیا د تاریخ د څېړونکي دنده ده، چې دغه لیکنې سره پرتله کړي، چاڼ یې کړي او د هغو پر بنسټ تېره شوې زمانه بېرته ژوندۍ کړي او په ژبه کې یې خوندي وساتي.

بیا هم حتمي نه ده چې د هغه تاریخ به آخري، غوڅ او حتمي اتفاقي وي، تاریخ لیکونکي هم د هر بل فرد په شان تعصبونه او ارزښتونه لري، خو دی د خپل مسلک او وجدان په حکم مجبور دی، چې نه یوازې د تېرو پېښو یا زمانې بیا رغونه، بلکې خپل تعبیرونه او حکمونه هم د څېړنې د دقیق میتود له مخې د شواهدو پر بنسټ وکړي، نه د خپل آزاد ذهن او آزاد قلم له مخې.

تاریخ لیکونکي هغومره ازاد او په خپل سر نه دي، چې خینې یې دغسې بولي، دی په واقع کې د ټولنیزو پوهانو په ډله کې تر نورو ډېر محافظه کار یانې هغه څوک دی چې په شواهدو مقید دی.

دی یوازې یوه لار لري او هغه دا چې تېره زمانه یوازې د شواهدو پر بنسټ بېرته ژوندۍ کړي، سره له دې هم دده انځور به پوره او کامل نه وي، ځکه چې شواهد یې پوره نه دي او شواهد د وخت په تېرېدو سره رابرسېره کېږي. له همدې امله ده

چې تاریخ لیکنه یوه پروسه ده او وار په وار وده کوي، نو تاریخ لیکونکي هر څومره حقایق یا شواهد چې په لاس کې لري، کوښښ کوي ، یا باید کوښښ وکړي چې د هغو پر بنسټ تېره زمانه یا تاریخ په خپله ژبه کې انځور کړي، دغه لیکنه د همدغې لارې یو کوښښ دی.

په دغې لیکنې کې د اشخاصو نومونه د اجتماعي او علمي لقبونو نه پرته؛ لکه ډاکټر، خان، ښاغلی، محترم او داسې نور ذکر شوي دي، له دېنه مطلب د چاپې احترامي نه دی، پدغې لیکنې کې هیڅ څوک که څه هم سیاستونه او کړه یې د خلکو او ټولنې په زیان تمام شوي وي، په سپکه یاد شوي نه دي، دلته د شخص احترام خوندي دی، خو سیاستونه او کړه یې د خلکو او ټولنې په ارتباط تر انتقادي کتنې لاندې نیول شوي دي.

په پای کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې او په سر کې د هغې له مشر ښاغلي زرین انځور نه مننه کوم چې زما دغه اثر هم د ټولنې په لګښت چاپوي او خپروي؛ لکه چې دمخه یې زما نور اثرونه هم خپاره کړي دي.

محمد حسن کاکړ
فبروري ۲۰۰۹/۱۳۸۸
کلیفورنیا – امریکا

د سرطان له کودتاه دمخه

په افغانستان کې د سرطان له کودتا نه دمخه هیڅ چا دولتي واک په کودتا سره تر لاسه کړی نه و، خو د واکمني کورنۍ په واک لیوالو غړو کله کله د واک په سر جګړې کولې او ولسي خلکو د حکومت پر ضد پاڅون کاوه.

افغان دولت د پاچا امان الله په واکمنۍ کې د لومړي ځل لپاره د لیکلې شوي اساسي قانون پر بنسټ تنظیم شو، خو هغه ژر له منځه یووړل شو. د سرطان د کودتا په وخت کې دولت د پاچا محمد ظاهر په سر والي د دریم اساسي قانون پر بنسټ تنظیم شوی و، چې په ۱۳۴۳ / ۱۹۶۴ کې ایستل شوی و، خو د قانون له مخې د حکومت کولو فکر په افغانانو کې لا هم عام شوی نه و، سره له دې هم د پاچا محمد نادر او ورونو په لومړني زیار سره د یحیی خیلو د پاچایی په څلور څلویښت کلنې دورې (۱۹۳۰ - ۱۹۷۳) کې دولتي نظام ټینګ و. د دغه ټینګښت غټ دلیل د پیاوړي پوځ او خارندوی شته والی. د دولتي نظام او ټولنې ورو ورو عصري کېدل او پرمختګ وو، دغه پروسه په خاص ډول د محمد داود د صدر اعظمۍ په لس کلنې (۱۹۵۳-۱۹۶۳) دورې کې ښه پرمخ ولاړه، په دغې دورې کې ډېر تعلیم کړي افغانان د واکمني کورنۍ د غړو تر څنګه په دولتي ادارو کې ننوتل او پوځ او خارندوی چې ټول شمېر به یې یو لک و، په

عصري وسلو سمبال شو. دغې پروسې لازمه کوله چې نظامي افسران د شمال ګاونډي هېواد، شوروي اتحاد په تعلیمي موسسو کې لوړه زده کړه وکړي. خو دا په اصل کې دننه په افغانستان کې د عصري پوهنې د پراختیا له امله وچې د سرطان د کودتا په وخت کې پوځي افسران او ملکي تعلیم کړي افغانان په شمیر کې ډېر شول. خو تېټ پوړي پوځي افسران او کارندوي د تحول لېوال او يو شمیر يې د پاچايي نظام مخالف وو. که څه هم نظام په دغه مهال کې په دې ډول د قانون له مخې چلېده چې دهغه له برکته له حکومت څخه د خلکو عنعنوي ویره له مینځ نه تللې وه او په هېواد کې دغسې دموکراسي چلېدله چې په وطن کې څه چې حتی په سیمه کې یې هم ساری نه لاره.

له حکومت نه ګوښه کړل شوي محمد داود له دغو پوځي افسرانو سره لاس يو کړ او د سه شنبې په ورځ د سرطان د میاشتې په ۲۶مه په کال ۱۳۵۲ (جولای ۱۹۷۳،۱۷) کې يې، قانوني نظام په کودتا سره نسکور کړ او پر ځای يې جمهوري یا د ولسمشرۍ نظام په پښو ودراوه.

محمد داود چې د پاچا ناسکه تربور او اوښی و او د خپلې کورنۍ د واکمنۍ له پیل نه تر ۱۹۶۳ پورې، له اتلس کلنۍ نه تر دغه وخت پورې په دغسې لوړ اختیار سره حکومت کړی و، چې يوازې د محمد هاشم صدر اعظمي ورسره پرتله کېدلی شي، ولې کودتا وکړه، هغه هم له کورنۍ نه د باندې افغانانو او د چپیانو په ملګرتیا سره؟ د دغې پوښتنې ځواب د واکمنې کورنۍ د غړو په تربورۍ کې د محمد داود په واک لېوالتیا کې او خلکو ته د هغه د خدمت کولو په ادعا کې موندل کېدلی شي

زه دلته دغه ټکي ېو ځاي تر بحث لاندې نیسم او خپل بحث له هغې مرکې نه پیلوم چې د ۲۰۰۲ د فبروري په دریمه یې له دغسي یوه کس سره کړې، چې د پاچایي کورنۍ غړیتوب له نږدې څخه پېژني، خو نه غواړي چې نوم یې واخیستل شي، دغه کس زه دلته د سپین په نامه یادوم.

د سپین په وینا محمد داود له پاچا محمد ظاهر سره خپل انتساب د «لعنت طوق» یا د «لعنت کړۍ» ګڼله او داسې یې فکر کاوه چې خلک ځکه ده ته احترام کوي چې دی د پاچا اوښی او د تره زوی دی.

نو دی په دې هڅه کې و چې دغه «طوق» نه ځان ازاد کړي. د سپین په وینا دا چې محمد داود د خپل ناسکه تره شاه محمود په صدر اعظمي کې د «ملي کلب» یا «ملي ټولنې» په نامه د نفوذ خاوندان پر ځان ټول کړي وو، په واقع کې د صدر اعظم شاه محمود او پاچا محمد ظاهر پر ضد «توطیې» لپاره و، محمد داود د خپلې صدر اعظمۍ په لس کلنې دورې کې بله چاره نه لرله. خو دا چې له پاچا سره خپل اړیکې ښه وساتي، خو دی په همدغه مهال کې یوه نوې لاره غوره کړه چې په هغې سره یې مخ په انکشاف افغانستان له شوروي اتحاد سره نږدې کړ، د پښتونستان ادعا یې ټینګه ونیوله او د هیواد د پرمختګ لپاره یې دوه پرمختیایي پلانونه په زیاته اندازه د شوروي اتحاد او تر څه حده د امریکې او نورو هیوادو په پیسو او تخنیکي مرستو پلي کړل. پاچا هم له صدر اعظم محمد داود سره په دغې لارې باندې ملګرتوب وکړ، خو له ۱۹۶۱ نه وروسته چې د پاکستان او افغانستان سرحدونه د پښتونستان په سر د یوه او بل په مخ کې د یوه اونیم کال په اوږدو کې وتړل شول او د دواړو هیوادونو

اوبکې سره ترخه شول او افغانستان او شوروي چې په شوروي اتحاد باندې تر پخوا لا ډېره پوه وکړې، د ۱۹۶۳ په مارچ کې پاچا خپل صدر اعظم محمد داود گوښه کېدلو ته وهڅاوه یا محمد داود په خپله له صدر اعظمۍ نه خان گوښه کړ، دا هغه وخت و چې افغانستان د سیاسي اوبښتونونو لپاره اماده شوی و او د پوهنې د پراختیا له امله د تعلیم کړو افغانانو یوه پراخه ډله هسکه شوې وه او له دغه انکشاف سره د افغان سیاست مورفولوجي یا سیاسي بڼه بدله شوې وه، له هغه وروسته د پاچا او محمد داود لارې په څرگند ډول بېلې شوې.

محمد داود تر گوښه کېدلو نه دمخه پاچا ته دوه لیکونه استولي و، په هغو کې یې د مشروطه پاچایۍ په چوکاټ کې د پارلماني دموکراسي او گوندي حکومت تجویز وړاندې کړی و، په دې ډول چې پاچا به د نوي اساسي قانون له مخې یوازې پاچايي کوي نه حکومت، او د واکمنې کورنۍ غړي به په حکومت کې گډون نه کوي، محمد داود خان د پاچايي کورنۍ غړی نه باله. (۱)

پاچا دغه تجویز رد کړ او فکر یې کاوه چې محمد داود غواړي په هغه سره خپل د ملي کلب کړنلاره پلې کړي، چې د میر محمد صدیق فرهنگ په ژبه «تشکیل حکومت و نظام دکتاتوری برهبری عین شخص امانه بعنوان عضو خانواده شاهی بلکه بعنوان رئیس حزب یا بعبارهٔ دیگر احیای مجدد نقشه کلوب ملی دوازده سال پیش شاه این نقشه را رد نمود و رد شدن آن موجب استعفای محمد داود خان گردید.» (۲)

خو محمد داود له حکومت نه دغه گوښه کېدل د یو څه وخت لپاره گڼل، د مؤلف صباح الدین کشککي په وینا

«...محمد داود وقتی استعفا کرد، در نظر داشت موقتاً از صحنه بیرون باشد و امید وار بود بعداً در راس یک حزب سیاسی قرار گرفته امور کشور را از دور اداره کند.» (۳).

دلته د دغه ټکي په پام کې نیول ضروري دي چې محمد داود یوازې له حکومتي مقام نه خان گوښه کړ، نه له سیاست نه. دغسې چلند له محمد داود نه چې تول بالغ عمر یې په زغرده حکومت کړی و، خوان هم و (دی دغه وخت څلور پنځوس کلن و) او په پوخ او حکومت کې یې د هر پلویان هم لرل، عجب نه ښکاري. د همدغه نقشې له امله به و چې تر گوښه کېدلو نه دمخه یې یو شمېر سیاسي بندیان د عبدالرحمن محمودي او براتعلي تاج په گډون د دهمزنگ له زندان نه ازاد کړل، دا هم درسته ده چې محمد داود په واکمنې کورنۍ کې د خپلو مخالفانو له امله په ازاد ډول حکومت نه شو کولی، له همدې امله هغه په یوه لیک کې پاچا ته څرگنده کړې وه چې «این طرز اداره مملکت و این فضای خاندانی... برای من [دیگر] قابل قبول نیست.» (۴).

فرهنگ د دغه مخالفت په اړه وایي چې «... همچنانکه بیست سال پیش از ان محمد داود خان در داخل اردو هسته مخالفت را با عمش سردار شاه محمود خان تشکیل کرده بود، اکنون سردار عبدالولي خان قوماندان قوای مرکز پسر عم و داماد شاه چنین هسته را در برابر او بوجود اورد.» (۵).

کشککي لا وایي چې پاچا محمد ظاهر چې له محمد داود نه پنځه کاله کشر و، غوښتل د سیاست په ډگر کې خپله مخکښ وي. «محمد ظاهر شاه که مقام سلطنت را به سن نزده سالگي اشغال کرد و برایش از طرف کاکاهایش (محمد هاشم و شاه

محمود) و سپس محمد داود موقع داده نشده بود تا مستقیماً از اختیارات خود استفاده کند در سال ۱۹۲۳ احساس میکرد وقت آن فرا رسیده تا از قدرت خود مستقیماً کار بگیرد... شاه ولي و عبدالولي به نوبه خود مصمم بودند محمد داود را کاملاً از میدان سیاست بیرون کشند. رقابت ها وخصومت ها میان ایشان ریشه عمیق داشت، لذا پدر و پسر استعفای محمد داود را به حیث رحمتي تلقي کردند.» (۵ الف)

محمد داود خپل تربور پاچا ته یو ډول چیلنج شو. پاچا ددغه چیلنج د بې اثره کولو لپاره په پوخ کې خپل د اعتماد وړ زوم او تره زوی عبدالولي ته د مرکزي خواکونو د قوماندان په توګه پوره واک قایل شو. د مولف امین اله دریخ په وینا: «محمد ظاهر شاه در اخیر سلطنتش ... مجبور شد تا شخصی را چون سپر در مقابل مزاحمت داود خان رشد داده واسباب فراغت خود را فراهم سازد.» (۲)

بل مهم او اساسي کار یې دا شو چې خپله پاچایي مشروطه کړي، په دې ډول چې د نوي اساسي قانون له مخې به واک د اجرائیوي، مقننې او قضايي څانګو ترمینځ ویشل شوی او په خپله دی به سلطنت کوي، نه حکومت.

د امیر حبیب الله د پاچايي له اولو کلونو نه تر دغه وخته پورې دا د مشروطه غوښتونکو افغانانو غوښتنه وه. محمد داود هم لکه چې ولیدل شو، د خپلې صدراعظمۍ په وروستي وخت کې د دغه غوښتونکې شو، که څه هم دی په واقع کې زور واک و او له دیموکراسۍ او دیموکراتانو سره یې نه لګېده، اوس په خپله پاچا هم ددغه تجویز حامي شو. پاچا بیا د ازادي پالو، دموکراتانو او قانون پوهانو په مرسته په ۱۹۲۳ کې یو

نوی جامع اساسي قانون وابست او خپله پاچایي یې مشروطه یا قانوني کړه. په افغانستان کې دا لومړی ځل و چې سلطنت له حکومت نه بېل وبلودل شو او دولتي واک د اجرائیې، مقننې او قضایي څانګو ترمنځ ووېشل شو. په مشروطي پاچایي کې د ملي شورا د ولسي جرګې غړي دوه ځل په سراسري انتخاباتو کې د خلکو په تېغو رایو سره د چارواکو په ډېرې کمې لاسوهنې سره غوره شول.

په پورته ډول د پاچا امان الله له وخت نه وروسته د قانون په چوکاټ کې دننه د ازاد ژوند کولو او په قانون سره د حکومت کولو یوه نوې دوره پیل شوه، چې په هغې کې د حکومت عنعنوي زیږه او زورواکه څېره نرمه شوه او په خلکو کې دا زادۍ روحیه وټوکېده، خو د محمد داود لپاره دغه کال د هغه دسیاسي ژوند پای و.

د اساسي قانون له مخې دی او د هغه ورور محمد نعیم د سلطنتي کورنۍ غړي وګڼل شول او د سلطنتي کورنۍ غړي د حکومت او سیاست له کولو نه منع وبلودل شول. د اساسي قانون په ایستلو کې د محمد داود مخالفانو هم برخه لرله او دوی او پاچا پالو دغه تجویز په واقع کې ددې لپاره وایه چې محمد داود له سیاسي ډګر نه بیرون وي.

پر دې سربېره محمد داود په واکمنې کورنۍ کې دننه د عبدالولي په سلوک سره پاروګ کېده. عبدالولي چې تر محمد داود څخه ډېر کشر او پر پاچا ګران و، د کورنۍ په غونډو کې یې په دې ډول د هغه بې احترامي کوله چې لکه غواړي سپک یې کړي.

د سپین د وینا له مخې په واکمنې کورنۍ کې تربورې له

پخوانـه د کړکیچ غټ عامل و او دغـه کړکیچ د پاچـا محمد نادر لـه وژل کېدلو نـه وروسته څرګنـد شـوی و. صـدر اعظم محمد هاشم او محمد عزیـز (د محمـد داود او محمـد نعیم پلار) سره سکه ورونه او پاچا محمد نادر، صدر اعظم شاه محمود او شاه ولي سره سکه ورونـه او د هغـو دوو ناسکه ورونـه وو. دوی ټول سره یـو موټي وو، خو محمد هاشم پـه خپلـې اولس کلنـې صدر اعظمۍ کې محمد داود او محمد نعیم چې سکه وريرونـه یـې وو، پـه لـوړو حکومتي مقامونو پـه پـوره اختیـار سره وګمارل او خپل ناسکه وراره پاچا محمد ظاهر یې دننه پـه ارګ کې د عیش کولـو لپـاره ازاد پرېښود. دا چې محمد داود او محمد نعیم لـه سیاست سره ټینګـه علاقه پیدا کړه او پاچا محمد ظاهر ورسره علاقـه ونـه ښوولـه، پـه اصل کې د صـدر اعظم محمد هاشم د همغـه تـوپیر نـاک چلنـد لـه املـه و. بیـا هـم کـه محمد داود «مشروطه پاچـاهي» غوښـتلای؛ لکـه هسې چې یـې پاچـا تـه وړانديز کړی و، د نوي قانوني نظـام د ټینګښت لپاره بـه یې لـه پاچا سره لاس یـو کړی وای، خو هغـه نـه یـوازې دغسې ونـه کړل، دهغه د نسکورولو لپاره یې پـه پټـه کوشش پیل کړ، دا هغه وخت و چې د نوې دموکراسۍ لـه برکتـه چې پـه خلکو کې د ژوند د ښـه کولـو پـه لـور د نویـو کـښونو د کولـو هڅه پیدا شوې وه، ګوندي سیاست کوونکـو تخریبي فعالیتونـه کـول. لـه بـده مرغـه پـه افغانـستان کـې چـې هـر وخت خپـه کـوونکې دوره د ازادي پـه دوري بدلـه شـوې، بـې مـسئولیته اوازونـه جـګ شـوې او بـې مسئولیته کـړه تـر سره شوې. د قـانوني پاچـایي پـه ازادي دوري کې هم همدغسې وشـول، پـه تېره بـه ۱۹۷۱ – ۱۹۷۲ کـې پـه غور کې د وچکالي او قحطي او بیا لـه ایران سره د هلمند د اوبو

پر سر له موافقې نه وروسته په لومړۍ پېښه کې د صدر اعظم عبدالظاهر حکومت پاتې راغی او په بلې کې د صدر اعظم موسی شفیق حکومت په مقصد ورسېد. خو مخالفان یې لا هم ډېر شول، په دوارو موضوعگانو کې مخالفانو حکومتونه بنه وتکول.

د قانوني پاچايي له پيل نه سیاسي گوندونو په تېره چپي گوندونو، لکه شعله جاوید، پرچم او خلق او داسې هم افغان ملت او تر څه حده د جمعیت اسلامي تنظیم نږدې په هرې موضوع کې د لوړو تعلیمي موسسو هغه ښځینه او نارینه محصلان او حتی د ښوونځیو زده کوونکي چې یې په خپلو گوندونو کې تنظیم کړي وو، که څه هم هغه لاقانوني نه و، د مظاهرو او اعتصابونو د کولو لپاره هڅول او له درس نه محرومول. په ۱۹۲۸ کې د صدر اعظم نور احمد اعتمادي په وخت کې چې ځارندویانو د پوهنتون په انگړ کې پر محصلانو ودانگل (حتی زه یې هم ووهلم که څه هم زه استاد وم.) د ۱۹۲۵ کال د عقرب د ریمه پیښه چې په هغې کې درې تنه تلف شوي وو، د چپي گوندونو له خوا هر کال لمانځل کېده او د هغې په یاد به مظاهرې او پاروونې کېدلې؛ لکه په اوومې پېړۍ کې چې د وژل شوي خلیفه عثمان کمیس د هغه د وراره معاویه د شام د والي له خوا د خلیفه علي په مقابل کې د پارونې لپاره ځړول شوی و. لاریونونه د کابل پوهنتون او د زرنگار پارک یوه برخه شوې او دغه پارک د لندن د هایډ پارک په شان د سیاسي وینااوو لپاره ډگر شوی و.

یو ځل حتی د ملي شورا ولسي جرگې هم د پوهنتون د محصلانو ملاتړ وکړ، چې په کانکۍ ازموینه کې یې د نومرو

اوسط شپېته په مقابل کې مظاهرې کولې، په داسې حال کې چې دا یوه درسي موضوع وه او د پوهنتون لوړې شورا د غه مقرره د تعلیمي سويي لوړلو لپاره ایستلې وه. مظاهرې او اعتصابونه که څه هم یوازې سیاسي ګوندونو ته منسوبو محصلانو کولې، نه ټولو محصلانو یا نورو افغانانو خو هغه په پرله پسې ډول کېدلې او درسونه یې په ټپه درول او ذهنونه یې ګډوډ کول او انارشي یې پیاوړې کوله.

یو څل د همدغو مظاهرو له امله کابل پوهنتون د شپږو میاشتو لپاره ونړل شو، بیا هم دغه مظاهرې د نظام لپاره په هیڅ ډول خطر نه و، هغه د ډیموکراسۍ او ازادۍ خاصه وه، چې په لویدیځې نړۍ کې هم دودې وې؛ لکه چې د ۱۹۶۸ په مې کې د فرانسې په ملیونونو محصلانو یوه ورځ په ناڅاپي ډول په مظاهرې لاس پورې کړ، د افغانستان پاچایي نظام ته چې خطر متوجه شو: په اصل کې د هغه له چلوونکو څخه پېښ شو، چې په سر کې یې پاچا محمد ظاهر و.

د قانوني پاچایۍ غټه ځانګړتیا یا په دقیق ډول نیمګړتیا دا وه چې د صدر اعظم په مشرۍ اجرائي ځانګه پیاوړې او اغېزناکه نه وه. د دیموکرات نظام ترڅنګ چې سیاسي ګوندونه او فردونه له ازادۍ نه بهره من او غوښتني او فعالیتونه یې ډول، ډول او ابتکاري وې، حکومت باید د قانون له مخې پیاوړی او اغېزناک وي.

که داسې نه وي دیموکراسي او ټولنه د انارشۍ په لور درومي، په افغانستان کې د قانوني پاچایۍ په وخت کې همدغسې وشول، د قانوني پاچایۍ په لسیزې کې پنځه حکومتونه راغلل او له مینځه لاړل او صدر اعظمان یا د پاچا له

خوا ګوښه کېدلو ته وهڅول شول، یا یې په خپله خانونه ګوښه کړل، حتی د قانوني پاچایي پیل له اناړشۍ او نا ارامۍ سره ملګري و، مظاهرې او اعتصابونه د سیاسي ګوندونو او مظاهره کوونکو محصلانو په نظر هدف ته د رسېدلو وسیلې وګرځېدلې، په اصل کې د محصلانو او زده کوونکو د لاریونونو او فشار له امله و چې د عقرب درېیمه پېښه رامینځته شوه او صدراعظم محمد یوسف که څه هم له ولسي جرګې نه یې د باور رایه تر لاسه کړې وه او د حکومت کولو وړتیا یې هم ثابته کړې وه، ګوښه کېدلو ته وهڅول شو. ځای ناستي یې صدراعظم محمد هاشم میوندوال چې د کار په پیل کې په پوهنتون کې په یوې عامې غونډې کې محصلانو ته وعده ورکړه چې ((تمام مسببین حمله بر محصلین را از کار برطرف ومحاکمه مینماید.)) (۲) متعهد محصلان په دې فکر شول چې مظاهره په حکومت باندې د فشار راوړلو ښه وسیله ده. د نا ارامۍ لوی یا شاید اصلي عامل محمد داود دی، چې د ملي مصئونیت له سردار جنرال رسول نه یې په خپل کور کې وغوښتل چې ((مبلغ پنج میلیون افغانی نقد حاضر است باختیارت میګذارم، توسط آن اشخاصی مانند مجید کلکانی، ببرک کارمل، سید ظاهر و بعضی از وکلای چپ ګرا را تشویق نمایی که در داخل مملکت و در مجالس ولسی جرګه بی نظمی و هرج مرج را بوجود ارند، .)) دی اضافه کوي چې ((... پولش را قبول نکردم اما ګفتم که اینکار را میکنیم و بوعده خود وفا کردم.)) (۲ الف)

...برازې دا هم نه و، ددغې دورې د صدر اعظمانو او وزیرانو صلاحیتونه چې په اساسي قانون کې محدود شوي وو،

د پاچا له خوا په عمل کې نور هم محدود کېدل، څنګه چې سیاست ګوندي نه و ، صدر اعظمان فردي کسان وو او د پاچا په خوښه غوره کېدل او د ولسي جرګې له منتې نه وروسته قانوني کېدل. په دې ډول صدر اعظمان په اصل کې د پاچا په خوښه صدر اعظمان کېدل، خو دوی د خپلو وزیرانو په غوره کولو کې ازاد نه وو. د صدر اعظم عبدالظاهر وینا وه چې «وی از هیچ یک اعضای کابینه خود اطلاع نداشته، صرف لست داده‌شده [وزرا] را اعلام کرده است.» (۷)

په دغې تېولې دورې کې پاچا یوازې یو کس جنرال خان محمد دملي دفاع وزیر په توګه ساتلی و او هغه د نظام د تسکورېدلو مخه ونه نیولی شوه. پاچا یوازې نور احمد اعتمادي ته موقع ورکړه چې نسبت نورو ته د اوږدې مودې لپاره حکومت وکړي، که څه هم دی د اساسي قانون د هغې مادې مخالف و چې محمد داود یې له سیاست کولو نه بې برخې کړ. پاچا شاید هغه په دغه مقصد د صدر اعظمی لپاره غوره کړی وي، چې محمد داود له نظام سره پخلا کړي، خو دی په دغه کار بریالی نه شو. په هغه سربېره له ولسي جرګې او قضایي څانګې سره یې اړیکې هم خراب شول. اعتمادي پداسې حال کې چې د پرچمیانو پر فعالیتونو سترګې پټولې، د هغه پر خلاف د اطراف دیني عالمان یې د کابل له ماجتونو ته د پوخیانو په زور وایستل، چې د کمونیستانو پر ضد یې لېنن ته د درود ویلو په موضوع کې په کابل کې مظاهرې کولې. د همدغو کړکیچونو له امله به و چې «... اعتمادي در اواسط حکومت خود دست به خودکشي زده میخواست خود را در بند قرغه مقابل منزلش در آب غرق نماید ولی نجاتش دادند.» (۸)

له دغې پېښې نه وروسته اعتمادي د موثر حکومت کولو توان له لاسه ورکړ. خو پخوا له دې چې حکومت يې د ولسي جرګې د بې اعتمادۍ په رايې سره نسکور شي استعفی وکړه. وروسته د صدر اعظم عبدالظاهر حکومت هم لکه چې د مخه بې ياوته وشوه په زياته اندازه د وچکالۍ او قحطۍ په وخت کې د عمومو د هيلو پر خلاف په خپلې وظيفې کې پاتې راغی او له صدر اعظمۍ نه يې خان ګوښه کړ. په دې ډول د قانوني پاچايۍ د لسيزې حکومتونه د موسی شفيق تر صدر اعظم کېدلو پورې که څه هم زياتره وزيران يې وړ او ډيناميک ديموکراتان، ليبرالان او ملکي کسان وو، خو په زغرده او اغيزناک ډول يې حکومت کولی نه شو، د حکومتونو دغه بې اغيزتوب د نظام مخالفانو په تېره متعهدو او ګوندي چپيانو ته موقع ورکړه چې خپلو ورانکاريو ته دوام ورکړي.

د حکومتونو د بې اغيزتوب سرچينه پاچا و، چې يې نه غوښتل صدر اعظمان چې د اساسي قانون له مخې بايد غير خانداني افغانان وي، ملي شخصيتونه شي. يو صدر اعظم که څه هم وړ او ډيناميک وي، د صلاحيت په نه لرلو سره په اغيزناک ډول حکومت کولی نه شي، خو پاچا محمد ظاهر د غير ګوندي سياست په حال کې چې د اساسي قانون پر بنسټ د غوره کولو او صلاحيت ورکولو شخص و، پوره صلاحيت ورکولو ته زړه نه کاوه.

په نتيجه کې حکومتونه ضعيف او ناتوان وو، پاچا د محمد داود پر خلاف په خپلې کورنۍ کې هم اداري شخص نه و، ده که څه هم په خپله خوښه سلطنت له حکومت نه بېل او تېل صلاحيت محدود کړ، خپله کورنۍ يې هم په ښه ډول اداره

کولی نه شوه. دی لاد مخه په دې کې پاتې راغلی وچې خپل اولاد او داسې هم د خپلو ترو اولاد چې په شمیر کې ډېر وو، د هدفمن ژوند لپاره دننه په وطن کې یا د باندې په ملکي او پوځي ساحو کې د لوړو زده کړو کولو لپاره وهخوي او په دې ډول په دولتي څانګو کې د دغسې کسانو په ګمارلو سره د نظام دادمن ملاتړان ډېر کړي. پاچا محمد ظاهر لکه چې د شوروي اتحاد په ګاونډیتوب کې د خپلې پاچايي راتلونکې خره لیدله یا یې د پاچاهی یو ډول ژوند زړه وهلی و یا د افغان پاچاهی کولو وړ نه و، هر څه چې و لکه چې مولف عاصم اکرم وایی پاچا محمد ظاهر «بیش تر علاقمند کتاب، شکار و ګلکاري و تا حدی معماری و مهندسی بود و در مسایل سیاسی کشور انقدر دقت که لازم بود بخرچ نمیداد» (۹).

پاچا محمد ظاهر د صدر اعظم عبد الظاهر له ګوښه کولو نه وروسته د یوه ټینګ حکومت په فکر شو او د دغسې حکومت د لړلو لپاره یې محمد موسی شفیق د صدر اعظمی لپاره ونوماوه. په دغه وخت کې چې پخوانی حکومت د وچکالی او قحطۍ نه را پیدا ستونزو په حل کې پاتې راغلی و، نه یوازې د حکومت اعتبار زیانمن شوی و، د سلطنت په اړه هم شک پیدا شوی و. پاچا محمد ظاهر موسی شفیق ته تر هر بل صدر اعظم نه په حکومتي چارو کې ډېر اختیار قایل شو او موسی شفیق چې ځوان او ډینامیک او نوښتګر شخص و او تر دغه وخت پورې د وزیری تر مقامه پورې په اداره او سیاست کې د تجربې خاوند هم شوی و، په کم وخت کې وښووله چې په بحراني وخت کې هم پیښو او سیاست ته نوی لوری ورکولای او په اغیزناک ډول حکومت کولی شي. شفیق لیکوال او شاعر و، د مصر د

ازهر په پوهنتون کې د اسلامي حقوقو او د امریکې د کولمبیا په پوهنتون کې په بین المللي حقوقو کې له ماسټرۍ نه پورته درجې زده کړې کړې وه.

په پښتو، فارسي او انګرېزي ژبو مسلط و، په ټولیز ډول دی د یوه منطقي او مقناطیسي شخصیت خاوند او د قانوني پاچاهۍ نظام ټینګ ملاتړ و. پاچا محمد ظاهر د موسی شفیق په شته والي کې خپل ایډیال صدر اعظم مینده لی و. صدر اعظم موسی شفیق د اوو میاشتو په بهیر کې په داسې حال کې چې حکومتي درې ګوني څانګې له نسبي خپلواکۍ نه بهره منې وې او د کابل سیاسي فضا هم پوره استفادې وه، په خپل خاص مهارت او تونبت سره دغومره کارونه وکړل چې بل صدر اعظم په هیڅ دورې کې په دغومره لنډې مودې کې نه وو کړي.

موسی شفیق له ولسي جرګې نه په دوو ورځو کې د اعتماد رایه وګټله، په داسې حال کې چې پخوانیو صدراعظمانو په دوو اونیو کې ترلاسه کوله. هغه د پاچا موافقه هم ترلاسه کړه چې د سیاسي ګوندونو، ولایتي او ښاروالي شوراګانو لایحې چې د هر دمخه پاس شوې وې، لاسلیک کړي. د ۱۹۷۲ - ۱۹۷۳ مالي کال بودیجه یې چې نهه میاشتې یې تېرې شوې وې، له ولسي جرګې نه تېره کړه.

د یو شمېر هیوادونو نه د پورونو په اړه چې پخوانیو حکومتونو له هغو نه د استفادې په اړه څه نه وو کړي. د ولسي جرګې موافقه ترلاسه کړه. له مقننه قوې نه صلاحیت هم ترلاسه شو، چې له بانډنیو منابعو سره ۷۴ توافق لیکونه لاسلیک کړي. د ملکي مامورانو د استخدام لایحه چې د ژبو د مسئلې په سر څو ځله بدلې وه تصویب شوه او هغه اختلاف چې په هغې سره

رامینځ ته شوی و، په حیرانوونکي ډول حل شو.

حکومت څرګنده کړه چې هغه مامورانو به ګوښه شي چې خپلې دندې نه شي ترسره کولی، له بېسوادۍ سره د مبارزې په هکله یې د ملګرو ملتونو په مرسته یوه اداره تاسیس کړه. د کتابونو په واردولو باندې مالیه لغو شوه او له جاپان سره د تلویزیون د نصبولو موافقه لاسلیک شوه. داسې هم د کرنې د بنه کولو لپاره د کرنې د نامتو متخصص عبدالوکیل په نوښت مهم کارونه وشول او د تازه میوو د صادرولو په اړه اسانتیاوې برابرې شوې.

د دغو ټولو کارونو له امله په ۱۹۷۳ کې عایدونه په بسیاري ډول ډېر شول. په همدغې دورې کې وه چې د کابل ښار په ختیځ کې د صناعتي سیمې بنسټ کېښودل شو او د افغانستان د کانونو د سروې کولو لپاره لایحه وایستل شوه. د دیني عالمانو او روحانیانو او په دین ټینګو افغانانو د راضي کولو لپاره چې د صدر اعظم نور احمد اعتمادي په چلند سره ناراضي شوي وو، په کابل راډیو کې د پنځه وخت اذان کولو دستور ورکړل شو او هغه کلیسا ړنګه شوه چې په کابل کې د مخه جوړه شوې وه.

موسی شفیق په حقه درک کړه چې په وچه چاپېر افغانستان کې پرمختیایي پروژې پرمخه تللی نه شي، خو په هغه حال کې چې له ګاونډیو هېوادونو په تېره له پاکستان او ایران سره یې اړیکې د دوستۍ وي.

موسی شفیق د دغه منظور لپاره له ایران سره د هلمند د اوبو په اړه د ۱۳۵۱ کال د کب په ۲۲مه یوه نوې موافقه لاسلیک کړه، چې د هغې له امله دواړو هېوادونو په دوستۍ

کې به والي راغی. دغې موافقې پوره بیان د مولف امین الله دریځ په کتاب کې راغلی چې د «افغانستان در قرن بیستم» نومېږي.

له پاکستان سره د افغانستان اساسي ستونزه د پښتونستان د کشالې پر سر وه او صدر اعظم شفیق عزم کړی و چې د هغې په اړه هم له پاکستان سره پوهاوي ته ورسېږي او له دغه هېواد سره د افغانستان اړیکې چې خو اړخیزه دي ښه کړي. هغه په عین حال کې له شوروي اتحاد سره د افغانستان دوستۍ ته دوام ورکاوه او نه یې غوښتل چې دغسې څه وکړي چې په هغه سره شوروي اتحاد وپارول شي، نو د څلورم اقتصادي پلان د پلي کولو لپاره د هغه سل میلیون روبله پور ومانه. دا په دغسې حال کې و چې موسی شفیق د ناپېیلتوب عنعنوي سیاست او داسې هم له لویدیځې نړۍ او عربي نړۍ له حکومتونو سره د افغانستان د دوستۍ اړیکې وار په وار ټینګول. (۹ الف)

د موسی شفیق په اغیزناک ډول حکومت کول د پاچاهي نظام مخالفان په تېره چپیان اندېښمن کړل. اندېښنه دا وه چې که دی پر خای پاتې صدر اعظم وي نظام به وار په وار ټینګېږي او ښې لوري او لویدیځې نړۍ ته به نږدې کېږي، چې په هغه حال کې به دوی ته ګرانه وي، چې پر ضد یې څه وکولی شي. دا هغه وخت و چې سیاسي ګوندونو په ملي پوځ کې یو شمېر افسران تنظیم کړي وو، خو د حسن شرق په ژبه «آنها امیر اکبر خیبر و نور محمد تره کی) به تعهد خود به شاه در عدم مداخله و جذب در میان صاحبمنصبان اردو صادق بودند.» (۱۰)

ببرک کارمل خو په وار وار خپله وفاداري پاچا ته ښکاره کړې وه، خو تجربو ښوولې چې په کمونیستانو باندې اعتماد

کوله هسې ساده توب دی، دوی خپلې موخې ته د رسېدلو په لار کې نه يوازې د وعدو بلکې د اخلاقو پروا نه کوي.

په هر حال يوازينی پېژندل شوی شخص چې د پوځ ناراضي افسران د پاچايي نظام پر ضد په هغه باندې توليدلي شول، هماغه پخوانی صدر اعظم محمد داود و، چې د صدر اعظمۍ په وخت کې يې افغان پوځ په نويو وسلو سمبال کړی او عصري او پياوړی کړی و. دده په وخت کې په ۱۹۲۰ کال کې و چې د افغان افسرانو لومړۍ ډله د لوړو زده کړو لپاره شوروي اتحاد ته استول شوې وه، له هغه وروسته هر کال افغان افسران شوروي اتحاد ته استول کېدل، خو له دوی سره په وطن کې چې په دغه وخت کې د يو نيم زر په شاوخوا کې وو تبعيضي چلند کېده. ((سبب تبعيض اين بود که فارغان نظامي از شوروی را حکومت آن کشور بدون اجراء دروس عملي بافغانستان دوباره عودت ميدادند و حتی باوشان اجازه نميدادند که کتاب و نوتهای مسلکي شان را از درسخانه بيرون بکشند و يا با خود بوطن بياورند. بعضاً انها در شوروی بعوض دروس مسلکي به فراگرفتن مضامين ايديولوژيکي مصروف ساخته ميشدند، و وقتيکه بوطن برميگشتند کاری از او شان ساخته نبود.))

په دغه حال کې دغه افسران له هغو امتيازاتو نه محروم وو چې نور و لرل: ((ايشان نفر خدمت نداشتند و با صاحبمنصبان بالای يک ميز غذا صرف کرده نميتوانستند. اما کار و فعاليت زيادي بر آنها تحميل گرديده بود. خلاصه خورد ضابطان مانند يک جمعيت نا ملموس زندگی ميکردند.)) (۱۱)

دغه افسران چې تول يې د اطراف او يو شمېر يې نحول غوښتونکي او د نظام مخالف د نظام په نسکورولو کې د محمد داود ملګري شول.

د سرطان کودتا

د سرطان کودتا د محمد حسن شرق او غوث الدین فایق په اثرونو کې بیان شوې ده. دوی محمد داود ته په منلې او د ګوښه توب په وخت کې ورته وفادار پاتې وو. په ولسمشري نظام کې لومړنی د هغه مرستیال او وروستی د فواید عامې وزیر شو، خو شرق او فایق سره وران وو. فایق په اصل کې خپل کتابګوټی د شرق د کتاب په رد کې لیکلی او هغه یې پرچمي اوشوروي پال ګڼلی او سخت غندلی دی. شرق د ببرک کارمل په وخت کې چې د شوروي تر لاس لاندې رجیم سروال و، په دهلي کې د افغانستان سفیر اود نجیب الله په دوره کې صدر اعظم شو. په داسې حال کې چې فایق په دغه وخت کې اول بندي شو او بیا یې په کابل کې د یوه عادي افغان غوندې ژوند کاوه. دواړو خانونه تینګ جمهوري پالان ښوولي، شرق وایي چې ده دغه نظام د عقیدې له مخې منلی و، (۱۲) په داسې حال کې چې فایق وایي چې دی په پاچایي نظام کې «بجرم خواستن حقوق ترفیع و تبدیلی ام علاوه بر آنکه ۹ سال بیک رتبه ماندم بیک سال حبس نیز محکوم شدم.» دی پسې زیاتوي چې «این ظلم و بیعدالتی ها سبب تحریکم در سقوط دولت شد.» (۱۳)

هر څه چې و د پاچایي نظام په نسکورولو کې دواړه فعال وو، دوی لا په کودتا کې خپلې ونډې دغومره مهمې ښوولې دي چې لکه هغه ددوی په نوبت او تدبیر سره سرته رسېدلې وي.

شرق د فراه ولایت د انار درې اوسېدونکی او د کابل

پوهنتون د طب پوهنځي فارغ و، ده د خپل کتاب په دوهم چاپ کې څه بدلونونه راوستي او په دې ډول يې د خپل اثر اعتبار زيانمن کړی دی، په داسې حال کې چې فایق چې د ګلبهار اوسېدونکی او د حربي پوهنتون فارغ دی د خپل اثر او خان په رښتینتوب ټینګ ولاړ دی او ادعا کې چې که شرق او داسې هم د اردو او سیاست د اثر ظاهري لیکوال نبي عظیمي خبر وای، چې دی په کابل کې ژوندی دی، لیکنې به يې په هغه ډول نه وای چې دي، نو فایق د دوی اثرونه د اعتبار وړ نه ګڼي. زه دلته د دغو ټولو ټکو په نظر کې نیولو سره له هغو چې د کودتاچیانو دلیکنو په شان اوله درجه اهمیت لري په احتیاط سره استفاده کوم.

د شرق په وینا د پاچایي نظام د نسکورولو لپاره جلب او جذب په دغو ټکو پیل شو: یو هغه ټکی دی چې محمد داود له خپلې کودتا نه وروسته خلکو ته په خطاب کې بیان کړی، چې جوهر يې د ټولني زیاترو خلکو ته د خدمت لپاره د جمهوري نظام په پښو درول او د «قلابي دیموکراسی» یا تقلبي دیموکراسي پر ځای د «معقولې دیموکراسی» راوستل دي. بل يې د ناپیيلتوب سیاست او د رژیم ټکی يې محمد داود د رهبر یا لارښود په توګه منل دي.(۱۴)

شرق دا هم وايي چې محمد داود یوه ورځ ده ته وویل چې زموږ خلک د دغه نظام له لاري له اجتماعي او اقتصادي بدبختیو او د واکمنې کورنۍ له د تنیو کړکیچونو نه ژغورل کېدلی نه شي، نو باید «هر دوی ما در این باره فکری سنجید و راهی [نجات] راجستجو کرد.» (۱۵)

ددوی د ژغورنې لاره دا شوه چې «هر دوی ما بیک تحول آنی و قاطع که بجز از راه عسکری امکان پذیر نیست عقیده مشابه داریم.» (۱۲)

تحول په ماهیت کې «قاطع او فوري» نه وي، خو له دغې افادې نه مراد نظامي یا عسکري کودتا وه او دوی څکه په هغې لاس پورې کول غوښتل چې د پخواني صدر اعظم او د مساوات د ګوند سرو ال محمد هاشم «میوندوال و رفقایش ... برای کودتا [نمودن] در تلاش اقتیده بودند.» (۱۷)

دا چې میوندوال په رښتیا کودتا کوله یقیني نه ده خو په کابل کې په اصطلاح د سر چوک اوازه همد غسې وه، شرق ددغه مهم تصمیم نښته هم نه ورکوي او په هغه سربېره د فایق روایت ورسره تویپر لري او هغه د باور وړ هم ښکاري.

فایق وایي چې څنګه چې ده د محمد داود د صدراعظمۍ په وخت کې په صداقت او زړورتیا کار کولو سره ورته منلی شوی و او د ګوښه توب په وخت کې یې په منظم ډول د هغه په کور کې ورسره لیدل د لومړي څل لپاره یې ورته وویل چې د هېواد وضع خرابه ده او موږ ته ښایي هغسې کار وکړو لکه په مصر او عراق کې چې نورو کړي دي.

دده مقصد په مصر کې په کال ۱۹۵۲ کې د ملک فاروق باچا پر ضد د جمال عبدالناصر او په عراق کې په کال ۱۹۵۸ کې د باچا فیصل پر ضد د جنرال محمد قاسم کودتاګانې وې، خو محمد داود فایق ته په ځواب کې وویل چې «جنرالان پرورده من انقدر مردم جبون و ترسو اند که جرئت گذشتن از پیش روی خانه ام را ندارند چه رسد که با من داخل تماس به مفاهمه شوند.» (۱۸)

محمد داود بل وخت د فایق د دغې وینا په اړه چې یې د هر کسان د ببرک کارمل او محمد حسن شرق په ګډون روزلي دي، خو اوس هغوی د ده پوښتنه هم نه کوي، وویل چې: «من در زمان حکومت کاکایم شاه محمود خان ... یک عده جوانان روشنفکر را از قبیل محمد صدیق فرهنګ، عزیزالله واصفي، داکتر محمد رحیم محمودي، ببرک کارمل بنام ویش زلمان در خفا رشد داده حمایه میکردم، بعد از استعفایم از صدارت بعضی از آنها مرا از یاد بردند وبرخی حلقه اجنبی بګوش اویختن (اویختند) و ببرک نیز از ان جمله است.» (۱۹)

ماته چې په ویښ زلمیانو کې وم مالومه نه وه چې دغه کسان په هغه وخت یا وروسته په ویښ زلمیانو کې وو، د محمد داود د ناهیلي توپ سره سره فایق ورسره لیدل کول.

فایق په دې نظر و چې څنګه چې محمد داود په تول هېواد کې یو پېژندل شوی شخص و، د نظام مخالفان پرې تولید لی او پاچایي تسکوروالی شي، نو یې په بلې لیدنې کې ترینه پخوانۍ غوښتنه په ټینګه بیا وکړه او محمد داود دغه ځل د هغه غوښتنه ومنله خو ورته یې وویل چې «... محتاطانه باستعانت و یاري پروردګار بجلب و جذب اشخاص طرف ضرورت عسکري و شخصیت های اجتماعي اقدام کنید.»

دی چې په دغه وخت کې جګتورن یاني یو ښکته رتبه نظامي افسر و، جلب او جذب یې له ټیټ رتبه افسرانو څخه پیل کړ. ده تشخیص دا و چې په پوځ کې اجرائیوي قدرت د همدغسې افسرانو په لاس کې دی، ده محمد داود ته لادمخه ویلي و چې «برداشتیکه من از اردو دارم شما در بین افسران خورد رتبه محبوبیت و جایګاه خاصي دارید، قدرت اجرائیوی

همچو امور در دست خورد رتبه ها است، تا جائیکه من از روحیه اردو واقفیت دارم همه از اوضاع کنونی خفه و ناراضی اند.)) (۲۰).

دا شاید د ۱۹۲۵/۱۳۴۴ کال وخکه چې دی وایي چې «... از سال ۱۳۴۴ الی ۱۳۵۲ ... من در ظرف هشت سال در راه تغییر نظام سلطنتي و ایجاد جمهوری سعی وتلاش ها کرده ام.)) (۲۱).

ددغه کار لپاره به دی په خپل بایسکل سره یو خای بل خای ته اوله جذبولو نه وروسته به یې نویو جلبیانو ته وظیفې ورکولې چې پوه یې د نورو کسانو جلبول او بله یې د ضرورت په وخت کې له کور نه د نظام د مطلوب کس ایستل او په کوم تاکلي خای کې بندي کول و. ده به دا هم ورته ویل چې «دیگر همکارانت در لحظه اخرین و شروع بکار معلوم میشود.)) (۲۲).

د فایق د جذبولو لار داوه: «هر افسر با احساس را که اهلیت همکاری و مصاحبت شدنش را میدیدم سر صحبت را از اوضاع ناگوار و بی عدالتی کارکنان دولت و وضع پریشان ملت باز [نموده] و راه بیرون رفت از این حالت و براه انداختن یک انقلاب و ایجاد جمهوریت سخن میگفتم» ده به هغو ته دا هم ویل چې دا د خطر لار هم ده: «ما و شما در یک راه پر مخاطره که مرگ و اسارت در پیش روی ما قرار دارد محض برضای خدا، خدمت بوطن، بدون در نظر داشت چوکی ومقام و رتبه و پاداش مادی بنفع وطن قدم برمیداریم.» خو ده به هغو ته دا هم ورکاوه چې «نظر به اوضاع نابسامان دولت سیل خروشانی برای یک تحول در جهت تغیر دولت در جریان است.)) (۲۳).

په دغه ډول د سرطان تر کودتا پورې د فایق د لیکنې له

مخې څه باندې شپېته افسران جلب شوي وو، دوی ټول وارد افسران یاني برید منان، جګتورنان او تورنان وو، دوی په ګروپونو یا ډلګیو کې منظم شول او هر ډلګی د یوه سر ډلګي په مشرۍ موظف شو چې په خپل وخت کې پاچا محمد ظاهر، پاچا زوی احمد شاه، د مرکزي ځواکونو قومندان عبدالولي، دد فاع وزیر خان محمد، صدر اعظم موسی شفیق، د ریشخورو د فرقې لوی قومندان عبدالحکیم کتهوازی، د هوائي ځواکونو قومندان مرتضی قل او د قرغې د اتمې فرقې لوی قومندان محمد کبیر له خپلو کورونو نه وباسي او په یوه ټاکلي شوي ځای کې بندي کړي. (۲۴)

د شرق د لیکنې له مخې دا دی وچې د جلب او جذب کار یې؛ لومړي ځل لپاره پیل کړ، په داسې حال کې چې فایق وایې چې «... اقای حسن شرق ... قطعاً در انقلاب مذکور سهم و رولی نداشت.» (۲۴ الف)

په هر حال د شرق د لیکنې له مخې دده په لومړنیو جلبیانو کې متقاعد ډګروال غلام حیدر رسولي، تورن سرور نورستاني او تانکېست مولاداد (فراهي) وو چې دده په ویتا یو ځای بل ځای یې په تصادفي ډول لیدلی او د هغو د محمد داود په لاربنودنې د کودتا کول منلي وو.

شرق وایي چې د جلب او جذب کار د ۱۳۵۱ کال د وږي په میاشت کې (۱۹۷۲، اګست- سپتمبر) په تېنګه ونیول شو او ددغه مقصد لپاره د سید عبدالله یا مولاداد یا کله کله د نورستاني په کورنو کې غونډې کېدلې او هلته به د ټولو سیاسي ګوندونو له اساسنامو څخه چې د وطن په جریدو کې خپرې شوې وې استفاده کېده. له هغو او نورو څخه به هغه څه

غوره کېدل چې د ولسمشري نظام یې پر پاچایي نظام غوره باله.(۲۵)

دی دا هم وایي چې د موسی شفیق په کارونو د «صدر اعظم په توګه له باندې سره د هغه تړلتوب» چې د هغو له امله د «روښانفکرو» یانې چپیانو فکر ترېنه اوښتی و او د پخوانیو حکومتونو د ناوړتیا په سبب په تېره د عبدالظاهر له حکومت نه چې د قحطۍ او وچکالۍ په موضوع کې یانې راغلی ، خلک ورېر ناهیلي شوي وو. په دغه وخت کې د دوی د جذب او جلب کار پرمخ ولاړ. دی وایي چې په همدغه وخت کې دوی په هوایي قوتونو کې په فعالیت پیل وکړ او د پاچا ګل وفادار او د انجنیر عبدالحمید محتاط له جلب نه وروسته سر ګروپونه جوړ شول. شرق وایي چې دوی ته دربار توجه نه کوله، لویو افسرانو ته یې توجه کوله «حالانکه دوستان ما را پایان رتبه ترین صاحبمنصبان اردو تشکیل میدادند.» او حکومتي کسان «رفته رفته درباره ما بی اعتنا شده بودند.» (۲۲)

په همدغه حال کې وچې د بالاحصار د کماندو له قطعې نه فیض محمد جلب شو پداسې حال کې چې د پاچایي ګارد د ټانک د قطعې او د ښار د انضباط قوې قومندانان او نور د مخه جلب شوي وو، په دغه ډول د شرق په وینا «به اول جوزای ۱۳۵۲ [می ۲۲، ۱۹۷۳] به تمام نقاط کلیدی اردو تسلط داشتیم.»(۲۷)

شرق په دغې وینا کې د څرخي پله ځلورم او پنځلسم لمبر زغرور قوتونه هم شمېرې او لیکي چې «در اخیر حکومت داکتر عبدالظاهر ماه عقرب ۱۳۵۱ توانسته بودیم با قدرت و اطمینان کامل بر قرای ۱۵ وقوای ۴ زرهدار حاکمیت داشته و

در هر زمان آن را مورد ازمایش قرار داده بتوانیم (میتوانستیم) .) (۲۸).

دی په خپل کتاب کې دوه ځایه نور هم همدغسې ګړېږي، خو فایق د دغه تکي په سر د هغه برعکس غږېږي. دی وایي چې د ۱۳۵۲ کال د جوزا په دریمه (مې ۲۴، ۱۹۷۳) غلام حیدر رسولي چې د محمد داود له خوا له ده سره د ارتباط غړی ټاکل شوی و، دی یې دېته وبالـه چې په خلورمه کارته کې په یوه کور کې د شپې په اتو بجو حاضر شي. هلته محمدداود د زغرورو قوتونو پنځه تنه افسران د تورن محمد سرور نورستاني په ګډون ده ته ورپېژندل، خو دغو افسرانو په خواشیني سره څرګنده کړه چې د څرخي پله زغرور قوتونه تر ټینګې څارنې لاندې نیول شوي او دوی هیڅ ډول مرسته نه شي کولی. محمد داود بیا وویل چې « از اینکه برادر های زرهدار از همکاری معذرت میخواهند دیگر بالای موضوع سنگ گذاشته یادی نکنید. » (۲۹).

فایق وایي چې د ۱۳۵۲ کال د غبرګولي (جوزا) په میاشت کې وروسته له دې چې لومړی بریدمن حبیب الله د ارګ د ۱۴ مې مفرزې ټانک مرستیال د احضاراتو پوره ډاډ ده ته ورکړ ده یو اجرائیوي یاد عمل پلان وایست، (۳۰) چې د هغه له مخې به لوړ حکومتي نظامي او ملکي کسان د ګروپونو له خوا نیول کېږي. محمد داود په یوې غونډې کې له فایق نه د وسلو په اړه پوښتنه وکړه او هغه ورته کړه چې « از دپوی شهرارا و یا از کلوله پشته دو نفر افسر برایم وعده (سلاح) داده اند. » داود بیا ورته وویل چې « یک نفر لومړی برید من احمد ضیاء نام، از قطعه انضباط شهری از وزیر اکبر خان مینه گفته ام که به شما

سلاح بدهد.» (۳۱)، خو د فایق د لیکنې له مخې احمد ضیاء د وسلې له ورکولو نه اوږه خالي کړه او ده وسله له بل ځای نه تر لاسه کړه او په ملګرو یې وویشله. (۳۲) دا چې ده دغه وسله له کوم ځای نه او څومره تر لاسه کړه، په دې اړه څه نه وايي.

په همدغه وخت کې وچې پاچا محمد ظاهر د سترګو د علاج لپاره د جون د میاشتې په ۲۵ مه د اروپا په لور روان شو، د ځرخي پله په زندان کې د پاچا یوه پخواني موټر چلوونکي ماته وویل چې ملکې د کومې موضوع په سر په هغه بانديې د بیاتي په وار کولو سره د هغه سترګه زیانمنه کړې وه. په هر حال د معمول په شان مشر زوی یې احمد شاه د پاچا د نایب په توګه د هغه په غیاب کې پاچایي کوله. دا هغه وخت و چې په کابل کې د کودتاګانو اوازې خپرې وې او پاچا د محمد داود د کودتا کولو په نیت خبر و، په دغه حال کې سر ګروپونه د کودتا کولو لپاره د محمد داود امر ته سترګې په لار وو، خو هغه ښکاره کړه چې « در غیاب او کودتا نخواهم کرد، زیرا این حرکت معقول و مردانه نمیباشد.» (۳۳).

محمد داود فایق ته هم ویلي و چې « انقلاب زمانی صورت گیرد که شاه و سردار ولی در کابل باشند.» (۳۴)، خو سر ګروپونو ته دا معقوله وه چې د پاچا په غیاب کې په کودتا پیل وشي؛ ځکه چې دوی وېرېدل چې د کودتا د نه کولو په حال کې حکومت ممکن د دوی په پلان خبر شي، چې بیا به دوی وطن او پاچا ته د خاینانو په توګه محاکمه کېږي، د سر ګروپانو په دغه ټینګار فایق او شرق په یوه خوله دي، د شرق په وینا غلام حیدر رسولي او سرور نورستاني لاوېرته څرګنده کړه چې «اګر محمد داود با ما یکجا اشتراک نکند ما بدون او اقدام خواهیم کرد.»

دی دا هم وایي چې ده هم محمد داود ته وویل چې که دی د کودتا امر نه ورکوي دی هم مجبور دی چې د اکثریت په پلوی ورسره یو ځای شي (۳۵).

فایق وایي چې عبدالولي په دوی شکمن شوی او د سرطان په اتمه یې دی وغوښت او له محمد داود سره یې د هغه د تړاو په اړه وپوښته، خو ده په دغه ډول قانع کړ چې «بخدا و قرآن اگر بین من و سردار محمد داود کدام رشتهٔ قرابت باشد.» دی دا هم وایي چې ما د هغه د ډاډیني لپاره په ټینګه وویل چې « من بنوابغ و قهرمانان ملی و تاریخی وطنم علاقه خاص دارم، کسانیکه متوفی اند بزیارت قبور شان رفته اتحاف درود و دعا منیمایم و کسانیکه در قید حیات اند در صورت امکان بدستبوسي شان رفته اداي احترام میکنم، در صورت عدم امکان طول عمر صحت و سلامتی شانرا از خدا می طلبم مانند میرویس نیکه که وطن مارا از چنگال گرگین خونخوار نجات داد و بنیان یک دولت مرکزي و ملی را در افغانستان اساس گذاشت و هکذا احمد شاه بابای غازي که سرحدات کشور مارا بدهلی رساند.»

فایق د ستایلو په لړ کې پاچا امان الله او پاچا محمد نادر ته هم بیدریغه اخلاص وښود او په ظاهري معصومیت سره یې محمد داود هم په دغه لړ کې راوست او ویل یې چې «کسانیکه مانند سردار محمدداود خان حیات دارند که در دوره صدارتش با ایجاد پلان های انکشافی خدمات ارزشمندی را مانند تونل سالنگ، سرک ماهیپر و تنگ غارو و بند برق نغلو و کانال ننگرهار و بنیانگذاري یک اردوی عصري و مدرن میکانیزه و غیره خدماتش زیاد علاقمند هستم، زمانیکه امکان مسیر

شود حضور شان رفته ادای احترام میکنم.» سره له دې هم عبدالولي ورته وویل چې «... خود را بشناسی؛ او د ده په ځواب کې ورته وویل چې «بخدا سردار صاحب من وطنم و فرد فرد وطن حتی سنگ و کلوخ وطنم را دوست دارم.» (۳۶) فایق چې په دغسې ستاینو سره عبدالولي تېر ایسته او خان یې له خطر نه وژغوره په هماغه ورځ یې محمد داود له موضوع نه په بوې لیکنې سره خبر کړ او ورته یې سلا ورکړه چې «کشیدن انتظار [عودت] شاه را مصلحت نمیبینم، احتمال گرفتاری من و رفقایم تحمیلی [حتمی] است.» (۳۷) محمد داود بیا مجبور شو چې له خپل نظر نه تېر شي او د سرګروپونو نظر ومني او د کودتا امر ورکړي، خو د کودتا د نېټې او عمل طرز په اړه اختلاف شته.

شرق د کودتا فیصله او نېټه په ناڅرګند ډول ښیي: «و روز ۲۵ سرطان فیصله بعمل آمد که به ساعت یکنیم شب اروزا سه شنبه ۲۲ سرطان حرکات قطعات بدین ترتیب شروع گردد.» (۳۸) فایق په دې اړه په مشخص ډول غږېږي او داسې ښکاره کوي چې د کودتا نېټه او عمل طرز ده ده تجویز و محمد داود ته په خپل یاد شوي لیک کې ادامه ورکوي چې «ما الی شب ۲۵ سرطان احضارات خود را تکمیل و شب مذکور بعمل اقدام خواهیم نمود، ۱۲ بجه روز همان شب از اقدام خود بشما خبر میدهیم.» (۳۹) فایق دا هم وایي چې ده خپل ټول ملګري په دغه اړه خبر کړل، خو د کودتا نېټه یې یوازې سرګروپانو ته ځرګنده کړه او «همهٔ رفقا با شور و شعف از احضارات خود؛ ما برایم اطمینان دادند.» (۴۰) غلام حیدر رسولي هم ده ته په یوه لیک کې داډ ورکړ چې «در صورتیکه خطر گرفتاری شما و

رفقای تان موجود باشد و احضارات داشته باشيد ، نظر شما مورد قبول است، مشروط براينکه ۱۲ بجه روز از اقدام شب خود بمن خبر دهيد »(۴۱)، خو د سرطان په نولسمه شپه کومه نظامي لوا په بل کوم مناسبت بالاحصار ته رواته وه او دغه حرکت د فايق په ژبه « در ذهنيت رفقا شک، ترديد و ناباوری خلق کرد در [نتيجه] در شب ثاني انقلاب اکثر رفقا حاضر نشدند.»(۴۲)، دي د سر په کسانو کې چې د کودتا په شپه کې د وظيفې سرته رسولو ته حاضر نه شول دغه کسان بنيي او سخت يې غندي: احمدضياء مجيد ، عبدالاه، غلام حيدر رسولي او محمد حسن شرق دي وروستي « مغرور، خدعه گر» او د ک ج ب « صادق خدمتگار» بنيي چې « بخانه يکی از محمدزايی ها به بهانه شطرنج خود را مهمان ساخته بود او] بقول آنها الی ساعت يکنيم بجه شب [روز] با ما سرگرم شطرنج بود.»(۴۳) فايق نه څرګندوي چې د کودتا د ستور محمد داود ورکړی وي، په دې اړه شرق په مشخص ډول وايي چې د کودتا د دستور مرکز د محمد داود کور و په دې ډول چې عبدالحميد محتاط، پاچاګل وفادار، مرتضی قل او محمد آصف د مخابري يو صندوق له هوائي قوتونو څخه ده په واسطه د محمد داود کور ته اويل يې د انضباط په قومنداني کې ضياء مجيد ته ورسوه، نور نو دده په ژبه: « ساعت يکنيم بجه شب [بامداد] ۲۲ سرطان از طرف محمد داود به قطعات تانک کوماندو – و انضباط امر حرکت داده شد [و] بعدا زيک دقيقه صدای حرکت ماشين های تانک و موترهای زرهدار در ارگ و بالاحصار شنيده ميشد.»(۴۴)، له بلې خوا فايق د کودتا د پيل حرکت د سباوون يوه بجه بنيي او

وایي چې «با توکل بخدای لایزال انقلاب را بگرفتاری خان محمد وزیر دفاع و عبدالولي خان، قوماندان قوای مرکز از ساحه وزیر اکبرخان مینه ساعت یک بجه شب (صبح) اغاز کردیم.» (۴۵).

فایق وایي چې حبیب الله زرمتي د ارګ له سهیل لویدیځ خوا څخه ټانکونه چالان کړل او «طبق هدایت ۱۲ تانک به محاصره گرفتن قطعه قوماندو به بالاحصار و یک تانک بمنزل وزیر دفاع و یکی بمنزل سردار عبدالولي خان به همکاری گروپ های گرفتاری روان شده انجام وظیفه نمودند.» (۴۶).

د عمل له کسانو نه په مطلب شاید پاچا ګل وفادار، فیض محمد او زرمتي وي، د وفادار په وینا دوی د هوایي کماندو او د ټانکونو د قوتونو لارښوونه په غاړه لرله. وفادار وروسته مولف عبدالرزاق فراهي سره په مرکه کې دا هم وایي: «چې ما د مخابرې آله د محمد داود په کور کې فعاله کړه او د ده دغې آلې په وسیله د شپې په یوې نیمې بجې د کودتا هدایت صادر کړ، ولې موږ تر هغه د مخه د شپې پر دولسو بجو د کودتا عملیات پیل کړي وو.» (۴۷).

په دې ډول کودتاچیانو په څوارلسو ټانکونو سره د کودتا په لومړۍ مرحله کې بری ترلاسه کړ، خو دوی یو هم نه وایي چې کودتاچیانو هم مخابرې لرلې او دا چې محمد داود هغو ته په کومو عبارتونو سره د کودتا دستور ورکړ.

په هر حال؛ فایق نیمه ګړی او وفادار یوه نیمه ګړی وړاندې تر هغه چې محمد داود د کودتا دستور ورکړی په کودتا یې عمل لاس پورې کړی و، د عبدالولي د نیولو په اړه وفادار فراهي ته دا هم ویل چې «زه او فیض محمد دواړه د سردار

عبدالولي د نیولو لپاره دده کور ته ورغلو، فیض محمد د پرچم غړی دی او زه دده د عقیدې سره مخالف یم، ولې دی ډېر زړور سړی دی، هغه وخت چې دی د سردار عبدالولي کور ته ننوتی، دده کلاشینکوف چپه غاړې ته اچولی و او ده پر سردار عبدالولي باندې ږغ وکړ چې تېک ونه کړې چې وژل کېږې او سردار عبدالولي هم تېک ونه کړ او ما دده د لاسه څخه تفنگچه واخیسته» (۴۸).

دشرق په ویتا «ساعت دو و ده دقیقه پادشاه گل خبر دستگیری سردار عبدالولي را آورد.» (۴۹).

د دوو او شلو دقیقو په وخت کې مرکزي مخابره له کاره وایستله شوه او په دریو بجو کې پاچایي گارد تسلیم شو او تر پنځو بجو پورې ټول هغه حکومتي کسان چې باید نیول شوي وای په خپلو کورونو کې ونیول شول او په کارته پروان کې د عبدالقدیر نورستاني په کور کې بندي شول، له عبدالولي او خان محمد نه سربېره نور بندي شوي حکومتي کسان دا وو: پاچا زوی احمدشاه، مارشال شاه ولي د عبدالولي پلار، صدر اعظم موسی شفیق، د هوایي مدافع قومندان، جنرال گلبهار، د سلطنتي گارد قومندان جنرال غلام محمد، د توپچي د لوا قومندان جنرال قمر الدین ناصر، د کوماندو د قطعې قومندان ډگروال رحمت الله ساپي، د ریشخورو د فرقې قومندان جنرال عبدالحکیم کتهوازي، د اتمې فرقې قومندان جنرال حسین، د ژاندارم او پولیسو عمومي قومندان ډگرمن عبد الحنان او د کابل سرمامور گل نبي. (۵۰).

فایق وایي چې جنرال کتهوازي او صدر اعظم موسی شفیق دده په سر گروپي سره ونیول شول. (۵۱).

دا چې دغه جنرالان او نور لوړ رتبه پوځي او ملکي کسان په لږ وخت کې او په اسانۍ سره ونیول شول، یو علت یې دا و چې فایق د مخه سرګروپان او نور موظف کړي وو چې د هغو د کوروټو او د هغو د ننوتلو او وتلو د لارو په اړه د قیق مالومات تر لاسه کړي او دوی همدغسې کړي وو. د دغو کسانو په بندي کېدلو سره چې تږدې ټول یې د پوځي او پولیسي قوتونو آمران وو او وظیفه یې د پاچايي نظام او امنیت ساتنه وه، کودتاچیان د ۱۳۵۲ کال د سرطان په ۲۲مه (جولای ۱۷-۱۹۷۳) د سهار په شپږو بجو د ښار په ټولو قطعو مسلط شول او کودتا سرته ورسېده او پاچايي نظام د پاچا محمد ظاهر په سر والي نسکور شوه.

د کودتا د بري يل علت دا و چې په هغه سپېره سباوون کې چې کودتا پيل شوه د نظامي او پوليسي قطعو آمرانو ته موقع په لاس ورنغله چې خپلو قطعو ته خانونه ورسوي، مؤظفو کسانو يا پهره دارانو هم ونه شو کولی يا ونه غوښتل چې د کودتا کوونکو مخه ونيسي په دغه حال کې د کابل سرکونه د کودتا کوونکو د ټانکونو پر مخ بې خنده لازې وې.

محمد داود د سهار په اتو بجو له کابل راډيو نه افغانانو ته خپل غږ په دغه ډول ورساوه.

((من برای سعادت این وطن خود جز قایم ساختن یک دموکراسی واقعی معقول که اساس آن بر خدمت به اکثریت مردم افغانستان برقرار باشد، راه دیگری را سراغ نداشته و ندارم.)) ده د پاچايي نظام ((فاسد)) او موجوده دموکراسي ((قلابي)) يا تقلبي وبلله او اضافه يې کړه چې نظام تر دې حده پوري فاسد شوی و چې د اصلاح اميد يې نه و، نو ځکه ده په

ژبه ،، همه وطن پرستان خصوصاً اردوی وطن پرست افغان تصمیم گرفت که دیگر باین نظام فاسد خاتمه داده شد و وطن از این وطن بدبختی نجات یابد ،، ده وعده ورکړه چې ،، نظام نوین طبعاً با خود ریفورم های بنیادي [همراه] دارد ،، (۵۲).

د محمد داود په وینا سره په خلکو په تېره د کابل په خلکو کې د خوښۍ څپې هسکې شوې او خلکو خپله خوښي په ډول ډول ښو وښووله. دهېواد په هیڅ کوټ کې د پاچایي نظام او د پاچا په پلوې چا اواز او ګام پورته نه کړ. پاچا چې تر دغه وخت پورې د خدای تعالی سوری ګڼل کېده، خو نور نو د هغه سوری نه ګڼل کېده. په کودتا کې تلفات بېخي لږ وو. لومړی بریدمن حبیب الله زرمتي او یو یا دوه ملګري یې د ټانک په چپه کېدلو سره له منځه لاړل. یو څو تنه نور هم تلف شول. دا په واقع کې یوه بې مقاومته او په افغانستان کې په خپل ډول یوه بېساري بریالۍ پوځي کودتا وه. له یادو شویو کم شمېرو پوځیانو نه پرته بل چا پکې نیغه ونډه نه لرله. کودتا په پنځو یا شپږو ګړیو کې سرته ورسېده، په نړۍ کې هم شاید چېرته وټه لري په دغې کودتا سره د څه کم دوه نیمو پېړیو پاچایي نسکوره شوه او پر ځای یې د ولسمشري یا جمهور نظام په پښو ودرول شو، په دې ډول په افغانستان کې د یوه نوي دولتي نظام بنسټ کېښول شو، خو په دغې کودتا سره دغسې نظام نسکور شو چې د ملت د استازو په خوښه په لویې جرګې سره تاسیس شوی او په سراسري ملي انتخاباتو سره تثبیت شوی و او په دې ډول یې افغانانو ته مشروعیت لاره. بلــه خانګړتیا یې دا وه چې هغه د دغسې پوځیانو له خوا په ټانکونو او وچ زور سره نسکور شو چې نږدې ټول یې ټیټ رتبه بې تجربې ځوان پوځي افسران او یو شمېر یې

مسکو پلوه کمونیستان وو.

پاچا محمد ظاهر هم چې په دغه وخت کې په ایټالیې کې له یوه لنډ، خنډ نه وروسته دغه کودتا ومنله او خپله هغه لوړه یې تر پښو لاندې کړه چې د اساسي قانون د دفاع په اړه یې د ملت د استازو په مخ کې کړې وه. ده د زمري د میاشتې په ۲۱مه د خپل گوښه کېدلو لیک په روم کې د افغانستان سفیر نور احمد اعتمادي په لاس محمد داود ته واستوه، په دې ډول:

برادرم جلالتماب رئیس جمهور

از موقعیکه خبر جریانات اخیر را شنیدم، تا اینـدم فکرم متوجه وطن من بود و برای آینده آن نگران بودم، مگر همینکه دریافتم مردم افغانستان بغرض اداره آینده امور ملی خود از رجیم جمهوریت با اکثریت کامل استقبال نموده اند، با احترام از اراده مردم وطنم خود را از سلطنت افغانستان مستعفی میشمارم و بدینوسیله از تصمیم خود بشما ابلاغ میکنم، درحالیکه آرزوی من سعادت و اعتلای وطن عزیز من است، خود را بحیث یک فرد افغان زیر سایه بیرق افغانستان قرار میدهم.

دعای من این است که خداوند بزرگ و توانا همواره حامی و مددگار وطن و هموطنان وطن من باشد (۵۳)

محمد ظاهر

معاصر افغانستان وروستي پاچا محمد ظاهر تر هر بل افغان پاچا نه اوږده پاچايي کړې ده، دی په ۱۹۳۳ کې د خپل پلار پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه تر ۱۹۷۳ پورې څلويښت کاله د افغانستان پاچا و، دی په دغه کال کې نولس کلن و، خو دی تر ۱۹۶۳ پورې په نامه پاچا و، دی د خپل يوه تره محمد هاشم په اوږدې صدراعظمۍ کې او د بل تره شاه محمود په صدراعظمۍ کې د پاچايي چارو د اجرا لپاره ونه هڅول شو. ده د خپلې ځوانۍ تهه د هرش کلونه په دغه ډول تېر کړل، چې د پاچايي چارو په اړه د تجربې خاوند نه شو. د محمد داود په لس کلنې صدر اعظمۍ کې (۱۹۵۳-۱۹۶۳) له هغه او د هغه ورور محمد نعيم سره په ګډه د عملي سياست ډګر کې فعال شو، خو په داسې حال کې چې پاچا دی و د سياست نوښتګر او عامل محمد داود و. نو ويل کېدی شي چې محمد ظاهر تر نهه څلويښت کلنۍ پورې په تبغه او ازاد ډول پاچايي نه ده کړې. په دغې دورې کې او بيا تر ډېر وخت پورې ده د امير حبيب الله په شان، خپل زيات وخت د پرديو نجونو په فکر کې هم تېر کړی، څنګه چې له هغو سره د هغه نږدې والی په پټه او د عرف او قانون پر خلاف و او څنګه چې دی تر نهه څلويښت کلنۍ پورې

د پاچاهۍ په چارو کې د تجربو خاوند نه و شوی، دی هغسې زړور او ریښتینی شخص نه شو چې افغان واکمن باید وي. پر هغه سربیره ځنګه چې ده پښتو ویلی نه شوه، که څه هم پښتو د افغانستان د زیاتو خلکو ژبه ده، له پښتنو سره یې ډېره نه لګېده.

لامهمه دا ده چې دده په پاچاهۍ کې واکمنه کورنۍ چې په اصل کې پښتنه وه فارسیوانه او له پښتنو نه بېګانه او اشرافي شوه، نو ویل کېدلی شي چې پاچا محمد ظاهر که څه هم د افغانانو پاچا و، افغان ټولنه یې نه پېژندله.

سره له دې هم محمد ظاهر که د خپلې واکمنۍ په وروستیو لسو کلونو کې د افغانانو لپاره هغسې ازاده او دموکراته تګ لاره غوره کړه چې بل هیڅ افغان واکمن نه وه غوره کړې. دده په هڅونې او دستور سره یو شمېر دموکراتو، قانون پوهو او کارپوهو افغانانو د سید شمس الدین مجروح په مشرۍ د محمد داود له ګوښه کېدلو نه وروسته د پاچا محمد نادر د وخت اساسي قانون په دغه ډول واړوه چې د درې ګونو قوتونو په څرګند بېلولو سره یې د قانون پر بنسټ د ازاد ژوند لپاره لار هواره کړه چې په هغه سره فردي ازادي او دموکراسي په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره په پراخه اندازه ممکنه شوه.

که د اوسنې افغانستان کومې پېښې ته د انقلاب نوم ورکول کېږي هغه باید یوازې دغه تحول ته ورکړل شي، ځکه چې په دغه تحول سره د فردي ازادي او ابتکار او کسب او کار دغسې دوره پیل شوه چې په هغې کې حکومت د محکمې له حکم نه پرته هیڅ افغان څارلی نه دی، بندي کړی نه دی او اعدام کړی نه دی، که محکمې د وژنې په موضوع کې وژونکي په اعدام

محکوم کړي، پاچا کوښښ کړی چې د وژل شوي کورنۍ وژرنکي وبښي.

پاچا د اعدام مخالف و او په معاصر افغانستان کې یوازې په دغې دورې کې حکومتي جاسوسان تر اخرې ممکن حد پورې کم شوي وو.

د قانوني حکومت او قانوني چلند له امله په ټول افغانستان کې د امنیت او داډیتې دغسې فضا مینځته راغله چې دهغې په سورې کې په خپله پاچا محمد ظاهر هم د یوه عادي افغان په شان په کابل ښار او اطراف کې ازاد گرځېده.

«د پاچا همدغه ازاد گرځېدو سره په ۱۹۲۱ کې د آی خانم باندې ته نږدې یو یوناني ښار وموندل شو. یوه کلیوال ورته یوه غیر عادي تووړلې شوې ډبره وښووله، پاچا بیا په افغانستان کې د فرانسې د کندنې هیئت وگماره او هیئت ددغسې یوناني ښار اثار رابرسېره کړل چې ۳۰۰ م کې د سلوکوس نیکاتور په واکمنۍ کې ودان شوی و.»

دقانوني نظام په تاسیسولو کې د پاچا محمد ظاهر ونډه چې ازادي پال، دموکرات او ارامې خوښوونکی شخص و، اساسي وه، خو په دغه وخت کې په افغانستان کې دغسې یوه پراخه تعلیم کړې منځنۍ ډله د ښځو په گډون هسکه شوې وه چې دغسې نظام یې غوښته.

پاچا محمد ظاهر له دغې ډلې سره په اتحاد سره چې هغه د اوږدې مودې د امنیت او د عصري پوهنې محصوله وه، دغه نظام رامنځته کړ، خو د اساسي قانون له مخې په عمل کې یې سلطنت له حکومت نه بېل نه کړ، په نتیجه کې لکه هسې چې په ټېرو مخونو کې یې بیان شوی، د موسی شفیق تر صدراعظمۍ

پوري حکومتونو ونه شو کولی، پر هغو پیښو، لاس برې وموميي، چې د نوي دموکرات نظام زېږنده و. د غه حال په د پاچا د هغه چلند له امله هم و چې په هغه سره د واکمنۍ کورنۍ غړي حتی تر حکومتي لوړپوړو چارواکو نه هم لوړ ګڼل کېدل او په دې اړه شکایتونه هم نه اورېدل کېدل. دغه حال د انارشۍ او د حکومتونو د بې اغېزتوب لامل شو، چې ګوندونو ترېنه ګټه اوچته کړه او د یاغي توب روحیه یې خپره کړه.

په دغه حال کې حتمي وه چې امنیتي ځواکونه چې د نظام او امنیت ساتلو وسیلې وې، د ډاډ وړ وي، خو د هغو د سر کسان د مرکزي ځواکونو قومندان عبدالولي او د ملي دفاع وزیر خان محمد چې پاچا دواړو ته پوره اختیار ورکړی و ونه شو کولی چې افسران تشخیص او بې اثره کړي، دغه افسران که څه هم یو څه سیاسي شوي او د نظام مخالف وو، حتمي نه وه چې هغوی به نظام نسکور کړي. د عامه ذهنیت پر خلاف؛ لکه هسې چې په مخکې پاڼو کې ولیدل شول، له کودتا نه لږ دمخه د یوې لوا په تصادفي انتقال سره هم کودتاچیان پټ شول او په ټاکل شوي وخت کې د وظیفې اجرا ته حاضر نه شول، په واقع کې دا د پاچا محمد ظاهر بې تجربه ګي وه چې لږ و ډېر اویا کودتاچیانو په څوارلسو ټانکونو سره دغسې نظام نسکور کې چې د څه کم یو لک عصري او موټورېزي پوځ خاوند و له بده مرغه ددغه نظام په نسکورېدلو سره دهیواد وضع دغومره ګډه وډه شوه چې امنیت تر اوسه (۲۰۰۹) هم ټینګ شوی نه دی او افغانستان په پرله پسې ډول د فرد، ډلې او ملت په توګه په ډول ډول مصیبتونو اخته شوي دي.

د سرطان د کودتا په اړه بحث

تر دې ځایه پورې دا وویل شول چې د سرطان کودتا څنګه سرته ورسول شوه اوس به په دې اړه بحث وشي، چې د هغې د برې علتونه څه وو. په پورته پاڼو کې په دغه اړه هم یو څه ویل شوي، خو له دې وروسته به په هغه پوره بحث وشي او بحث به د محمد ظاهر او محمد داود ترمینځ له اړیکو نه پیل شي.

د سپین په وینا محمد داود که څه هم له اوله نه خپل اړیکې له پاچا سره ((دلعنت کړي)) ګڼله، خو سره له دې هم د خپلې صدراعظمۍ تر پایه پورې یې ورسره په ګډه کار وکړ او د دوی په همکارۍ سره افغانستان تر بل هر وخت نه وړاندې ولاړ او ودان شو او په نړۍ کې هم د اعتبار او حیثیت خاوند شو، خو د قانوني پاچاهۍ له پیل سره د دوی ترمنځ کړکیچ ځرګند او تریخ شو، ځو چې محمد داود کودتا وکړه.

د کړکیچ سرچینه د اساسي قانون ۲۴مه ماده وه چې د محمد داود مخه یې نیولې وه چې په سیاسي ګوند کې فعالیت وکړي، صدر اعظم یا وزیر یا د شورا یا سترې محکمې غړی شي. محمد داود که څه هم د پاچا د تره زوی و، د پاچاهۍ کورنۍ غړی وګڼل شو او د سلطنتي کورنۍ د نورو غړو په شان د ژوند تر پایه پورې له سیاسي ژوند نه بې برخې شو. په داسې

حال کې چې یو نا سکه تربور یې پاچا او بل نا سکه تربور یې د مرکزي خواکونو قومندان و، په بله ژبه د محمد داود دغه ناسکه تربوران په دولتي چارو بوخت وو او دی په کور کې گوښه کېنول شوی و. په ظاهر کې ۲۴مه ماده ددې لپاره ایستل شوې وه چې سلطنت له حکومت نه بېل وي او پاچا سلطنت وکړي؛ نه حکومت، خو په عمل کې لکه چې دمخه ولیدل شول، سلطنت له حکومت نه هغسې چې اساسي قانون ټاکلې وه، بېل نه و او پاچا د قانون پر خلاف صدر اعظمانو ته هدایتونه او دستورونه ورکول. له بلې خوا ۲۴مه ماده هغومره پراخه نیولې شوې وه چې محمد داود او ورور یې محمد نعیم په سیاسي لحاظ بې اثره شوي وو، دا په څو لحاظ یوه غلطه تېروتنه وه چې په پای کې یې نه یوازې حکومت او نظام ته بلکې جامعې ته هم زیان ورسوه، یو دا چې پاچایي کورنۍ د پرنسیپ له مخې په خپله په پاچا یاني په محمد ظاهر څرخېده، نه د هغه په تیکه محمد یوسف چې پاچا نه و، د پاچا محمد ظاهر تربوران یا تربورانې د هغه د هستوې یا اصلي کورنۍ غړي نه وي، بله دا چې دغومره؛ بېر کسان له دولتي لوړو مقامونو او سیاست نه محرومول د هېواد په گټه نه و. دغه ماده ددوی په حق کې بې‌عدالتي وه، ۲۴مه ماده باید یوازې د پاچا د خپلې کورنۍ د غړو په اړه وای او محمد داود باید د یوه عادي افغان په توگه په نظر کې نیول شوی وای.

مهمه دا وه چې څوک داږه کېدلی شو چې محمد داود به ددغې مادې درناوی وکړي. د محمد داود په اړه دغه څو اساسي واقعیتونه ټولو ته څرگند و: دی په هغه وخت لا هم ځوان و «دري پنځوس کلن»، ټول بالغ عمر یې د حکومت په کولو کې

تېر کړي و، حکومت کول یې مسلک شوی او په کې د تجربو خاوند شوی و.

د معمارۍ له چارو اخوا او له خپلې کورنۍ سره له ژوند کولو نه پرته بل مصروفیت او ساعت تېري یې هم نه لرله، د پاچا پر خلاف له پردیو بنځو سره د نږدې کېدلو شوقي هم نه و، د څښکو، کورونو او د شتمنیو د ډېرولو په لټه کې هم نه و. ددې پر خلاف وطن او وطنوالو ته د خدمت کولو ټینګ لېوال و، دی په ټول هېواد کې یو پېژندل شوی شخص و او په یوه کې یې پلویان هم لرل. ددغه واقعیت اهمیت په دې کې و چې په افغانستان کې د قانون له حکومت نه د شخص حکومت مهم ګڼل کېده او لا هم ښه ګڼل کېږي

دا هم مالومه وه چې هغه دخپل ګوښه کېدلو په لیکونو کې د دموکراسۍ د راوستلو او د پاچایي نظام د نوي کولو لپاره وړاندیز کړی و. دغه وړاندیز ښوولې چې محمد داود غوښتل له پاچایي نظام سره همکاري وکړي او لکه چې د مخه مې ویلي هغه له صدر اعظمۍ نه ځان ګوښه کړ نه له سیاست نه او مطلب یې دا و چې په نوي نظام کې د کوم ګوند په سروالي یا په کوم بل ډول د سیاست په ډګر کې بیا فعال شي. له همدې امله به و چې محمد داود له خپل ګوښه کېدلو نه وروسته له صدر اعظم محمد یوسف سره د همکارۍ لاس ونیوله، په رسمي ملمستیاوو کې یې ګډون کاوه او حتی د خپنو سرته نه رسېدلو دولتي ودانیو څارنه کوله او محمد یوسف ته یې د صدر اعظمۍ مبارکي هم وویله. په اصل کې دا محمد داود و چې پاچا ته یې د هغه د صدر اعظم کېدلو سپارښتنه کړې وه. (۵۴)

نوي صدر اعظم هم په خپلې لومړنۍ وینا کې څرګنده کړه

چې « دده حکومت هغه اهداف په نظر کې نیسي چې محمد داود خان یې پیشنهاد کړي و.» (۵۵).

خو د اساسي قانون د لیکلو کمېټې چې د محمد داود هیڅ پلوی پکې غړی نه و د پاچا په هدایت کار وکړ، د هغه د یوه غړي سید قاسم رشتیا په وینا د پاچا هدایت و چې کمیسون دې ازاد وي او کوم خاص وړاندیز دې په نظر کې ونه نیسي او هغه څه دې په اساسي قانون کې ځای کړي چې د افغانستان په ګټه وي. (۵۶).

د محمد داود وړاندیز دا و چې « د پاچا د اکا زامن د سلطنتي کورنۍ غړي نه دي» او « په ولسي جرګې کې د اکثریت حزب مشر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کېږي.» (۵۷).

د محمد داود وړاندیزونه ونه منل شول او پر هغه سربېره په لویې جرګې کې چې د نوي اساسي قانون د منلو لپاره بللې شوې وه په ۲۴مې مادې کې دا هم اضافه شوه چې «اعضای خانواده پادشاهي حیثیت خود را بصفت عضو خانواده پادشاهي مادام الحیات حفظ میکنند.» له هغه وروسته د مولف فراهي په وینا « محمد داود خان متیقن شو چې دده پر ضد په دولت کې دسیسې کېږي، نو دی د سلطنتي نظام دښمن شو.» (۵۸).

له پاچا سره د محمد داود اړیکې هم وشکېدل، پاچا په کال ۱۹۷۰ کې فراهي ته چې هغه وخت په ولسي جرګې کې د فراه ولایت استازی و، ویلي و چې « د محمد داود سره زما فامیلي روابط پرې شوي دي او دا څلور کاله کېږي چې ما خپله خور چې د محمد داود مېرمن ده، نه ده لیدلې» (۵۹).

- دا باوري نه ده چې د اساسي قانون ۲۴ مه ماده د چا په فکر دغومره پراخه ونیوله شوه، د هغې تینګ پلویان او د ځینو په روایت واضعان سید قاسم رښتیا او میر محمد صدیق فرهنګ وو، چې دلومړنۍ کمیټې غړي او د محمد داود مخالفان وو. هرڅه چې و دغه ماده لکه څنګه چې د مخه مې استدلال وکړ د افغانستان په زیان تمامه شوه، له هغه نه غیر دغه اساسي قانون لکه هسې چې فرهنګ وایي «به تناسب قانون های قبلی افغانستان و نسبت به قانون های اساسی سایر کشورهای در راه رشد از جمله همسایگان افغانستان، ایران و پاکستان گامی بزرگ بسوی دموکراسی بود، زیرا که اختیارات گسترده پادشاه را محدود ساخته، دست خانواده شاهی را از مداخله در امور دولتی کوتاه میکرد، مصؤونیت فردي و ازادي های بنیادي مردم را تضمین مینمود و با خارج ساختن دو قوه تقنیني و قضایي از زیر سلطه قوه اجرائیه، اصل تفکیک قوا را که شرط اساسی حکومت قانون میباشد تضمین میگردد.» (۵۹ الف)

په دغه حال کې له سیاسي او امنیتي نظر نه حتمي وه چې محمد داود تر شارنې لاندې نیول شوی وای، په تېره وروسته له هغه چې د پاچا شخصي کوښښونه د محمد داود د پخلا کولو لپاره سرته ونه رسېدل. (۵۹ ب)

پاچا محمد ظاهر ته به مالومه وه چې په افغانستان کې د قدرت په سر تربوران څه چې حتی ورور د ورور او کله زوی د پلار په مقابل کې هم جګ شوي دي ده ته به دا هم مالومه وه چې په افغانستان کې د قانون تر حکومت نه د شخص حکومت لوړ ګڼل شوی دی او اساسي قانون او قانوني نظام په خپل ذات کې

د امنیت د خوندیتوب ضامن کېدلی نه شي، د امنیت د خوندیتوب لپاره د قانوني نظام نه د خلکو په ملاتړ سربېره د ډاډ وړ امنیتي ځواکونو شته والی حتمي دی. په دموکراتو هېوادونو کې هم سره له دې چې حکومتونه په ازادو انتخاباتو سره منځته راځي او مشروع وي همدغسې وي او خلک له خپل قانوني نظام نه دفاع کوي، خو افغانانو هېڅ وخت له خپل قانون او خپل نظام نه دفاع نه ده کړې. نو ویل کېدلی شي چې دافغانانو د ستونزو سرچینه له قانون او مشروع نظام نه دفاع نه کول او د هغه پر خلاف د شخص او زور حکومت ته درناوی کول دي، که څه هم هغه به د قانوني نظام په نسکورولو مېنځ ته راغلی او نامشروع وي، خو محمد ظاهر د پاچا په توګه د اساسي قانون له مخې د خپلې دندې په تر سره کولو کې په اساسي تکړ کې پاتې راغی.

لکه چې د مخه وویل شول ده له موسی شفیق نه د مخه صدر اعظمانو ته د اساسي قانون له مخې صلاحیتونه ورنکړل او یا چې د مظاهرو او د حکومتونو د بې اغیزتوب له امله په وطن کې انارشي راغله، پاچا د انارشي د رفع لپاره هم ټینګ او غوڅ عمل ونه کړ، په دې اړه یې د صدر اعظم د مرستیال صمد حامد مشوره هم ونه منله چې د هغه د یوې یوېښتنې په ځواب کې ورته ویلي وو، چې « افغانستان په خطر کې دی او باید ژر په هېواد کې اضطراري حالت اعلام سي چې په دغه حالت کې به د شورا صلاحیتونه له مېنځه ځي، د ملي جرایدو نشرات به متوقف سي، پر سیاسي ډلو به قیود وضع سي، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کې تعدیلات راسي، د دیموکراسي اساسات به په تدریجي ډول تر اجرا لاندې ونیول

سي.)) (۲۰)

د موسی شفیق په وخت کې د کودتاګانو اوازې هم روانې وې د عبدالولي له خوا د محمد هاشم میوندوال له خوا او د محمد داود له خوا اوس مالومه شوې چې دغه اوازې د محمد داود په تحریک خپرې شوې وې په دغه مقصد چې حکومت تېر وځي او اغفال شي. (۲۰ الف)

د لومړیو دوو تنو کودتاګانې هسې اوازې وې او د محمد داود د کودتا کولو په نیت د حکومت لوړ کسان خبر وو.

د ملي دفاع د استخباراتو مشر ډګروال عبدالغفور وایي چې « درباره فعالیت های داود خان، رفقایش و مجالسی که تشکیل میدادند، راپورهای بمن رسیده بود، حتی نامنویس کسانیکه در این راه با داود خان همکار بودند باداره استخبارات مواصلت ورزیده بود، من این گزارش ها را به وقت و زمانش دو مراتبه [مرتبه] به شخص وزیر دفاع ملی تقدیم کرده بودم، وزیر دفاع آن را نزد خود قید کرده و بعد از مدتی که باصرار از و خواستم تا درباره هدایتی بدهد... اوراق را از دوسیه بیرون کشیده در ذیل آن این جمله را نوشت و این یک تهمت ناروا بهٔ شخص والاحضرت سردار محمد داود خان است، اجراات ندارد، حفظ شود »(۲۱)

ډګروال عبدالغفور چې د لغمان او زما دوست و، دغه خبره ماته هم په همدغه ډول ویلې و. لوی درستیز جنرال غلام فاروق ته هم دغسې خبرونه رسېدلي وو، خو هغه هم ریښتیا نه ګڼل: « از وقوع یک کودتا جسته و گریخته اطلاعاتی میرسید و بعضاً چنین خبر میدادند که داودخان در راس کودتا قرار دارد اما باور ما نمی آمد، هیچ دلیلی وجود نداشت که داود خان بر

علیه سلطنت چنین اقدامی نماید.)) (۲۲)

جنرال عبدالولي چې د مرکزي ځواکونو قومندان او په واقع کې د پوځ اول لمبر شخص او د نظام تینګ پلوی و، هم د محمد داود د کودتا کولو په نیت خبر و، ده مولف جنرال سراج ته چې د خوریې په توګه ورته نږدې و، په ۱۹۸۹ کې په جرمنی کې د هغه په هستوګنځي کې ویلي وچې «بلی؛ من از تحریکات داود خان اطلاع داشتم و برای بدست اوردن اطلاعات موثق سه نفر از صاحبمنصبان جوان را وظیفه داده بودم که در حلقه همکاران داود خان داخل شده بمن از جریانات خبر دهند. از این سه نفر صاحبمنصبان دو نفرش زنده است، که نمیخواهم نام ببرم، نفر سوم که تورن صاحب جان خان است، قومندان گارد داود خان بود از طرف رژیم کمونستی کشته شده است. هر سه صاحب منصب مذکور تازه ترین خبرها را با نوارهای گفت و شنیدهای جلسات داود خان بمن اوردند من نوارهای ثبت شده را با علیحضرت شنوانده و بعرض رساندم تا بمن اجازه دهند که همه این تحریکات را در ظرف یک شب از بین برده و داود خان را شخصاً بمنزلش رفته و توقیف نمایم، اعلیحضرت گمان میکردند که نظر به نفرت و انزجاری که من از داود خان دارم، در صدد انتقام گیری ازو میباشم، ازینرو بمن چنین دستور دادند: ((نی اغا لاله به هیچ تشبثی دست نخواهد زد. غرضدار او نباشید. این جریانات چند دفعه تکرار شد و نتیجه باز هم همان بود که گفتم.)) (۲۳)

مولف سراج د عبدالولي د وینا په اړه وایي چې «من در صدق گفتار جنرال عبدالولی هیچ تردید ندارم او میتوانست جلو کودتا را بگیرد. اما اینکه پادشاه نمیخواست این کار

عملي شود، رمزي است که تا امروز از پرده بیرون نیافتاده است.» «(۲۴)

دا دغه «رمز» د لوخولو لپاره نظرونه وړاندې شوي دي، یو نظر د پاچايي کورنۍ د یوه غړي همایون شاه اصفي دی چې له کودتا وروسته په روم کې یې پاچا ته امادګي ښکاره کړه چې له کودتاچیانو سره په افغانستان کې مبارزه وکړي، خو پاچا ورته وویل چې «نه، بافغانستان بروید و با همکاري سردار داود خان به وطن خود خدمت کنید، اگر سلطنت را درمیان پتنوس طلایي گذاشته و بمن تقدیم کنند، نخواهم پذیرفت.» (۲۴ الف)

آصفي دا هم وايي چې څنګه چې په پاریس کې د افغانستان سفیر عبدالغفور روان فرهادي د پاچا د سفر خرڅ پیسې قید کړې وې، د پاچا لاس تنګ و او یوازې لس زره ډالر ورسره وو. بیا دا اوازه وه چې کودتا د واکمنې کورنۍ په مصلحت شوې، ددې لپاره چې انارشي له منځه یو وړله شي او لوړواک د واکمنې کورنۍ له یوه بل غړي سره وي که څه هم د واک بڼه به بدله شوې وي. بل تعبیر دا دی چې د کودتا سرچینه د کریملن واکمنان وو، ددغه تعبیر له مخې شورویانو په سهیلي آسیا کې د افغانستان انارشي او له هغې نه را پیدا «سیاسي تشبا» د شوروي په زیان لیدله او داسې یې ګڼله چې هغه ممکن د لویدیځ پلوو افغانانو له خوا ډکه شي؛ لکه چې په ایران کې همدغسې شوي وو او د محمد مصدق حکومت نسکور شوی و، نو شورویانو ددغسې شوروي پالو افسرانو له خوا کودتا غوښتله چې په افغانستان کې ثبات ټینګ کړي او د شوروي د هغې طرح پلوي به کوي چې دا سیا د ټولیز امنیت لپاره یې

د مخه وضع کړې وه او پاچا محمد ظاهر دغه طرح د افغانستان په ګټه نه وه بللې او خپل نظر یې د شوروي اتحاد د لوړ رتبه هیئات ته ښکاره کړی و چې د نیکولای پودګورني په سروالۍ د موسی شفیق په صدر اعظمۍ کې کابل ته راغلی و. د وروستي تعبیر سرچینه د اعتبار وړ شخص دی، چې نه غواړي نوم یې یاد شي.

دا ټول په واقع کې د فردونو تعبیرونه دي یانې په شواهدو بنا واقعیتونه نه دي، خو هغه د محمد ظاهر او محمد داود شخصیتونو ښکارندویې کوي؛ لکه چې د مخه لیدل شوي، محمد ظاهر د سولې او ارامۍ شخص و، نه د جګړې و مقابلې؛ له دولتي چارو سره یې د زړه مینه هم نه وه. د پوهنې پخواني وزیر عبدالمجید په روایت پاچا لاغوښتل د صدراعظم شاه محمود په وخت کې له پاچایي نه ځان ګوښه کړي او په افغانستان کې د ولسمشري نظام حاکم شي. (۲۴ ب)

خو څنګه چې پاچا محمد ظاهر د غوڅ عمل شخص نه و، د خپلې پاچایۍ له قانوني او مشروع کولو نه پرته یې بل هیڅ غټ سیاسي ابتکار او عمل نه دی کړی، نو دغه ادعا د منلو وړ نه ښکاري چې محمد ظاهر پاچایي نه غوښتله. هغه پاچایي غوښتله خو په هغه حال کې چې ټول ورسره موافق وي او چې محمد داود کودتا وکړه مقابله یې ورسره ونکړه یا یې کولی نه شوه که څه هم د ایران پاچا رضا شاه پهلوي او د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بهوټو د پاچایي په بېرته خپلولو کې د مرستو وعدې هم ورسره وکړې. (۲۴ ب)

محمد داود د محمد ظاهر پر خلاف د غوڅ عمل او ریسک منلو شخص و، خو د پاچا په شان یا تر هغه زیات په

ملي چارو او د قدرت نيولو په لار کې له بانديو سره د جوړې کولو شخص نه و. دی پر خپل ځان ولاړ يو تينګ مغرور شخص او په واک چلولو او حکومت کولو باندې مين و او وطن او وطنوالو ته خدمت کول يې خپل ژوند لازه ګرځولې وه او واک چلول يې د آمر او «رهبر» يا لارښود په توګه غوښتل. د «رهبر» کېدلو په لار کې د پاچايي نظام اساسي قانون دده په مخ کې خنډ و، دی ددغه خنډ د لرې کولو لپاره په دې لټه کې شو چې ددغه نظام محور يانې پاچا محمد ظاهر له سياسي ډګر نه ګرد سره لرې کړي. پاچايي د هېواد د ستونزو سرچينه ګڼله. په کال ۱۹۷۲ کې حتی مولف عبدالغفار فراهي ته، که څه هم متعهد ملګرى يې نه و، ويلي و چې «د هېواد د ټولو اوسنيو بدبختيو عامل په خپله پاچا دی. تر هغه وخته چې د پاچا چاره ونه شي، تر هغو به په افغانستان کې ښه ورځ رانه شي.» (۲۵). محمد داود په خپل دغه فکر دغومره ټينګ و چې د هغه لپاره يې د نظام داخلي مخالفان چې په هغو کې د مسکو په ليکې روان کمونست ډوله چپيان هم پر ځان ټول کړل. نو د مولف سراج دغه فکر پر ځای ښکاري چې وايي «شناختی را که من از داود خان دارم [اين است] که او شديداً عقده گرفته بود و انتقام اهانت هايرا که باثر انفاذ قانون اساسي و مخصوصاً ماده ۲۴ باو وارد شده بود از سلطنت و قانون سازان گرفت.» (۲۲).

که د محمد داود د کودتا خوځونکي انګيزنه «عقده» او «انتقام» وي؛ لکه چې سراج يې وايي په دغه حال کې د محمد داود هغه ادعا چې خلکو ته يې د ولسمشري نظام او «معقولې» دموکراسۍ له لارې خدمت کول غوښتل، هسې خبرې کېږي او اصلي مقصد يې د اعلى واک خپلول و؛ لکه چې

په معاصر مهال کې په نورو هېوادونو کې هم تحول غوښتونکو خلکو ته د خدمت په نامه پر خپل نظامونه په کودتا سره نسکوره کړي، خو بیا یې د قدرت په وخت کې د خلکو د حاکمیت پرنسیپ تر پښو لاندې کړی، د محمد داود او د هغه د کودتایي ملګرو «معقوله دموکراسي» چې چا یې مفهوم مشخص او واضح کړی نه دی، په خاص ډول یوه تشه ادعا وه. محمد داود دموکرات نه و، دموکراسي چې په هر نامه یاده شي، ولسي، لبرال یا معقوله، د خلکو یا د هغو استازو له خوا حکومت یه وي، چې د سر وزیران به یې یا په نیغ ډول انتخابي یا د ولس د استازو په موافقه واک ته رسېدلي وي. محمد داود نه له کودتا نه وروسته د دغسې حکومت د رامنځته کولو لپاره کوښښ وکړ او نه یې د صدر اعظمي په وخت کې د هغه لپاره کوښښ کړی و، هغه لا د صدر اعظم شاه محمود د دورې خوانه دموکراسي ځپلې وه او ورسره یې غیر حکومتي ازاد مطبوعات چې د دموکراسي او مدني ټولنې حتمي برخې وې غلې کړې وو. که محمد داود په دموکراسي عقیده لرلای د پاچایي نظام دموکراسي به یې له منځه نه وای وړې، هغه په کودتا سره دغسې اساسي قانون له منځه یووړ چې خلک یې له ازادي نه بهره من کړي وو. لکه چې د منځه وړل شوي افغانانو د قانوني پاچایي په لسیزې کې په نظر او عمل کې تر دې حده پورې ازاد نه وو.

محمد داود دغه ازادي او دغه دموکراسي له منځ نه یووړه په دې نامه چې ځېله «معقوله دموکراسي» په پښو ودروي، خو «معقوله دموکراسي» او په واقع کې هېڅ ډول دموکراسي په کودتا یاني په غیر قانوني عمل سره پلې کېدلی نه شي، هغه هم

دغسې کسانو له خوا چې پرې عقیده نه لري؛ لکه محمد داود او د کودتا ملګرو یې چې په دموکراسۍ عقیده نه لرله، که څه هم دغې او جمهوریت په نوم ونو یې کودتا وکړه.

په غیر قانوني عمل سره د قانوني حکومت نسکورول یوازې حکومت له پښو نه، نه غورځوي. تولنه هم بې ثباته او زیانمنه کوي. د سرطان کودتا که څه هم په ډېرو لږو انساني تلفاتو سره سرته ورسیده، خو څنګه چې یو قانوني نظام یې په کودتا یانې په غیر قانوني عمل سره له پښو نه وغورځاوه، ټولنه یې په ژور ډول زیانمنه کړه او پایلې یې د افغانانو لپاره بېخي درنې شوې. یوه پایله یې دا شوه چې په افغانستان کې د قانون حکومت چې توی دا اعتبار خاوند شوی و، له اعتبار نه ولوېد او د هغه پر خلاف د شخص د حکومت فکر قوت ومونډ. په هغه نظام کې چې په شخص ولاړ وي، شخص د خپل پاینت لپاره هر څه کوي او دکتاتور کېږي. په دغه حال کې مخالفان هڅول کېږي چې د هغه په نسکورولو سره په خپله واک ته ورسېږي، ټولنه بیا بې ثباته او زیانمنه کېږي. بله دا چې په کودتا یانې په غیر قانوني ډول د حکومت نیول د قدرت نیولو یوه لنډه لار وګڼله شوه، سره له دې چې دا یوه خطرناکه لاره ده. بله پایله یې دا شوه چې د سرطان په کودتا سره په نظامي افسرانو کې دسیاسي قدرت نیولو فکر خپور شو، په تېره وروسته له هغه چې د کودتا افسران چې نژدې ټول یې واړه او څه یې چپیان وو، په یو وار د لوړو مقامونو خاوندان شول. اوس خو د ولسمشري نظام په افغانستان کې یو واقعیت دی، خو جمهوري نظام د افغانستان غوندې له ډېرو پرګنو نه جوړ هېواد کې د پاچايي نظام په شان د اوږمن چتر کېدلی نه شي

د سرطان کودتا که څه هم په لږ وخت کې او په ډېرو لږو انساني تلفاتو سره سرته ورسېده او خلکو په اولو وختو کې د هغه تود هرکلي وکړ، زياتره افغانانو بې په ژور ډول اندېښمن کړل، حتى په خپله محمد داود هم د هغې له پايلې نه ډاډه نه و. په هماغه اول وخت کې يې مولف سراج ته ويلي وچې «ما اين كار را كرديم؛ چه ميشود؟ نميدانم» (۲۷) موږ اوس پوهېږو چې په افغانستان کې تر کودتا وروسته څه وشول، په افغانستان کې له هغه وخت نه تر اوسه ډول ډول نظامونه په بشپړ ډول شول او له پښو نه وغورځول شول، څو په هيڅ يوه نظام کې هغه ثبات خوندي نه شو، کوم چې په قانوني پاچايي کې خوندي شوی و، ددغې اوږدې بې ثباتۍ سرچينه د محمد داود په سر والي د سرطان کودتا ده.

د افغانستان لومړی کودتايي حکومت

د محمد داود د ولسمشرۍ په پنځو کلونو کې د هرې پېښې وشوې چې د يوخوېې فکر کېده او نورې يې ناخاپه او د توقع پر خلاف وې. د فکر کېدونکو پېښو په لړ کې د پاچايي دورې اساسي قانون له منځه ووړل، د جمهوري نظام په پښو درول او په ملکي او نظامي ځانګو کې د سروالاتو په توګه د کودتاچيانو او د هغو د پلويانو ټاکل وو. کودتايي حکومت د نوي اساسي قانون تر ايستل کېدو پورې (۱۹۷۲) هېواد په فرمانونو سره اداره کاوه، په قضايي او مدني چارو باندې پخواني قانونونه جاري وو، خو په امنيتي او سياسي موضوع ګانو کې نه يوازې د محمد داود، بلکې د نورو کودتاچيانو امرونه هم قاطع وو. په دې ډول د جمهوريت په اولو دريو کلونو کې د قانون د حکومت ځاى د اشخاصو حکومت ونيوه او د چارلز دورن د غه وينا سمه وختنه چې: «When law ends, tyranny begins» يانې «هغه وخت چې قانون ختمېږي، استبداد پيل کېږي.» سره له دې هم څنګه چې له کودتا سره مخالفت نه و شوی، د پاچايي دورې وزيرانو او نورو له خپلو رسمي مقامونو نه پرته نور څه له لاسه ورنکړل، يوازې يو څو تنه يې په بند کې د يوې کمې مودې تېرولو نه وروسته ازاد شول. د حکومت نور مامورانو او ميرزايان په خپلو وظيفو کې پاتې شول او د حکومت په انتقال

کې ستونزه پېښه نه شوه. د پاچايي کورنۍ غړو ته وروسته له يو څه وخت نه له افغانستان نه د وتلو اجازه ورکړل شوه او هغوی په روم کې له پخواني پاچا محمد ظاهر سره يو ځای شول. په دې ډول محمد داود او نور کودتاچيان د واکمنۍ له خړګندو مدعيانو نه بېغمه شول، خو عبدالولي ته چې د پخواني پاچا زوم او سکه تربور و او په پوځ کې يې پلويان لرل او د واکمنۍ مدعي و، له نظامي محاکمه کېدو نه وروسته ورته بهرون ته د تګ اجازه ورکړل شوه.

نبي عظيمي وايي چې اول نوي دولتي سروال محمد داود ورته هدايت ورکړ چې محمد ولي دې اعدام ته برابر شي او ورسته يې ورته هدايت ورکړ چې محکمه دې ورته برائت ورکړي. (۲۸) فايق دغه وينا سمه نه ګڼي او وايي چې دا د محمد نعيم په سروالي نظامي محکمه وه چې عبدالولي ته يې برائت ورکړ، که څه هم د تحقيق د هيئت کمونېستو غړو د نبي عظيمي او عبدالصمد ازهر په ګډون له عبدالولي نه دغه اقرار د هغه په کړولو سره تر لاسه کړی و، چې کوم مرګ چې د عقرب په دريمه شوی و، هغه ده په امر شوی و.

فايق دا هم وايي چې دغو ((پرچمي کمونېستانو)) غوښتل عبدالولي اعدام ته برابر کړي، ځکه چې هغه ((خار چشم روسان و غلامان شان بود.)) (۲۹)

په هر حال محمد داود او نور کودتاچيان هغه وخت پوره ډاډمن شول، چې پخواني پاچا محمد ظاهر د ايران او پاکستان د هغو وعده شويو مرستو له منلو څخه ډډه وکړه چې له هغه سره يې د بيا پاچا کېدلو په لار کې کولې. (۷۰) د ايران پاچا محمد رضا د افغانستان د پاچايي نظام نسکورېدنې او د پاکستان

حکومت د ذوالفقار علي بهوټو په صدر اعظمي د محمد داود بیا واکمن کېدل نا ارامه کړي وو. له ایران سره د پاچایي ساتلو اندېښنه وه او پاکستان اندېښمن و چې محمد داود به اوس بیا د پښتونستان داعیه هغسې ټینګه ونیسي چې د صدر اعظمۍ په وخت کې یې ټینګه نیولې وه.

جمهوري حکومت چې په فرمانونو سره تنظیم شو، په نوې بڼه وار دوه خانګړتیاوې یې لرلې: یوه دا چې په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره مسکو پلوه پرچمیان په نوي نظام کې په تنوتلو سره د اعتبار خاوندان شول، بله خانګړتیا یې دا وه چې دغه بې تجربې ځوانان په ملکي او نظامي څانګو کې د آمرانو په توګه لوړو مقامونو ته ورسېدل. د کودتا په سبا (د سرطان ۲۷)، مرکزي کمېټه اعلام شوه، چې سروال یې محمد داود او منشي یې محمد حسن شرق وو. غړي یې هغه دولس تنه واړه نظامي افسران وو چې کودتا یې سرته رسولې وه، مرکزي کمېټې د چپیانو د نفوذ ښکارندويې کوله. دغه توم او دغه جوړښت هغو سیاسي جوړښتونو ته ورته وو، چې اول د شوروي کمونستانو تنظیم کړي وو چې غټه خانګړتیا یې د دولتي قدرت انحصار و. د کابل مرکزي کمېټه هم یوازې له کودتاچیانو نه جوړه وه، لکه د مخه چې ویل شول زیاتره یې چپیان وو، دغې کمېټې نه تاکلې دنده لرله او نه یې په منظم ډول غونډې کولې او په پای کې هغه هغسې چې د چپیانو په قوت سره جوړه شوې وه، د هغو د نفوذ په لرېدلو سره له منځه لاړه، خو د کودتایي حکومت په لومړي پړاو کې چپي غړو له هغه نه ایډیالوجیکي استفاده وکړه، چې زر به بیان شي.

له کودتا نه دوې اوونۍ وروسته (د زمري ۱۱مه) د وزیرانو

کابینه د مرکزي کمیټې له منلې نه وروسته اعلام شوه. محمد داود د دولت سروال، د حکومت صدر اعظم او د ملي دفاع او باندنیو چارو وزیر او محمد حسن شرق د صدر اعظم مرستیال شو، نور وزیران د اوو: عبدالمجید د عدلیې، سید عبدالاله د مالیې، فیض محمد د کورنیو چارو، نعمت الله پژواک د پوهنې، پاچا ګل وفادار د سرحدونو، عبدالقیوم د معدنونو او صنعتونو، غوث الدین فایق د فواید عامې، نظر محمد سکندر د عامې روغتیا، عبدالرحیم نوین د اطلاعاتو او کلتور، غلام جیلاني باختري د کرنې، یو څه وخت وروسته محمد خان جلالر د سوداګرۍ وزیر، علي احمد خرم د پلان وزیر او وحید عبدالله د باندنیو چارو د مرستیال په توګه د کابینې غړي شول.

محمد داود د کودتا د لومړۍ ورځې په راډیویي وینا کې د خپلې صدراعظمۍ دورې وزیرانو ته «د ضعیف النفس» په خطاب کولو سره شا کړه او په دې ډول یې د دغسې کسانو له همکارۍ نه خپل حکومت محروم کړ، چې لایق او د تجربې خاوندان وو. لامهمه دا وه چې د پوځي افسرانو په برابر کې یې د غسې تبعیضي سیاست او چلند غوره کړ چې پنځه کاله وروسته یې په مرګ تمام شو. له بلې خوا د کودتا په اوله ورځ کودتا کوونکو افسرانو ته دوه رتبې ترفیع او له کودتا سره مرستو کوونکو ته یوه رتبه ترفیع ورکړل شوه. داسې هم د پوخ ټول کمکي ضابطان د رهبیم بریدمنان شول، په دغه کار سره په پوخ کې د کمکیو ضابطانو قحطي راغله، یا رادستل شوه او پوخ زیانمن شو. (۷۱).

دغو نویو بریدمنانو « این عطیه را ناشی از تفقد و توجه

رفیقانه طبقاتی اعضای حزب خلق افغانستان دانسته گروه گروه شامل آن حزب گردیدند.»» (۷۲).

په هغه سربېره لکه چې د مخه ویل شوي، له دغو ورو کودتایي افسرانو نه ځینې یې د کابل ښار او شاوخوا د ټولو پوځي واحدونو او فرقو قومندانان مقرر شول، متقاعد ډگروال غلام حیدر رسولي د پوځ د قول اردو قومندان شو او جنرال عبدالکریم مستغني که څه هم په کودتا کې یې برخه نه لرله، خو څنگه چې دیوه وړ افسر په توگه محمد داود ته منلی و، د پوځ لوی درستیز شو. په پوځ باندې د محمد داود غټ او نېغ وار دا شو چې نوي حکومت د همدغه کال په جشن کې یو ویشت جنرالانو ته په یو وار او ناڅاپه تقاعد ورکړ. د مولف سراج په نظر «دربین جنرالان مذکور عده ای متخصصین، ماهران و روشنفکران بودند که خروج اوشان از اردو دفعتاً خلایی را بوجود آورد و داود خان تا وقت مرگش جای انها را پر کرده نتوانست.» (۷۳).

محمد داود لا د مخه د ملي دفاع په مقر کې یو شمېر جنرالان او قومندانان په دې سکوندلي و چې «امروز که بزور جوانان اردو رژیم فاسد شاهی سرنگون شده است، شما مردمٌ هیچکدام تان یک احساس مثبتی در برابر آن از خود نشان ندادید.» (۷۴). دغو افسرانو د ووړې سالون ته د «لاربنود» محمد داود په نتوتلو سره نه چیچکې کړي وې او نه یې لکه څنگه چې رواج و، هغه ته مبارکي ویلې وه.

په هغه سربېره د پوځ ځینو قومندانانو محمد داود ته هغه وخت چې د خپل گوښه توب په وخت کې هېواد ته په سفر تللی و، هر کلی نه و ویلی، نو محمد داود له دوی نه هم شاکي شوی

و؛ لکه چې له پاچا نه شاکي شوي و او ناراضو افسرانو خپل ناراضي توب لږ تر لږه په خبرو کې ښوده. د ملي دفاع وزارت د څانګو سروالانو، د هوايي قوتونو او د ځغروړو قوتونو قومندانانو په هغه مجلس کې چې د ډګر جنرال غلام فاروق په رياست د شوروي اتحاد له يوه لوړ پوړي نظامي هيئت سره د خبرو لپاره جوړ شوی و، خپل ناراضي توب هم په ځرګند ډول وښود. «مارشال شوروی ملتفت شد که اعضای افغانی بصورت عموم با چهره عبوس، لب و لنج کشال ... به مجلس حاضر شده اند... از جایش بلند شده چنین در افشاني کرد، «آنکه رفته است بر نمیگردد، با دولت جمهوری تان همکاری کنید.»» (۷۵) له افغانانو نه يو هم حاضر نه شو، چې د هغه په ځواب کې څه ووايي.

له وطنپالو او ولسپالو سره ټکر

د محمد هاشم میوندوال پر ضد توطیه کې هم پوخ سخته صدمه ولیدله، په هغو ۴۲ کسانو کې چې د سپتمبر په ۲۳مه په دغې قضیې کې ونیول شول، شپږ تنه یې لوړ رتبه نظامي افسران، څلور ډګروالان، شپږ ډګرمنان، دوه کسه د پاچايي دورې د ولسي جرګې وکیلان او ۲۳ کسه یې سوداګر او ملي پانګه ور وو. (۷۲)

ددوی نومیالي کسان پخواني صدر اعظم محمد هاشم میوندوال، پخواني ډګر جنرال خان محمد مشهور په مرستیال، د پاچايي د وخت د هوايي ځواکونو ډګر جنرال عبدالرزاق میوند، د هوايي قوتونو قومندان سید امیر، ډګروال ماما زرغون شاه، ډګروال کوهاټ ډګرمن مهر علي، محمد عارف شینواري او فقیر محمد ننګرهاري وو. نور نظامي افسران زیاتره تورنان وو، دوی ټول وطنپال مسلمانان وو او په نوي نظام کې یې د چپیانو نفوذ چې کمونیستان یادېدل، د افغانستان لپاره خطر باله، چپیانو ته هم ددوی په تېره د میوندوال او خان محمد مرستیال کمونستي ضد مخینه او ملي اعتبار مالوم وو، حکومت دوی د کودتا کولو په تور ونیول. دغه تور یې هم پرې ولګوه چې دوی د یوه باندني حکومت [پاکستان] په لمسونې سره کودتا کوله. (۷۷)

دا چې دوی کودتا کوله ثابته شوې نه ده؛ ځکه چې په دې اړه هیڅ شواهد نه شته، خو په بندي خانه کې له دوی نه په کړولو سره اعتراف تر لاسه شوی چې دوی کودتا کوله. دا چې دوی یوازې د دغو اعترافونو له مخې محکوم شول او اعترافونه هم په جبر ترینه ترلاسه شوي وو او په کودتایي لاس پورې کړې هم نه و، ښیي چې دغه تور حقیقت نه لاره او دوی په سیاسي لحاظ تورن او محکوم شوي وو. سره له دې هم شرق ادعا کوي، چې حکومت د دوی ځینې «بالفعل» باني د کودتا کولو په جریان کې ونیول. (۷۸) خو دا یوه تشه ادعا وه چې حتی نبي عظیمي هم چې د هغه په خپل اقرار پرچمي دی ردوي او وایي چې میوندوال ده د حکومت په امر په دغه نامه چې «لاړښود» غواړې ورسره وویني له کور نه وایست او زندان ته وسپاره. (۷۹) داسې هم ډگرجنرال عبد الرزاق د جنرال رسولي له خوا په دغه پلمه له کور نه وایستل شو او زندان ته وسپارل شو چې «رهبر خواهشمند ملاقات با شما است. من آمده ام تا شما را با خود گرفته و خدمت شان برسیم.» (۸۰)

عجبه دا ده چې همدغه جنرال د همدغه «لاړښود» په دستور په خپل کور کې د هوایي ځواکونو په جوړښت باندې کار کاوه. سره له دې، یا شاید له همدې امله دی د تحقیق په وخت کې ډېر وکړول شو. دده له خولې خبرې دي چې «در اثنای تحقیقات در وزارت داخله خودم را انقدر زجر و شکنجه داده و ضرب و تازیانه زدند که دو استخوان قبرغه ام شکست، دو و دشنام جزای بسیار عادي بود که همه روزه نثار من میشد.» دی دا هم وایي چې «در دوران تحقیقات اشخاص را حاضر ساخته و از من میپرسیدند که او را می شناسی، میگفتم نی، بعد از

شخص حاضر شده میپرسیدند، تو متهم را مشناسی، میگفت، بلی؛ این بلی گفتن مرد ناشناس بلای جانم میشد، تکرار با سزاهای غلیظ لت و کوبم میکردند.. بالایم فریاد میزدند که پدرلعنت؛ هنوز هم اقرار نمیکنی، این طرز بازجویی روزها دوام کرد، در نتیجه تاب و توان دیگری در من باقی نماند، گفتم که من چیزی نکرده ام که اعتراف کنم، اگر شما میخواهید که چیزی بگویم تا ازین رنج و شکنجه خلاصی یابم پس شما بنویسید من حاضرم امضا کنم، در پایان کار همه گناهانم را یک بیک نوشتند و در ذیل ان ندامت و پشیمانی مرا تذکر دادند که امضا کنم، من مجبور باین کار گردانیده شدم و حاضر شدم، تا مرگ را استقبال کنم و ازین همه عذاب همه روزه رهایی یابم.»«۸۱» تر دغه وخته پورې د کورنیو چارو وزارت د سیاسي بندیانو د کړولو په غټ مرکز بدل شوی و، تحقیق هلته هسې په نامه و او له زیر خانو نه یې «په اصل کې د شکنجې، عذاب، بې خوبۍ، توهین او هر ډول بې عزتۍ نه پکې کار اخیستل کېده» په تېره په شپه کې چې د هارون په وینا «انسان مخې ښناور به د بې دفاع انسانانو په ځان حواله شول.» «۸۱ الف»

ډگر جنرال خان محمد چې په مرستیال یادېده، هم ډېر کړول شوی و، سره له دې چې هغه د محمد داود پخوانی ملگری و او په لویو مقامونو کې یې وطن ته خدمتونه کړي و، د همدغو خدمتونو او له محمد داود سره د ملگرتوب په واډینې چې دی د کودتا په اوله ورځ هغه ته د مبارکۍ ویلو لپاره ورغی او محمد داود ورته هدایت ورکړ چې «بوزارت دفاع برو و ببین که کدام بی نظمی در آن جا رخ ندهد» «۸۲» ده په هماغه ورځ هلته

کارونه ترسره کړل. ویل کېده چې دی به د ملي دفاع وزیر یا لوی درستیز شي، خو محمد داود دی په هماغه ورځ بېرته وغوښت او ورته یې وویل چې «فعلاً شما بخانه خود بروید من شما را میخواهم» (۸۳). محمد داود بیا ورسره ونه لیدل، محمد داود هغه ځکه له وزارت نه وغوښت چې د کودتا ملګري یې وارخطا شوي وو، چې دې خپل پخواني ملګري په لوړو وظیفو مقرروي. (۸۴). مرستیال په دې نظر و چې محمد داود «باکابینه مزخرف که تشکیل داده است، کشور را اداره کرده نمیتواند. داود خان با این اشخاص بد نام خواهد شد.» (۸۵) ده په خپله هم محمد داود ته په دغه اړه یو یادښت استولی و.

د میوندوال موضوع تر ټولو مهمه وه، دی یو پوخ سیاس، د صدر اعظمي او ډېرو نورو مهمو دولتي وظیفو په کولو سره د ملي اعتبار خاوند، د مساوات د ګوند مشر، پیاوړی لیکوال او د سیاسي نظر یو خاوند افغان و، میوندوال په خپل شخصي لیاقت، تقوا او زیار سره خان رسولی او د کمونزم مخالف و، نو شوروي پال پرچمیان ورسره مخالف وو.

دوی لا د هغه په صدراعظمۍ کې پرې تور لګاوه چې د امریکې (سي- آی- اې) سره لاړ لري؛ لکه چې وروسته په حفیظ الله امین پسې یې هم همدغسې پروپاګند کاوه او اوس کودتایي پرچمیانو میوندوال په دغه تور وتیوه چې د خپلو ملګرو په سروالي یې کودتا کوله، ایا ده په رښتیا کودتا کوله؟ لکه چې د مخه ویل شوي دا: چې میوندوال کودتا کوله په دې اړه هېڅ ډول شواهد نه شته. سره له دې هم صمد غوث د میوندوال د توطیې احتمال ورنې او ادعا کوي چې «داسې ښکاري چې میوندوال چې د مخه په کودتا کې ښکېل شوی و، بله چاره نه

لرله. خو دا چې زړه نا زړه موافقه وکړي.» دی دا هم وایي چې پاکستان په دغې توطیې کې لاس درلود. (۸۵الف). په دې اړه شرق او فایق لږ و ډېر په یو نظر دي، خو دهغو واقعیتونو په نظر کې نیولو سره چې هارون او مصطفی رسولي راوړي، ددغه «احتمال» امکان هم نه لیدل کېږي. هارون وایي چې د میوندوال کور تر څارنې لاندې نیول شوی و او میوندوال په دغه اړه محمد نعیم ته چې ورته منلی و، شکایت وکړ، خو ګټه یې ونکړه. (۸۵ب)

رسولي لا وایي چې میوندوال همدا چې له کودتا نه وروسته له عراق نه وطن ته ستون شو، تر څارنې لاندې و نیول شو (۸۶) په دغه حال کې د میوندوال لپاره ګرانه څه چې حتی ناشونکي ده، چې د څلویښتو کسانو په ګډون د کودتا تجویز وکړي، دا خو لا په ځای پرېږده چې عملي کولی یې وشي. سره له دې هم د میوندوال له بندي کېدلو نه یوولس ورځې وروسته په حکومتي راډیو کې وویل شول چې میوندوال په خپلې نکټایي سره ځان ځړولی او وژلی دی. د هغو واقعیتونو په بنا چې زر به راوړل شي، دغه وینا هم حقیقت لرلی نه شي. غیر له هغه هم «ادعای دولت جمهوري در برابر انتحار میوندوال را در آن وقت هیچ فرد دارای عقل سلیم قبولدار نشد.» (۸۷) فایق د نکټایي قصه جوړه شوي ګڼي او وایي چې «یک روز قبل که من با هیئت تحقیق ازو (میوندوال) دیدن کردم، دریشي نداشت و پیراهن (و) تنبان به تنش بود، چطور با نکټایي خود را خفه کرده؟.» (۸۸) فایق د میوندوال له مرګ نه یوه ورځ دمخه د محمد داود په امر د کورنیو چارو وزارت ته د هغه د لېدلو لپاره لاړ چې مالومه کړي له دغه بندي سره څنګه چلند کېږي.

دی وایي چې میوندوال د مستنطق عبدالصمد ازهر په مخ کې هغه ته وویل چې «تا حال از رویه شان [مستنطقین] خوشحال و ممنون هستم.» فایق ته لاد میوندوال د پوښتنې او ځواب پاڼه هم ورکړل شوه، چې په کې د میوندوال په قلم لیکل شوي و چې «که اگر من کدام نظر کودتا میداشتم چرا پاسپورت گرفته خارج میرفتم. باید در افغانستان میبودم حال آنکه سردار صاحب خودش مرا از رفتن منع کرد.» (۸۹) لکه چې د مخه وویل شول میوندوال له کودتا نه زر وروسته له عراق نه محمد داود ته د مبارکۍ ویلو لپاره خان رسولی او د همکارۍ وعده یې هم ورکړې وه. محمد داود هم «با جبین گشاده پذیرفته و وعده داده بود که بزودی بوظیفه گماشته خواهد شد.» (۸۹ الف). داسې ښکاري چې د امنیتي څانګو پرچمي چارواکي وېرېدل چې میوندوال به په کوم لوړ دولتي مقام کې ددوی لپاره غټ خنډ وي. د هارون له لیکنې نه هم همدغسې مالومېږي. «رښتیا خبره خو دا ده چې میوندوال تر وژنې یوه شپه رومبی د کوما په حال کې د زنبیل په واسطه د څارندویانو له خوا د کورنیو چارو د وزارت د زیرخانو کلا جدید (بریکوټ) ته راشکول کېده.» (۹۰) له همدې امله به وو چې د هغه مړی د هغه خپلوانو ته ور نکړل شو او د کابل د عدلي طب متخصص بالمکنداس ته یې د کوټې له وره نه د لیدلو اجازه ورکړه او هغه هم د خان له ویرې نه هغسې تصدیق ولیکه چې ترېنه غوښتل شوي و، تر ډېره وخته پورې حتی د میوندوال قبر هم څارل کېده. (۹۱)

تر دې تولو لیکوالو د فایق او هارون په ګډون د میوندوال وژونکی عبدالصمد ازهر ښودلی، چې په دغې قضیې کې د

هیات د تحقیق مشر و، میوندوال په قوي احتمال د ک ج ب په دستور د هغه په لاس وژل شوی دی. ک ج ب به خکه ازهر ته دغه دستور ورکړی وي چې میوندوال، لکه چې د مخه ویل شوي په افغانستان کې د کمونزم د خپریدلو مخالف و او ازهر د «فتح» په مستعار نامه د ک ج ب ایجنټ و او له فیض محمد سره په ګډه چې هغه هم د «اکبر» په مستعار نامه د ک ج ب ایجنټ و، د کمونزم او شوروي اتحاد په ګټه اود امریکې په مخالفت کار کاوه.

ازهر د وړانګې (Ray) ولې غړی و چې ک ج ب د پرچم تر چتر لاندې جوړه کړې وه. ازهر په پولیسي ښانګه کې لوړه زده کړه په مصر کې کړې وه. په کابل کې یې د پولیسي افسر په توګه «له فعالو کاروتو او فعالو عملونو سره سروکار لاره» (۹۲). د تحقیق د هیئت نور غړي غلام فاروق یعقوبي، نصر الله عمر خیل (امرخیل؟)، غلام رسول عمر خیل، سید کاظم پرواني، باقي او قطره وو. دوی ټول پولیسي افسران او د قایق په وینا د شوروي «مزدوران» او د مسلمانو افغانانو بې رحمه دښمنان وو. (۹۲ الف)

د بندیانو تائیدي راپورونه د ملي مصونیت د سروال جنرال اسماعیل له خوا وړاندې کېدل، خو چا چې د بندیانو په اره هغو ته هدایت ورکاوه د کورنیو چارو وزیر فیض محمد او د ژندارم لوی قومندان عبدالقدیر نورستاني وو. خو په دغې موضوع کې چې د ۴۲ کسانو د ژوند او مرګ سوال مطرح لومړۍ درجه مسئولیت ددوی د آمرانو او په سر کې د دولت سروال محمد داود په غاړه وو. دا څرګنده نه ده چې دغه توطیه په اصل کې د چا وه او محمد داود ولې هغه ومنله او بیا یې د بندیانو په

برابر کې د قانون او انسانیت پر خلاف چلند مخه ونه نیوله.

د ډګر جنرال غلام فاروق په وینا له تورنانو څخه اول اتلس کسه د اعدام لپاره په نښه شوي وو «رفقای انقلابی داود خان که در دیوان حزب عضو بودند، اصرار داشتند که همه اینها اعدام شوند، اما رهبر چندین بار امر غور و تجدید نظر داده و هدایت میداد که تا حد ممکن جزای اعدام تخفیف شود.

در نتیجه برای بار دوم دوازده نفر و با تصمیم اخری شش نفر باعدام محکوم شدند و رهبر حکم اعدام را امضاء کرد.» (۹۳)

څنګه چې حکومت نظامي و، د بندیانو موضوع هم نظامي محکمې (د حزب دیوان) ته وسپارله شوه، چې سروال یې ډګر جنرال غلام فاروق او غړي یې محمد سرور نورستاني، نبي عظیمي، محمد اصف الم، عبدالستار سید خیلي (پرواني)، محمد یوسف او مولاداد وو. د فایق په وینا واقعي صلاحیت د لومړنیو دریو غړو او د هارون په وینا د نورستاني په لاس و، هارون هم د فایق په شان وایي چې «څرنګه چې په هغه وخت کې روسي مزدوران په امنیتي څانګو کې ځای پر ځای شوي وو... په نظامي محکمه کې هم همدا وحشیان ناست وو.» (۹۳ الف)

هارون به دوی ځکه «وحشیان» بللي وي چې د وی یوه ډله په مرګ، بله په عمري بند او بله د بند په بیلو بیلو مودو محکومه کړه، بې له دې چې تورنانو ته یې موقع ورکړې وي، چې په محکمه کې د تورونو په برابر کې په خپله یا د قانوني وکیلانو له لارې دفاع وکړي. نو دغي تش په نامه نظامي محکمې بې له قانوني عمل طرز نه شپږ تنه په اعدام محکوم کړل، چې د محمد هاشم میوندوال په ګډون ډګرجنرال خان محمد مرستیال، وکیل سیف الرحمن، ډګروال ماما زرغون شاه،

ډګروال سید امیر او محمد عارف (تاجر) وو، اوه کسان یې د تول عمر لپاره په بند محکوم کړل، جنرال عبدالرازق، ډګروال کوهاټ، ډګروال امین الله، ډګروال ممتاز، تورن سید هاشم، جګړن محمد اکرم او حاجي فقیر. هغوی چې یې د بند په اوږدو مودو محکوم کړل، غلام حیدر، ډګر جنرال نیک محمد سهاک، ډګر جنرال محمد رحیم ناصر، ډګروال ګل شاه علي، جګړن نقیب الله، ډګروال نور احمد او تورن محمد اکرم وو. (۹۴) د جنت خان غروال، حنان خاخي، حاجي الله نظر، هزار میر کوچي، الله ګل او حاجي مولاګل پر بندي کېدلو سربېره د هغو شتمني او سرایونه هم ضبط شول او نورو وکولي شول « د بېدو په شندلو سره برائت واخلي.» خینو لا ددوی د کورونو په لټون کې درانده تاوانونه وګالل او سعدالله کمالي د خپل خلاصون لپاره خپل د باختر سینما خرڅه کړه (۹۵)

فایق د اعدام ډګر څرخې پله ته ورځېرمه پولیګون او هارون د څلورمې زغروري قوې د تعلیم ډګر بولي، چې دواړه لکه چې یو ځای وي. لومړنی د اعدام د صحنې د یوه عسکر له خولې نه وایي چې په اعدام د غه محکومان د سهار په دوو بجو د انضباط د ټولي نه خوا هلته ورسول شول. « در حالیکه چشم های اعدام شوندګان پت و خریطه های سیاه بسر و ګلوهای شان اوبخته، دست های شان پشت سر ولچک ... شده بود نیمی عظیمی اعدام شونده ګان را از مسافه ۲۰ متر عقب شان سه نفر عسکر کلاشینکوفدار بانتظار قومنده به حال اماده باش در اورده بود، سپس در حالیکه همه اعضای هیات تحقیق پولیس و محکمه نظامی حاضر بودند، حکم اعدام از طرف محمد آصف انم خوانده شد.» د اعدام د حکم په اورېدلو سره

محکومانو نارې سورې او د الله اکبر اوازونه پورته کړل، دوی تر دغه وخته پورې د اعدام په حکم خبر کړل شوي نه وو، بیا تورن عظیمي چې د انضباط د تولي قوماندان و په دې ډول بولي ورکړه: «د انضباط تولي څواکونو! د خاینینو په وژلو نخه ونیسئ.» (۹۶) قایق د عسکر له خولې نه دا هم وایي چې: «چیزیکه درین صحنه دلخراش به نظر رسید، این بود که نبی عظیمی بالای سر هر معدوم که در حال جان کندن بود رفته با فیر تفنگچه... بزندگي متهمین خاتمه میداد.» (۹۷)

دغه توطیه د څه لپاره وه او د چا په ګټه تمامه شوه؟ د هارون په نظر چې دا یې مستعار نوم دی او له کتابګوتي نه یې ښکاري چې د پولیسي چارو متخصص او د دقیقو مالوماتو خاوند وي، د هغو له وژلو نه مطلب دا و چې: «دیوې خوا کمونست مخالفین او ملي کسان وتکوي او بل پلو د حکومت زور او وحشت ښکاره کړي.» (۹۸)

امین الله دریځ د افغانستان در قرن بیستم کتاب لیکونکی بیا په دې فکر دی چې: «محمد داود از وجود این اشخاص بشمول میوندوال احساس ترس میکرد و از روی قراین تصور مینمود که روزی حاکمیت وی را به مخاطره روبرو خواهد ساخت.» (۹۹)

محمد نذیر سراج چې په پوخ کې یې ۴۳ کاله خدمت کړی او په پای کې یې د خپلو تجربو پر بنسټ د اعتبار وړ کتاب میراث پرې ایښی ددغې توطیې په اړه د هغه وخت د افغانانو ذهنیت په دغه ډول ثبت کړی: «حبس و اعدام اشخاص بیگناه یک مقدمه چیني از جانب همکاران پرچمی محمد داود خان بوده است، تا اشخاصی را که در برابر مرام های خود مانع و

خطرناک میدیدند از بین ببرند.» (۱۰۰) د سردار محمد داود په نامه کتاب لیکونکی عاصم اکرم د غومره وایي چې «دسیسه از میوندوال نبود، بلکې دسیسه علیه او بود، مبتکرین آن کمونست ها بودند» (۱۰۱)

دغه ټولې ویناوې او حکمونه د قدرت پر محور څرخي، جمهوري پالو حکومت په ورځ نظامي زور سره ونیوه، په دې نامه چې جمهوري یاني د خلکو یا د هغو استازي یې کړي، خو دوی هغه په واقع کې خپل استازي وګرځوه. ددې لپاره چې جمهوري حکومت د دوی په فکر وڅرخي، هغه یې نظامي کړ چې هغه په امنیتي چارو کې د دوی حکومت کیده، خو له محمد داود نه پرته چې په ټول ملک کې یو پیژندل شوی شخص و، دوی افغانانو ته ناپېژندلې بې تجربې کسان وو، چې تینګ مخالفان یې هغه هم په پوځ کې لرل. دوی چې قدرت په کودتا سره نیولی وو، وېرېدل چې مخالفان به په کودتا سره له دوی نه قدرت واخلي، نو دوی په خپلو مقامونو باندې ډاډه نه وو. له دې امله لکه چې د مرکزي کمیټې د تحقیق هیئات او د نظامي محکمې جوړښتونونه ښکاري، چپیان د کلیدي نظامي او ملکي څانګو سروالان او پوره فعال وو. چپیان د تعریف له مخې هغه کسان وي چې له دولتي قدرت نه په استفادې سره خپل ایډیالوجیکي مخالفان ځپي او ورسره ائتلاف نه کوي، یا په ډېرو نادرو حالاتو کې ورسره ائتلاف کوي. دوی هم نه زغم منونکي او تنګ نظره کسان شول، خو دوی خپل مخالفان همدغسې ګڼل. فایق ددغه واقعیت په نظر کې نیولو سره وایي چې دغو چپیانو «همینکه شخصیت های ملی و اجتماعی ضد مفکوره الحادی خود را می یافتند و یا سرمایه داری را سراغ میدیدند به مقصد از بین

بردن آن] و یا به [غرض] استفاده شخصی او را به تشبثات ضد دولت متهم کرده، با نواع آزار و شکنجه او را باعتراف جبری وادار کرده، مرام خویش را بدست می اوردند.» (۱۰۲)

چې په اصل کې دډموکراسۍ، سوشلزم او فاشزم د کلمو په شان یوه ناڅرګنده کلمه ده، خو دلته له هغې نه مراد پرچمیان دي، خو دا چې دغه چپیان ټول د پرچم د ګوند یا ګوندګي غړي وو، مالومه نه ده. په اصل کې د ګوندي پرچمیانو پېژندنه ګرانه وه، د پرچم یو ډول غړي هغه کسان وو چې په ګوندي غونډو کې له ګډون کولو نه معاف وو، دوی د ګوند پټ غړي وو. دغومره څرګنده وه چې په پولیسي قوتونو کې پرچم تنوتلی و او دغه نفوذ په اصل کې د پرچم د ګوند د تیوري پوه میر اکبر خیبر له امله و چې د پولیسو په اکاډمي کې یې د څه وخت لپاره ښوونه کړې وه. دغو پرچمیانو اول په هغو وطنپالو برید وکړ چې په پوځ کې یې نوم او اعتبار او پلویان لرل او دوی د هغو په شته والي کې خپل مقامونه په خطر کې لیدل. وطنپالان او ولسپالان د تعریف له مخې هغه کسان وي چې له خپل پلارني هېواد سره مینه لري، خپلواک یې غواړي او پر هغه باندې واکمني یوازې د خپلو وطنوالو امتیاز او حق بولي، نو دوی له چپیانو او ټولو هغو سره وران وي چې وطن ورته دغومره بې اهمیته وي چې په هغه کې د وطني حاکمیت پر ځای د هغو باندنیو حاکمیت غوره بولي چې په فکر او نظر کې ورسره شریک وي. په دې ډول دغه پرچمیان د میوندوال او مرستیال او د هغو له ملګرو سره نه جوړېدل، چې «بنا بر شهادت افسران بیطرف و روشن بین اردوی وقت از فراست و لیاقت عالی در دانش مسلکی و روحیه قابل ارج ملی برخوردار بودند.»

(۱۰۳) له دوی سره یې د هوایي قوتونو پخواني قومندان جنرال عبدالرزاق هم ونیوه چې هغه هم یو ملي افغان او د چپیانو مخالف و. په دغه لړ کې جنرال عبدالکریم مستغني هم راځي چې محمد داود ته د خپل ملي توب له امله اول په پوځ کې د لوی درستیز په مقام وګمارل شو او له څه مودې وروسته ګوښه کېدلو ته اړ او بیا په پولینډ کې د سفیر په توګه واستول شو او د هغه پر ځای جنرال غلام حیدر رسولي وټاکل شو. دغو پرچمیانو د عمل دغسې کسان وخپل چې د ملي فکر خاوندان وو، په پوځ کې یې نفوذ لاړه او په شوروي اتحاد پاندې د حکومت اتکا یې د افغانستان لپاره خطرناکه باله. مولف صدیق فرهنګ په دې اړه وایي چې «اقدام میوندوال برای نزدیکی به رئیس دولت و امکان مداخله او بامور مربوط به سیاست خارجی این تشویش را در ذهن پرچمیان و کارفرمایان شان در مسکو ایجاد کرد که شاید او سیاست خارجی را از خط شوروی بسوی غرب میلان دهد و در هر حال از نفوذ پرچم در دستگاه دولت بکاهد، بنا بر این کوشیدند تا هر چه زود تر اورا از میان بردارند.» (۱۰۴)

د خان محمد مرستیال په اړه دغه چلند لا ډېر صدق کوي. مرستیال که څه هم متقاعد جنرال و بیا هم په پوځ کې د نفوذ او اعتبار خاوند و. فرهنګ د هغه په اړه د هغه خبرې په دې ډول نقلوي چې مرستیال «هنګام تصدی وظیفه نایب الحکومه وقومندان عسکری ولایت مشرقی در دوره صدارت محمد داود خان در مجلس اشتراک داشت که در حضور شاه تشکیل شده و پیشنهاد وزیر خارجه (سردار محمد نعیم) را در مورد کمک از اتحاد شوروی جهت مقابله با پاکستان در مسئله پشتونستان مطالعه کرد. در مجلس مذکور خان محمد خان

این سوال را مطرح ساخت که اگر نیروی شوروی باین عنوان بافغانستان وارد شود ، کدام قوت خواهد توانست آن را به خارج شدن مجبور سازد .»

فرهنګ زیاتوي چې «چون این سوال بیجواب ماند پیشنهاد مذکور از بین رفت.» (۱۰۵) خو مرستیال وروسته اول له نظامي څانګې نه وایستل شو او بیا له وخت نه پخوا په کور کې کنټرول شو او په جمهوري نظام کې اعدام شو.

اوس پوښتنه دا ده چې محمد داود ولې د خپلو طبیعي ملګرو د اعدام او خپل کېدلو لامل شو او په دغه کار سره یې په واقع کې خپل ځان ضعیف کړ؟ مولف سراج په دې نظر دی چې «محمد داود خان انقدر مسحور رفقای انقلابی شده بود که متاسفانه ابتکار شخصی را از دست داده بود.» (۱۰۵ الف) دغه نظر سم دی، خو باید پرې زیاته شي، چې محمد داود د کودتا په اولو وختو کې له «انقلابي ملګرو» نه پرته بله اجرائیوي وسیله نه لرله، که څه هم دغوی «بچه ها» یادول خو دغو « هلکانو » «دده خولي ته نه کتل، هر یو ځان کودتاچي باله او ده ته یې هم یوازې د کودتا د یوه ملګري په سترګه کتل.» (۱۰۲) او محمد داود ددې لپاره چې د افغانستان د جمهوري نظام د مؤسس افتخار ولري پر دغو «هلکانو» ډډه وکړه او پخوانیو فکري ملګرو ته شا کړه. ده هم د نورو دکتاتورانو په شان د قدرت په لوبه کې د «انقلابي ملګرو» د شدت لار ونیوله. خو دده دغو مړه وکولی شول چې له اتلسو محکومانو نه چې «انقلابي ملګرو» یې ورته اعدام غوښته په پای کې شپږ تنه په اعدام محکوم کړي دغه کمښت هم ښیي چې دغه ټوله قضیه یوه جوړه شوې توطیه وه. دغه

کسان چې تړدي تړول يې د ننګرهار وو، د سرطان د کودتا لومړني نيغ قربانيان شول. محمد داود هغه چې په کال ۱۹۴۵ کې د مشرقي د تنظيمي رئيس په توګه د کونړ يو شمېر سابې مشران، د مير زمان خان کورنۍ او داسې هم د ملک قيس خوګياني کورنۍ ځپلې او پرارې کړې وې، اوس يې د دولت د سروال په توګه د ننګرهار نظامي لويان او نور وځپل او د دغه ډېر غټ ظلم د پايلو پروا ونکړه، چې زر به يې وغوږېږم.

د محمد داود د «انقلابي ملګرو» کوښښ داو چې د جمهوري حکومت آمران دوی يا نور هغه جمهوري پالان وي چې د دوی په لار روان وي. د پاچايي دورې د وړتيا پرنسيپ چې د ښې او فني اداري لپاره حتمي وي، تر پښو لاندې شو، تو واليان او ولسوالان هم دغسې ګوندیان او نور شول. د نويو واليانو په مقررۍ کې د محمد داود يا د کابينې تصويب حتمي نه و. د هغه په ګمارلو او ګوښه کولو کې د کورنيو چارو پرچمي وزير فيض محمد چې څه غوبښتل هغه کولی شول. د نعمت الله پژواک په مشرۍ د پوهنې له وزارت نه د هارون په وينا اتيا کسه پرچمي ښوونکي، د فرهنګ په وينا ۱۲۰ تنه او د عظيمي په وينا تر پنځوسو پورې پرچمي ښوونکي د کورنيو چارو وزارت ته معرفي شول او د ذبيح الله زيارمل په وړاندېز سم له لاسه ولسوالان وټاکل شول. (۱۰۷)، داسې هم د کرنې په وزارت کې د پرچمي وزير غلام جيلاني باختري په امر تر هغو ډېر پرچميان د ځمکو د اصلاحاتو مامورران مقرر شول. څنګه چې دوی ټول بې تجربې احساساتي او ګوندي ځوانان وو، د نبي عظيمي په قول هم «مايل بودند تا افکار انقلابي خود ها را در بين مردم پخش نمايند.» (۱۰۸)، هارون لاوايي چې دغو «ولسوالانو په هره

کسان چې نږدې ټول یې د ننګرهار وو، د سرطان د کودتا لومړني تیغ قربانیان شول. محمد داود هغه چې په کال ۱۹۴۵ کې د مشرقي د تنظیمیه رئیس په توګه د کونړ یو شمېر ساپي مشران، د میر زمان خان کوزنی او داسې هم د ملک قیس خوګیاني کورنۍ ځپلې او پرارې کړې وې، اوس یې د دولت د سروال په توګه د ننګرهار نظامي لوبان او نور وځپل او ددغه ډېر غټ ظلم د پایلو پروا ونکړه، چې زر به پرې وغوبېږم.

د محمد داود د «انقلابي ملګرو» کوښښ داو چې د جمهوري حکومت آمران دوی یا نور هغه جمهوري پالان وي چې ددوی په لار روان وي. دپاچایي دورې د ورتیا پرنسیپ چې د ښې او فني اداري لپاره حتمي وي، تر پښو لاندې شو، نو والیان او ولسوالان هم دغسې ګوندیان او نور شول. د نویو والیانو په مقررۍ کې د محمد داود یا د کابینې تصویب حتمي نه و، د هغه په ګمارلو او ګوښه کولو کې د کورنیو چارو پرچمي وزیر فیض محمد چې څه غوښتل هغه کولی شول. د نعمت الله پژواک په مشرۍ د پوهنې له وزارت نه د هارون په وینا اتیا کسه پرچمي ښوونکي، د فرهنګ په وینا ۱۲۰ تنه او د عظیمي په وینا تر پنځوسو پورې پرچمي ښوونکي د کورنیو چارو وزارت ته معرفي شول او د ذبیح الله زیارمل په وړاندیز سم له لاسه ولسوالان وټاکل شول. (۱۰۷)، داسې هم د کرنې په وزارت کې د پرچمي وزیر غلام جیلاني باختري په امر تر هغو ډېر پرچمیان د ځمکو د اصلاحاتو ماموران مقرر شول. څنګه چې دوی ټول بې تجربې احساساتي او ګوندي ځوانان وو، د نبي عظیمي په قول هم «مایل بودند تا افکار انقلابي خود ها را در بین مردم پخش نمایند.» (۱۰۸)، هارون لاوايي چې دغو «ولسوالانو په هره

سویه او هره بیه د ولس په تکولو پیل وکړ چې د هغې ولې نه د هلمند د نوزاد ولسوالۍ د ولسوال ظلم او بې ناموسي له لاسه یوه تن په رښا ورځ د دار الامان په ماڼۍ کې دعدلیې وزیر د دفتر مخ ته انتحار وکړ او ځان ته یې اور واچاوه» (۱۰۹) حتی عظیمي هم د هغو له زور زیاتي نه سترګې نه پټوي، خو دی دغه پېره د خپلې ایډیالوجي پر بنسټ پر «فیوډالانو» اچوي او ادعا کوي چې «انها سعی نمودند تا این جوانان پاک وبی تجربه را باانواع دسایس و حیل از خود بسازند و یا موجبات بدنامی آنها را فراهم سازند» (۱۱۰) یوازې دا هم نه و. «ولسوالیو ته د کورنیو چارو وزیر فیض محمد متحد المال لیکوته ولېږل شول چې د جمهوریت مخالفین په ګوته کړي او والیانو ته یې دا په ډاګه ویل چې 'کوتک پسې را واخلئ'» (۱۱۱) دوی هر هغه څوک چې نه خوښېده د جمهوریت مخالف یا امریکایي پال باله او چارواکي به یې پرې خېرول. راپور ورکول هم د پرچمیانو کار شو، د پاچایي دورې د کابل والي په همدغسې یوه راپور سره له کار نه ګوښه کړل شو. په خلکو کې وېره تر دې حده خپره شوه چې د ننګرهار د حصارک پخواني وکیل څرګنده کړه چې غواړي ځان په کوم نامه بندي کړي ددې لپاره چې له جمهوریت سره د مخالفت له تور نه په امان وي. (۱۱۲)

افغانستان چې په قانوني پاچایي کې د ازادۍ څکه کړې وه، په دغو زور زیاتیو ناراضه شول حتی په خپله د محمدداود په اړه هم پوښتني پیدا شوې، په تېره وروسته له هغه چې پرچمي لویانو پروپاګند کاوه چې کودتا، چې دوی د انقلاب په نامه یادوله، ددوی د پلویانو کار و. د خلکو په ناراضي کېدو کې اسلام پالو غښه ونده واخیستله او ویل یې چې حکومت د

«کاپرانو» په لاس کې لوبېدلې دې. اسلامي جمعیت او د خوانو مسلمانو غورځنګ چې لس کاله دمخه هسک شوي وو، د دولت پرضد حرکت مخکښان شول او د جمهوریت پر ضد یې په عمل لاس پورې کړ، چې زر به په هغه وغږېږم. دلته د فایق وینا که څه هم مبالغه ییزه ده راوړم چې «مسلمانان و ناسیونالستان و مسلمانان غربگرا در صدد قلع و قمع دولت جمهوری جوان شدند.» (۱۱۳) شرق هم د جمهوریت پر ضد د ښي او کیڼ لـه یو موټي والي نـه سرټکوي. (۱۱۴) غټ واقعیت دا دی چې چپي چارواکو په خپلو زورزیاتیو سره د خلکو د لوړېو ورخو اعتماد لـه لاسه ورکړ، تـولنیز او سیاسي کړکیچونه یې شدید کړل او ملي پیوستون ته یې سخته صدمه ورسوله. چا چې لـه دغو کړکیچونو نـه ډېره ګټه تر لاسه کړه هغه د خلقي ګوند د پوځي چارو مسئول حفیظ الله امین و چې «با تجربه از کودتای ۲۲ سرطان کار خود را در قوای ۴ و ۱۵ زرهدار و قوای هوایی اغاز کرد.» (۱۱۵) مولف جارج ارني هم وایي چې «پیروزی کودتای ۱۹۷۳ چشم های خلقی (و تندروان اسلامی) را باین حقیقت باز کرد که دستیابی بقدرت تنها از راه استفاده از ارتش ممکن میباشد.» (۱۱۶) د سرطان لـه کودتا نـه وروسته و چې د خلق ګوند په پوځي افسرانو کې د جلب او جذب کار پیل کړ. لویان یې په تېره نور محمد تره کي او حفیظ الله امین نور نو د کارل مارکس په دغه فکر مقید نـه وو، چې سوشلزم یوازې د صنعتي پرولتاریا او د بزګرو د شعور په ویښېدلو او پیاوړي کېدلو سره ممکن کېدلی شي. په پرمختیایي هېوادونو کې ددوی په فکر سوشلزم د پوځ لـه لارې هم عملي کېدلی شي. په قانوني پاچاهۍ کې هم سیاسي اختلافونه په ټینګه موجود وو،

خو هغه د ازادۍ او دیموکراسۍ له برکته لفظي وو. په جمهوري نظام کې چې نظامي افسران هغه هم واړه افسران سیاسي شول د سیاسي اختلافونو خاي کودتاګانو ونیو او ټولنه نوره هم کړکیچنه او قطبي شوه.

له اسلامي بنسټ پالو سره ټکر

د پوړتـه کـړکیچ یـو اړخ د جمهوري پـالو او اسـلامي بنسټ پـالو یـا اسلامـستانو یـا اخوانیـانو تـرمنځ اړیکـې وو، چـې لـه هماغـه اول سـر نـه ترخـه وو. وروستـي پـه پاچـايي دوره کـې د نـورو ګونـدونو پـه شـان پـه یـوه تنظیـم کـې راغونـډ شـوي وو، چـې د افغانـستان اسـلامي جمیعـت نومیـده او مـشر یـې غـلام محمـد نیـازي د شـرعیاتو د پـوهنځې سـروال و. د ځوانـانو ټولنـه یـې د ځوانـو مـسلمانو غورځنـګ پـه نامـه یادېـده. دوی چـې زیـاتره د پوهنتـون او نـورو تعلیمـي موسـسو منـسوبان وو، د سـرطان تـر کودتـا پـورې ښـه پرمختـګ کـړی وو، خـو څنګـه چـې دوی تـر نـورو ګونـدونو نـه وروسـته سیاسـي ډګـر تـه پـه منظم ډول ونلـي وو، د هغـو پـه انـدازه قـوي نـه وو، خـو پـه خپلـې لارې بانـدې ټینـګ ولاړ وو، چـې هغـه د مولانـا ابـوالعلی مـودودي، حـسن البنـا او سـید قطـب د فکرونـو لـه مخـې د دغـې اسـلامي دولـت پـه ښـو درول و چـې ټولنـه اسـلامي کـړي، یـانې هغـه اړخونـه یـې پـاک کـړي چـې د دوی پـه فکـر غیـر اسـلامي شـوي وو. نـو د دوی غټـه خانګړتیـا د چپـي ګونـدونو پـه شـان د ثـابتو اصـلونو یـا ایـډیالوجي لـه مخـې حکومـت کـول و، بـې لـه دې چـې لـه نـورو سـره جـوړه وکـړي او نـوي واقعیتـو نـه پـه نظـر کـې ونیـسي. دوی هـم د چپیـانو پـه شـان د ټولنـې د ملي ارزښتونو او فکرونو مخالف وو.

(۱۱۷) په دې ډول تر زیاتې اندازې د عنعنوي سیاست پر خلاف د سیاست مخکښان د بېلو او حتی متضادو فکرونو په بنا منظم شویو ګوندونو ته منسوب وو او تګ لارې یې هم سره بېلې او په تضاد کې وې، خو په داسې حال کې چې وطنپالان په افغان ولس متکي وو، نورو ګوندونو د خپلو ایډیالوجي ګانو له مخې باندنیو ته هم مرستې تر لاسه کولې، افغان سیاست نور نو د پخوا په شان پوره ملي نه و او دا د ټولنې د کړکیچ اساسي لامل و، چې تراوسه پورې یې هم افغان سیاست په ژور ډول اغیزمن کړی دی.

ویل شوي چې اسلام پالو مشرانو د سرطان تر کودتا نه وروسته محمد داود ته څرګنده کړې وه چې غواړي د حکومت په چلولو کې ورسره مرسته وکړي، خو ده د هغو بلنه نه وه منلې. دوی محمد داود ته څکه دغه وړاندیز کړی و، چې هغه د دوی په فکر مسلمان افغان و، خو چپیانو چاپېر کړی و. محمد داود چې د پاچا امان الله په شان په عصري لارو اصلاحات غوښتل حاضر نه و له دغو اسلامستانو سره ملګرتوب وکړي، چې له دغسې اصلاحاتو سره وران وو. په هغه سربېره هغه اوس له دغسې چپیانو سره ملګری شوی و، چې له دوی سره له بیخه مخالف وو.

اسلامستانو د جمهوریت پر ضد په عمل لاس پورې کړ، د دریغ په وینا دوی د «نظامي پاڅون» طرح جوړه کړې وه چې دهغې له مخې به نظامي افسران د انجینر حبیب الرحمن په سروالۍ کودتا کوي، خو حکومت هغه کشف کړه او مسئولان یې ونیول. دریغ ددغې پېښې نېټه نه ورکوي، خو وايي چې د سرطان له کودتا نه زر وروسته حکومت د اسلامي جمیعت

سرزال غلام محمد نیازي، دشرعیاتو پوهنځي رئیس ونیوه او د جمیعت نور مخکښان؛ لکه برهان الدین رباني، ګلبدین حکمتیار او احمدشاه مسعود پاکستان ته وتښتېدل. رباني د شرعیاتو په پوهنځي کې د پوهندوی په رتبه استاد او حکمتیار د انجینري پوهنځي او مسعود د پولیتخنیک زده کوونکی و. د همدغه کال (۱۹۷۳) په پای کې د بدخشان ولایت په درواز کې اسلام پالان جنګ شول، خو حکومت هغوی زر غلي کړل دوارو پېښود کورنیو چارو وزارت پرچمي چارواکو ته پلمه په لاس ورکړه چې اسلام پالان وځپي. د بل کال تر نیمایي پورې حتی د عظیمي په وینا «دوه سوه» اخوانیان ونیول شول او نور د ېریي پاکستان ته وتښتېدل. (۱۱۸). سره له دې هم د بل کال (۱۹۷۵) د جولای په ۲۲مه (اسد ۱۳۴۵)، او دا ځل په لویه اندازه او د پاکستان په لمسون او مرسته دوی په نظامي عمل لاس پورې کړ او د بدخشان، لغمان د ولایتونو او د پنجشیر د ولسوالۍ په مرکزونو باندې یې ودانګل. د پنجشیر د ولسوالۍ مرکز یې د یوځو ګړیو لپاره ونیوه، خو په نورو ځایونو کې پوره پاتې راغلل. پلان دا و چې ددوی پوځي پلویان به په کابل کې کودتا کوي او واک به تر لاسه کوي، خو هغوی په دغه ورځ چې د ملي جشن ورځ وه د لږ وخت لپاره د برېښنا له پارچاو کولو نه پرته نور څه کولی ونه شول او دغه پاځون هم وځپل شو. په هیڅ ځای کې خلکو د اله ګوله کوونکو ملاتړ ونه کړ. د هغه پر خلاف خلکو او امنیتي قوتونو د جمهوریت تنګه وکړه. له یو شمېر کسانو پرته چې ونیول شول او محاکمه شول، نور اله ګوله کوونکي بېرته پاکستان ته په شا شول. دوه کاله وروسته ۲۱ تنه یې په عمري بند او څلور تنه یې په اعدام محکوم شول.(۱۱۹).

مولانا عطاء الله فیضاني چې یو متصوف روحاني او د سیاسي فکر او پیروانو خاوند و، هم ونیول شو. دریغ د هغه دنیولو دلیل کودتا بولي چې پخوا له عملي کېدلو نه کشف شوه او له هغه سره انجینر حبیب الرحمن او یو شمېر نظامي افسران هم ونیول شول. کودتا د فیضاني په لارښود د «اسلامي توحید مدرسې» په نامه د دریو مذهبي جریانونو د ائتلاف نتیجه وه. (۱۱۹ ب)، خو د فایق په وینا وروسته له هغه چې محمد داود ورته هدایت ورکړی و، چې «علمای جید و روشنفکر مترقی را... یگان یگان نزدم بیاورید.» ده مولانا فیضاني، مولوي بسم الله (دلغمان) او مولوي مسکین (د کوهدامن د فرزې) د هغه لیدلو ته بوتلل او محمد داود چې فیضاني یو متبحر شخص وموند ورته وعده ورکړه چې په مناسب وخت کې به یې د کابینې وزیر کړي، خو پرچمي چارواکو ورته دسیسه جوړه کړه او بندي کړ. (۱۲۰)

دغو ټولو پېښو په اسلامي حرکت د جمهوریت په پاتنې او کورنۍ سیاست کې انعکاس وکړ. لکه چې وویل شول د افغان اسلام پالو وروستي پاڅون د پاکستان د حکومت په لمسون او مرسته شوی و. د دوی مخکښان او نور چې پاکستان ته وتښتېدل، په ډېر بد حال کې وو. اول یوازې د پاکستان د اسلامي جماعت مشر او مؤسس مولانا ابوالعلی مودودي له هغوی سره مرسته کوله چې ډېره نه وه. وروسته د ذوالفقار علي بوټو په صدر اعظمۍ د پاکستان حکومت له افغان اسلام پالو نه د سیاسي ګټې اخیستلو په فکر شو او د دغه مقصد لپاره یې د افغانستان د جمهوري نظام پر ضد د هغوی په روزلو او وسله وال کولو پیل وکړ. (۱۲۱) بوټو دغه کار د دې لپاره کاوه

چې په دغه ډول د افغانستان په حکومت باندې فشار راوړي چې د پښتونستان له داعیې نه لاس واخلي. دا هغه وخت و چې بلوچانو (۱۹۷۰) انتخاباتو پر اساس د داخلي واکمنۍ او د خپلو بندي مشرانو ازادېدل او په خپله سیمه کې د پاکستاني پوځ د زور زیاتي پای ته رسول غوښتل، خو مرکزي حکومت د هغو منلو ته غاړه نه ایښووله. بلوچستان د جنګ په حال کې و او ډېر بلوچان کابل ته وتښتېدل. (۱۲۲) د په اصطلاح صوبه سرحد پښتنو په هکله د پاکستان او افغانستان اختلاف تولو ته ځرګند و، وحید عبدالله د افغانستان د باندنیو چارو مرستیال د ۱۹۷۳ کال د نومبر په اولو کې د بلوڅو او پښتنو موضوع د افغانستان د عنعنوي سیاست له مخې د خود ارادیت حق ګڼلی او د هغو دغه حق یې د افغانستان «ملي موضوع» ښوولی وه. شاید ددغې ځرګندونې په ځواب کې به و چې بهوټو د همدغې میاشتې په نیمایي کې د قومي لویانو په یوې غونډې کې افغانستان په دې تورن کړی و چې د پاکستان په دننیو چارو کې ګوتې وهي. ده دا هم ویلي و چې که د افغانستان پخواني پاچا محمد ظاهر وغواړي زموږ میلمه شي، موږ به یې تود هر کلی وکړو. (۱۲۳) د بهوټو دغه وینا چې پارونکې وه، بېځوابه پاتې کېدلی نه شوه. د بل کال په فبرورۍ کې په خپله محمد داود د هغه په ځواب کې په یوې مرکې کې ځرګند کړه چې په اصطلاح سرحدي صوبه دافغانستان خاوره وه او برتانویانو هغه په یوې تحمیلي موافقې سره له افغانستان نه بېله کړې وه. (۱۲۴)

په دې کې شک نشته چې د پېښور په ګډون سرحدي صوبه د افغانستان خاوره وه، په اصل کې افغانستان له ابا سین نه شروع شوی د لویدیځ په لور غزېدلی هېواد و، دغه سیمه د

تولسمې پېړۍ په اولې نیمایي کې اول سکانو او وروسته په ۱۸۴۹ کې انګریزانو ونیوله. د هند برتانوي حکومت په دې هم بسیا ونه کړه او په کال ۱۸۹۳ کې یې د ډیورنډ په نامه توافق لیک د افغانستان په امیر عبدالرحمن باندې تحمیل کړ، په دې ډول چې د ډیورنډ د کرښې ختیځه خوا سیمه یې د «خپل نفوذ» سیمه وګڼله. سره له دې هم دغه توافق لیک باید په ۱۹۴۷ کې له هند نه د انګریزانو په وتلو سره باطل اعلام شوی وای، ځکه چې هغه که تحمیلي هم و د افغانستان او برتانوي هند ترمنځ و او انګریزانو هغه په نا ویشلي یا لوی هند باندې د روسانو د احتمالي برغل د دفع لپاره تجویز کړی (۱۲۵). په هر حال محمد داود هم د پښتنو او بلوڅو لپاره د خود ارادیت اصل ټینګ ونیوه په داسې حال کې چې د مرکزي کمېټې ځینو غړو ټینګار کاوه چې افغانستان باید په دغې موضوع کې له بېخوانۍ سیاست نه لاس واخلي او په سیمې باندې د خپلې خاورې ادعا ورانده کړي. (۱۲۶)

په زیاته اندازه د دغې کشالې په سر د ۱۹۷۴ تر پیله پورې د افغانستان او پاکستان اړیکې ترخه وو او هر یوه په خپلې خاورې کې دننه د بل مخالفانو ته ځای او وسله وال کول او د ورانکارۍ د پاره بېرته استول. په دې ډول په خبرو سره د دغې کشالې د هوارولو هیله له منځه لاړه. دا یو تریخ حقیقت دی، چې افغان اسلام پالو له خپل حکومت سره د مخالفت په موضوع کې خپل خانونه د پاکستان د حکومت ارادې ته وسپارل او د هغه په لمسون سره یې دننه په خپل هېواد کې د امنیت ګډوډولو ته ملا وتړله په داسې حال کې چې افغانستان له پاکستان سره په یوې ملي بنسټیزې کشالې کې ګېر و. دا د

افغان اسلام پالو له لارې په افغانستان کې د پاکستان غټه څرګنده لاسوهنه وه، چې وروسته د شوروي اتحاد او ایران لپاره سرمشق وګرځېده. غیر له هغه هم اسلام پالان په خپلې ماتې سره بې اعتبار شوي وو. دغې ماتې په ډاګه کړې وه چې دوی په سیاسي چارو کې د خپلو خلکو له اعتبار نه برخمن نه دي. دوی د پاکستان حکومت ته هم بې اعتباره شول، په تېره وروسته له هغه چې محمد داود د خپل دښتي او باندني سیاست لوري واړوه او د دغه بدلون په رڼا کې د دواړو حکومتونو اړیکې ښه شول، چې وروسته به دغه ته کې وسیړم. دغه افغان اسلام پالان په افغانستان باندې د شوروي اتحاد تر یرغل پورې د کوم بل حکومت په کار نه وو او تر هغو پورې د دوی حرکت چې له ماتې نه وروسته ووېشل شو، په نیم ژواندي حال کې و.

د افغان د اسلامي سیاسي حرکت لومړی غټ وېش د هغه دستې او شیعه پلویانو ترمنځ و، دوی تر دغه وخت پورې سره یو موټي وو. د دوی دغه وېش تلپاتې شو، د حرکت د مخکښانو په سطح کې هم بې اتفاقي او بېلتون راغی، خوانو مخکښانو یې په تېره حکمتیار د جمهوري نظام پر ضد عملیات غوښتل او په سن پخو مخکښانو؛ لکه رباني عملیات نه غوښتل. په پای کې لکه چې دمخه ولیدل شول، د حکمتیار په دستور عملیات وشول، خو هغه دانه منله چې عملیات د هغه په امر شوي دي. حقیقت چې هر څه و له عملیاتو نه وروسته دوی په یوه بل باندې تورونه لګول او ترمنځ یې د لومړي ځل لپاره پراخې تاندرۍ پیل شوې. د پاکستان حکومت له چارواکو سره د اړیکو تینګولو هڅو، له هغو نه د پیسو او امتیازونو د ترلاسه کولو کوښښونو او داسې هم د شخصي مقام غوښتلو هڅو د اسلامي حرکت په

توپه کېدلو کې غټ رول ولوباوه په نتیجه کې افغان اسلامي حرکت چې تر دغه وخت پورې د افغانستان اسلامي جمعیت نومیده او دوه ټوټې او وروسته نور هم ووېشل شو. په اول وېش کې حکمتیار او قاضي محمد امین وقاد د افغانستان اسلامي حزب په نامه ځانله تنظیم جوړ کړ او رباني د جمعیت نوم وساته.

دې کاله وروسته وقاد د اسلامي انقلاب په نامه نوی تنظیم جوړ کړ، خو هغه زر له منځه لاړ. د عملیاتو نا بریالیتوب دوی ټول محتاط کړل. په داسې حال کې چې رباني یې د اعتدال په لور وهڅاوه، حکمتیار د اوږدې مودې ستراتیجي وایسته او خپل تنظیم یې په تنګو کړېنو باندې روان کړ، چې دا ټول یو اوږد بحث غواړي. دلته به دا هم وویل شي چې د افغان اسلامي حرکت په وېش کې سیمه ییز او قومي میلونه هم ښکاره شول.

د مخکښانو په سطح کې حزب د پښتنو او جمعیت د تاجکو په لاس ولوېد، خو د دواړو تنظیمونو غړي د افغانستان د قومونو مخلوط وو. په جمعیت کې دننه د پنجشیري، بدخشاني او هراتي په نومونو سیمه ییز میلونه هم څرګند شول. په دې ډول سیمه ییز توب او قوم ولیتوب په اسلامي ایډیالوجي کې ننوتل، که څه هم اسلامي ایډیالوجي په تیوري کې ور سره مخالف ده.

د نویو سیاستونو په لور هڅې

دننه په وطن کې

د اسلام پالو پاڅونونه که څه هم وځپل شو، بې اثره پاتې نه شول. تر دغه وخته پورې ولسمشر محمد داود هم خپل دریغ پیاوړی کړی او چپي وزیران له اعتبار نه لویدلي وو. محمد داود په دې پیل وکړ چې په دننیو او باندنیو سیاستونو کې بدلون راولي او د خپل حکومت لوری واړوي. د پرچمي چارواکو او داسې هم د شوروي اتحاد په هکله د پلان وزیر، علي احمد خرم او د باندنیو چارو وزارت مرستیال وحید عبدالله د محمد داود نظر د مخه اړولی و. په دغه اړه د فایق کوښښونه هم اغیزمن شول. وروستي به په پرله پسې ډول محمد داود ته ویل چې له حکومت نه د خلکو ناراضي توب د پرچمي چارواکو له امله دی چې «سرخېل» یې محمد حسن شرق دی.

له «سرخېل» نه د فایق مراد دا و چې پرچمیان د شرق له لارې حکومتي مقامونو ته رسیدلي او خلکو دی هم پرچمي باله. د فایق په نظر شرق «پرچمي و کمونست مطلق است» خو شرق دغه ادعا ردوله.

په هر حال فایق چې محمد داود ته یه منلی و، د ۱۹۷۵ کال د جولای په میاشت (د ۱۳۵۴ کال د سرطان په میاشت کې) هغه ته: حسن شرق ثبت کړی اواز اورولی و، چې په هغه کې د

محمد داود پرضد د کودتا د طرحې خبرې وې. (۱۲۷)

زر وروسته د سرطان په ۳۱مه (جولای ۱۰-۱۹۷۵) د مرکزي کمېټې په یوې غونډې کې چې دهمدغې موضوع لپاره بللې شوې وه، محمد داود له خپلو ملګرو نه په ټینګه وغوښتل چې دخپلو اختلافونو په اړه په زغرده او سپین وغږېږي، چې د هغو له مخې سمه پرېکړه کېدلی وشي. په عین حال کې یې دغو اختلافونو له امله خپله ټینګه خواشیني ښکاره کړه. د کمېټې له غړو نه یوازې فایق جګ شو او د اوږدې وینا په ترځ کې یې وویل چې «منشاء تمام بی عدالتی ها و بدبختی های امروزی و اختلافات کمیته مرکزی اقای حسن شرق است.» ده د خپلې ادعا د ملاتړ لپاره یو څو مثالونه هم ورکړل. حسن شرق ته بله لاز نه وه پاتې، مګر دا چې توبه وکړي او خان وژغوري. د فایق په وینا هغه همدغسې وکړل. محمد داود چې دشرق ثبت شوی اواز دمخه اورېدلی و، پرې غوسه شو. د فایق په وینا «در اخر محمد حسن شرق گفت من از اقای فایق صاحب وزیر فواید عامه نهایت ممنون و سپاسگذارم که مرا به خبط و خطا و اشتباهات ملتفت ساخت و از حضور پدر معنوی ولی نعنم التجا میکنم که اشتباهات و نقصاناتیکه از من سرزده بدیده عفو پدرانه بنگرد و این درسی بود که در زندگی گرفتم، دیگر تکرار نخواهد شد.» (۱۲۸)

محمد داود د کودتا موضوع ټینګه ونه نیوله لکه چې د میوندوال په اړه یې ټینګه نیولې وه، هغه ممکن شوروی اتحاد په نظر کې نیولی وي؛ لکه چې تر هغه دمخه صدر اعظم نور احمد اعتمادي پرچمیان په ضمني ډول آزاد پرېښي و او د هغه پر خلاف په کابل کې یې د اسلامي عالمانو پاڅون ځپلی و، سره

له دې هم د فایق په وینا « زوال کمونستان اغاز گردید.» (۱۲۸ الف)

د کابینې په تغیر کې دری چپي وزیران - غلام جیلاني باختري، عبدالحمید محتاط او نعمت الله پژواک د وزارت له مقامونو نه گوښه شول او فیض محمد او پاچا گل وفادار د باندې سفیران وټاکل شول.

د حسن شرق په برابر کې اول د مالیې وزیر سید عبدالاله د صدارت دوهم مرستیال وټاکل شو او وروسته له کابینې نه وایستل شو او په جاپان کې سفیر وټاکل شو، خو محمد داود د امنیتي وزارتونو په سر کې دغسې کسان کېښنول چې د ناورتیا له امله یې په حساس وخت کې له جمهوریت نه دفاع کولی نه شوه او نظام نسکور شو او محمد داود هم له مینځه یوړل شو. غلام حیدر رسولي د ملي دفاع وزیر او عبدالقدیر نورستاني د کورنیو چارو وزیر شو. روسلي دمخه د مرکزي قوتونو قومندان او نورستاني د ژاندارم او پولیسو قومندان و. دی اول د ترافیکو خورد ضابط و، رسولي د تولو لیکنو له مخې چرسي او د پیرۍ او مریدۍ په لړ قایل و. دی د غلام علي شاه چې په روستاقي اغا صاحب یادېده مرید و. د عظیمي په وینا «اکثراً همراه با عبدالعزیز لوی درستیز امور کشور را رها میکرد در جبل السراج در منزل پیر خویش ... میرفت و در خانقاه وی به شنیدن موسیقی و رقص [و] سماع میپرداخت.» دغه پیر د رسولي په مریدۍ سره تر دې حده نفوذمن شو چې د عظیمي په مبالغه ییزې وینا « ... در همه امور [دولتی] حتی رفتن بخارج و بورس های تحصیلی دست داشت و بیک اشاره او همه چیز بکام انسان میگردید.» (۱۲۹) په دې اړه فایق د زړه له درده په

تینګه حکم کوي چې « امور امنیت و دفاعی کشور بنا اهل ترین وبی کفایت ترین و از نقطه نظر تقوا به کثیف ترین مردم سست عنصر سپرده شد.» دی دا هم وایي چې « بارها از ضعف اداره غلام حیدر وزیر دفاع، فجایع قدیر ضابط ترافیک و عبدالاله ویرا (محمد داود) بر حذر ساختم اما موثر واقع نشد.» (۱۳۰)

خو محمد داود نه یوازې د حکومت له لوړ پوړ نه پېژندل شوي چیبان وایستل، له چپي ایډیالوجی نه یې هم په ښکاره ډول فاصله ونیوله او افغان پالنه یې خپله سیاسي عقیده اعلام کړه. دغه غبرګون یې هم په خپلو وینااو او کړو کې وښود او د ولسمشر په توګه یې د لومړي ځل لپاره نوې ملي لار ونیوله.

محمد داود لا په کال ۱۹۷۴ (دغویي ۹، ۱۳۵۳) د کابل په پولي تخنیک کې د محصلانو او استادانو په یوې غونډې کې ښکاره کړې ده چې «... دشمنان انقلاب به ما نسبت کمونستي میدهند، به شما جوانان بصراحت میګویم که ما مسلمان هستیم، متهم ساختن ما بکمونست ګناه و جرم نا بخشود نیست.» د بل کال د ورې په لومړۍ ورځ له خینو عربي هېوادونو او ایران نه د ستنېدو په لار کې د هرات ښاریانو په محضر کې « و ارداتي ایډیالوجي» چې مقصد یې کمونزم و رد کړ او د تولنې په زیان وښوده. هغه دا هم ښکاره کړه چې « ما دارای ایډیالوجی ملی هستیم» لکه چې یو کال د مخه یې د کندهار ښاریانو ته ښکاره کړې وه چې « ... نظام موجود بروی اساسات ملی و ناسیونالزم استوار بوده، آنچه را دشمنان بما و رفقای ما نسبت میدهند نا درست و اتهام محض است، ما مسلمان هستیم و بخداوند عقیده و ایمان داریم.»

د افغانستان په اړه هم هغه وویل چې «بعض کشورها افغانستان را یکی از اقمار روس قلمداد میکنند، من بصورت اشکارا اعلام میکنم: افغانستان یک دولت حر و ازاد است، اقمار هیچ کشور نیست ونه ... شده میتواند. اگر دشمن مفکوره داشته باشد [که ان را قمر خود بسازد] اینقدر میگویم. این نظر خواب و خیال است و جنون.» (۱۳۱) د عمل په ډګر کې د مارکسزم او سیاسي اسلام په برابر کې د افغان نیشنلزم او ملي پیوستون د ټینګښت لپاره د مقدمې په توګه یو شمېر ګامونه هم وچت شول. د تابعیت په تذکره کې د قومي نومونو استعمال چې رواج ګرځېدلی و منع شو او د افغانانو هغه تخلصونه هم منع شول چې نسبت یې قوم یا سیمې ته کېده. دا ټول ددې لپاره وو چې افغان ولس په قومونو او نورو نومونو نه وي وېشل شوی او خلک په خپلو کې د افغان په نامه د برابرۍ او ورورۍ ژوند وکړي. د نظام د اصلاح لپاره په اخر وخت کې د استخدام دغسې لایحه هم اعلام شوه چې د هغې له مخې حکومتي مقامونه به لوړ تعلیم کړو افغانانو ته سپارل کېږي. ددې مانا دا کېده چې له دې وروسته به په حکومتي نظام کې د قانون له مخې د وړتیا پرنسیپ چلېږي، چې دا د نظام د اصلاح په لور یو اساسي ګام و. په دغه ډول ولسمشر محمد داود د سیاسي اسلام پالو او چپیانو له لرې کولو نه وروسته هغه لاز غوره کړه چې امیر شیر علي کښلې، او پاچا امان الله پرانخه کړې وه. پاچا امان الله د ټولنې د مدني کولو لپاره افغانانو ته د لومړي ځل لپاره په وینا او عمل کې برابر سیاسي حقونه ومنل او د افغانستان هر تبعه یې افغان اعلام کړ. (۱۳۱ الف)

محمد داود د ټولنیز نیاو په لور هم ګامونه وچت کړل، د

بیمو او بانک شرکتونه یې ملي کړل او د مځکو د سمونو نړ او مترقي مالیو لایحې وایستلې. د لومړۍ لایحې له مخې دولت د مځکه وال له سلو جریبو ته زیاتې او په ییږي مځکې، له دوه سوو څخه دېرې للمې یا بارانې مځکې په بیه واخیستلې چې بیه به یې په پنځه ویشتو کلونو کې په قسطونو سره ورکوي او دولت به دغه اخیستل شوې مځکې بزګرو ته په قسطونو سره ورکوي. د مترقي مالیو عملي کېدلو سره یو شمېر ځمکه والو ته مترقي مالیو لاندې مځکې د درنو مالیو له امله پرې ښودلې. (۱۳۲) په افغانستان کې دا یو نوی او په ټولنیز لحاظ مهم کار و، خو هغه د دغسې مامورانو له خوا عملي کېده، چې نه مسلکي او نه د تجربو خاوندان وو. په دوی کې لکه چې دمخه یې یادونه شوې، ګوندي پرچمیان هم وو، چې د مځکو په وېش او د وېش په طرز کې یې د خپلې ایډیالوجۍ له مخې مځکه وال د «فیوډالو» په نامه سپکول او خپلې مفکورې خپرولې.

ددغو بدلونونو په لړ کې د نوي اساسي قانون ایستل او د جمهوري نظام مشروع کول و. څنګه چې د پاچایي نظام اساسي قانون لغو شوی و، چارواکو ته د زور واکۍ لاز خلاصه وه؛ لکه چې دمخه ویل شوي د زور واکۍ پایله ناورې پېښې او د ټولنې قطبي کېدل شوي و. ددغې وضع په دوام سره ملي پیوستون چې محمد داود پرې معتقد و، یې ارزښته کېده او ورسره ټولنه کړکیچنه کېدله. له بلې خوا څنګه چې جمهوري نظام له اسلامستانو سره ټکر کړی او د چپیانو د نفوذ په لړولو یې لاس پورې کړی و، غوښتل چې ولس ته نږدې وي او ژوند د ښه کړلو لپاره یې پروګرامونو تطبیق کړي.

د ۱۹۷۷ کال په فبروري کې نوی اساسي قانون وایستل

شو او د ملي غورځنګ په نامه نوی رسمي ګوند میدان ته ووت. محمد داود تر کودتا وروسته په خپلې لومړۍ وینا کې د پاچایي دورې
«قلابي دموکراسي» پر ځای د «معقولې دموکراسۍ» وعده ورکړې وه. سره له دې هم د ۱۹۷۷ کال تر فبروري پورې جمهوري نظام؛ لکه چې د مخه یې یادونه شوې، نظامي و او چارواکو زور واکي کوله. خو څنګه چې د قانوني پاچایي په لسیزې کې خلکو په تېره سیاسي لوبغاړو د ازاد ژوند او قانوني حکومت او دموکراسي څکه کړې وه او څنګه چې جمهوري نظام د سیاسي ډلو تر فشار لاندې شوی و او محمد داود هم د خوانۍ له نوت نه لوېدلی و (دی دغه وخت ۲۷ کلن و)، دا یې غوره وګڼله چې ولس ته نږدې او له فعال ملاتړ نه یې دو لسمشري نظام بهره من وي. نو یې د عنعنې له مخې له لویې جرګې نه اساسي قانون په ایستلو کې کار واخیست او د ۱۹۷۶ په پای کې یې د فرهنګ د لیکنې له مخې ۴۱ تنه او د محمد علم فیض زاد د لیکنې له مخې ۲۰ تنه مخور افغانان د اساسي قانون د لومړنۍ لیکنې په تهیه کولو وګمارل. دا په اصل کې یو څو قانوني ماهرانو کار و خو حکومت سره له دې چې د پاچایي دورې اساسي قانون یې په مخ کې پروت و دغو مره ډېر کسان د هغه په تهیه کولو مامور کړل چې اجتماعي ارزښت او اغیزه یې ډېره وي. د ۱۹۷۷ کال د جنوري په ۲۲مه د نوي اساسي قانون لومړۍ لیکنه په خپرونو کې راووتله. وروسته ۲۲۲ تنه افغانان د لویې جرګې د غړو په توګه په خپلو محلونو کې د خلکو په اتفاق سره غوره شول. د هغو په غوره کېدلو کې د معمول په شان حکومتي چارواکو لاس لاره، چې د هغه له املـه

یو خای بل خای د اعتراض اوازونه جګ شول او ځینې چارواکي له خپلو وظیفو نه ګوښه شول. په غوره شویو غړیو سربیره ۱۳۰ تنه نور د بزګرو، کارګرو او روښانفکرو د استازو په نامه د دولت د سروال محمد داود له خوا وټاکل شول. په دغه ډول ۳۵۲ تنه غوره شوي او ټاکل شوي افغانان د کابینې د وزیرانو او د سترې محکمې د غړیو په ګډون د کابل ښار په انصاري وات کې د عامه روغتیا کنفرانس په تالار کې سره جرګه شول او له جنوري ۳۱ نه یې د فبروري تر دیارلسو پورې د جمهوري نظام لومړی او د افغانستان څلورم اساسي قانون په ۱۳۲ مادو کې وایست. (۱۳۳)

دغه قانون په لنډې مودې کې بې له کومې غټې ستونزې نه وایستل شو. د جمهوري نظام نوي او غټ ټکي د ولسمشر غوره کول و، چې د همدغې لویې جرګې استازي به یو څوک د یوې ټاکلې مودې لپاره غوره کوي او ټاکلی واک به ورته منې.

محمد داود راتلونکی ولسمشر ګڼل کېده، خو د منلو طرز یې هغسې چې فکر کېده ونه شو. عمومي نظر دا و چې محمد داود به خان د ولسمشر لپاره کاندید کوي او وکیلان به یې غوره کوي، له هغه نه پرته بل کاندید نه و، یا ډګر ته وتلی نه شو. د لویې جرګې سروال عزیزالله واصفي ښارې کړې چې «محمد داود کاندید نه دی او ولسمشري نه غواړي.» هغه خو خلې همدغسې ښارې کړې او هر ځل به د وکیلانو ګډ اواز پورته شو چې «موږ له داود خان نه پرته بل څوک نه غواړو.» واصفي بیا محمد داود ته مخ واړوه چې «صاحبه! خلک تا غواړي.» په دغه وخت کې د خوست استازي وربنمین غږ کړ چې «جنرال غلام حیدر رسولي هم د ولسمشرۍ لپاره ور کس دی که یې

وغواړي.›› محمد داود بيا سم له لاسه غږ کړ چې ‹‹په يوه شرط کاندید کېږم چې ټول يې په اتفاق سره ومني.››دې بيا د ټولو په اتفاق سره د شپږو کلونو لپاره د افغانستان ولسمشر غوره شو. (۱۳۴) خو څنګه چې د ولسمشر د غوره کولو طرز د جوړې فکر ورکوه د ولسمشر محمد داود اعتبار يې زيانمن کړ.

په هر حال په اساسي قانون کې د ‹‹ افغانستان جمهوري دولت دموکراتيک›› شلمه ماده› او د ‹‹افغانستان اداره د مرکزيت پر اصل بنا›› اعلام شوه. (۲۲مه ماده). له دغو مادو څخه مقصد دا و چې د افغانستان مرکزي حکومت په ټول افغانستان باندې په خپله حکومت وکړي، خو د دموکراسۍ د اصولو له مخې په دې مانا چې ولسمشر او د ولسي جرګې غړي به د خلکو له خوا غوره کېږي، د ‹‹دموکراتيک›› او ‹‹مرکزيت اصل›› اصطلاح ګانې شايد د ‹‹دموکراتيک مرکزيت›› د اصل له مخې غوره شوې وي، چې د شوروي اتحاد رسمي ګوند پرې بنا شوی او په دغه وخت کې په کابل کې په خاص ډول په چپيانو کې عامې شوې وې. فرهنګ وايي چې د دغه اساسي قانون په ايستلو کې د محمد داود له ليکل شويو هدايتونو څخه کار واخيستل شو او هغه شايد د کومې پټې ډلې په ټينګار و چې محمد داود نه غوښتل يا نه شو کولی هغه له نظر نه وغورځوي. (۱۳۵) له همدې امله به و چې محمد داود په دغه قانون کې هغه وراندېز په نظر کې ونه نيوه چې له صدر اعظمۍ نه په ګوښه کېدلو کې يې د مشروطې پاچايي په اړه پاچا ته کړی و. هر څه چې و د مرکزي اصل له مخې ولسمشر ته ډېر واک ورکړل شو. (اووم فصل) دې نه يوازې د دولت سروال، د اجرائيه قوې منتظم وبلل شو، د ګوند منتظم هم وګڼل شو. (۷۵مه ماده) له

بلې خوا د دولت قانون جوړونکې څانګې یا شورا ته چې له یوه مجلس یانې ملي جرګې ته به جوړه وې زیات واک ورنکړل شو. شورا د حکومت په وزیرانو باندې د اعتماد یا نه اعتماد رایه ورکولی نه شوه یوازې استیضاح یې ترینه کولی شوه. (۵۵مه ماده) پر هغه سربیره د هغې غړي به د رسمي ګوند په سپارښتنه د خلکو له خوا غوره کېږي، (۴۹مه ماده) او په کال کې به یو ځل د څلورو میاشتو لپاره غونډې کوي. (۵۷مه ماده).

دا چې د دغه قانون له مخې به ولسمشر او ورسره اجرائیوي قوه ډېر واک او قانون جوړونکې قوه لږ واک لري، شاید د پاچایي دورې د انارشۍ د مخنیوي لپاره وه، خو یو ګوندي طرز د ملي غورځنګ (حزب انقلاب ملی) په لاربنود سره (۴۰مه ماده) د زورواکۍ او حتی تولواکۍ لپاره پیلامه وه. په دغه حال کې دموکراسۍ هسې کلمه کېدله؛ لکه په شوروي اتحاد کې چې شوې وه.

له جرګې نه وروسته نظامي حکومت لغو شو او مرکزي کمېټه رنګه شوه. د مرکزي کمېټې رنګېدل د هغې د غړو په سلا ونه شو او له دې امله هغوی ناراضه شول. (۱۳۲). مهمه دا وه چې د لویې جرګې په ختم سره عمومي هیله دا وه چې ولسمشر به خپله کابینه نوې کوي او ور کسان به پکې راولي، خو له سید عبدالاله نه پرته چې د ولسمشر نایب و تاکل شو، نور څه ونه شول. په خلکو کې د نارضی توب څپه خوره شوه. مولف سراج په یو څه مبالغې سره وایي چې «مردم ... بعد از دایر شدن لویه جرگه انتصابی و نظام یک حزب دکتاتوری مایوس شده و به تلاش افتید تا رژیم جمهوری را براندازند.» بې له شکه له یو ګوندي طرز سره سیاسي

لوبغاړي مخالف وو، نه خلک.

غلام حیدر رسولي او قدیر نورستاني د ملي غورځنګ پا رسمي ګوند منتظمان وتاکل شول، خو دوی دداغه کار ور نه وو. قایق لاوایي چې «شورای عالی حزب که تحت ریاست غلام حیدر در اردو اعلان شد زنګ خطر در سقوط دولت بود» (۱۳۸)، دې ځکه دا حکم کوي چې دده په وینا کوم هغه خلقیان او پرچمیان چې له حکومتي څانګو نه ایستل کېدل «نزد قدیر وزیر داخله و غلام حیدر وزیر دفاع آمده خودها را ثبت نام کرده با روحیه تازه تری از ګذشته به فعالیت سقوط دولت اغاز کردند.» (۱۳۹)، رسولي لاکوښښ کاوه چې د محمد داود ځای ناستی شي. (۱۴۰)، د همدغه مقصد لپاره به وچې «هر شب وزیر دفاع با وزرای داخله، مالیه و افسران عالی رتبه وزارت های داخله و دفاع در وزارت [دفاع] جلسه میداشته باشند.» (۱۴۱)، ده لاله جرګې نه دمخه د قدیر نورستاني، سید عبدالاله او نورو په ملګرتیا یوه خاصه ډله جوړه کړې وه او په هغې باندې یې د «حزب انقلاب ملی» نوم ایښی و. (۱۴۲)، شرق وحید عبدالله هم ددغې ډلې ملګری بولي، خو هغه په دغې ډلې کې نه و. دغه نوم وروسته په اساسي قانون کې د رسمي ګوند نوم شو. په جرګې کې د وکیل وریښمین وراندیز به رسولي نور هم هیله من کړی وي، خو زیاتره وزیران له دغې ډلې سره مخالف او له ملي غورځنګ سره بې علاقې وو، نو په حکومت کې د وزیرانو په منځ کې درز راغی، ان تر دې چې اتو تنو وزیرانو حتی له خپلو وظیفو نه د ګوښه کېدلو نیت وښود. د وزیرانو د ګوښه کېدلو دغه نیت کومه عادي خبره نه وه، دوی د قایق په کور کې سره جرګه شول چې په دې اړه یو ګډ دریځ غوره

کړي او ولسمشر له دغې ډلې نه واږوي، دوی بیا په دې هکله د ولسمشر ورور محمد نعیم سره د هغه په کور کې ولیدل او ترینه یې وغوښتل چې ولسمشر د هیواد له ناوړې وضع نه خبر کړي او د دغې ډلې د کړو پایلو ته متوجه کړي. محمد نعیم هغوی د ګوښه کیدلو له هوډ نه واړول، خو سپارښتنو یې په ورور باندې اغیزه ونکړه.(۱۴۳) له هغه وروسته دی او د محمد داود مشر زوی محمد عمر هم ناراضه شول او د افغانستان راتلونکې یې خړه او خطرناکه وښووله. (۱۴۴) په دغه حال کې ملي غورځنګ هم د یوه سیاسي ګوند حیثیت پیدا کولی ونه شو، سره له دې هم ولسمشر محمد داود نورو هیوادونو ته په رسمي سفر لاړ چې له هغو نه د پرمختیایي پروجو او اوه کلن پرمختیایي پلان لپاره مرستې ترلاسه کړي.

د نویو سیاستونو په لور هڅې

- ۲ -

له هېواد نه دباندې

شوروي اتحاد ته سفر:

شوروي اتحاد د ۱۹۱۷ کال د اکتوبر له انقلاب نه وروسته د داخلي جنګ په دوران کې د منځنۍ اسیا په لاندې کولو سره د افغانستان چم ګاونډی هېواد شو. شوروي اتحاد له هماغه وخت نه د ضیق مرکزي اصل له مخې د کمونستي ګوند له خوا د هغه د عمومي منشي په سرواليې چې له روسي تزار نه د زیات واک خاوند و په غیر دموکراتیکې طریقې سره اداره کېده. په منځنۍ اسیا کې ددغه نظامي زبر ځواک غښتي کوښښ دا وچې د خپلې امپراتورۍ سهیلي اړخ خوندي وساتي او په چم ګاونډیو هېوادونو؛ لکه افغانستان کې د لویدیځ په تېره دامریکې د نفوذ مخه ونیسي. سروالان یې وېرېدل چې که افغانستان د امریکې د نفوذ سیمه شوه په منځنۍ اسیا کې به ددوی واکمنۍ ته خطر پېښ شي، نو دوی له دوهم نړیوال جنګ نه وروسته د ساړه جنګ په دوران کې د نکیتاخروشچف په واکمنۍ کې له افغانستان سره د محمد داود په صدر اعظمۍ کې له ۱۹۵۲ نه راهیسې ډول ډول مرستې کولې او اوس یې د هغه په ولسمشرۍ کې هم د مرستو وعدې ورکولې. ولسمشر

محمد داود د همدغو مرستو د تر لاسه کولو او د دواړو هېوادونو د دوستۍ د مزي د ټینګولو په غرض په کال ۱۹۷۴ کې شوروي اتحاد ته په رسمي سفر تللی و.

ولسمشر محمد داود له ورسره هیئت سره د ۱۹۷۷ په اپریل کې د شوروي اتحاد په بلنه بیا مسکو ته لاړ. په دغه سفر کې د شوروي اتحاد حکومت افغانستان ته ۴۳۷ میلیون ډالر اعتبار منلی و. په ۱۹۷۶ کې د دواړو خواوو ترمنځ د سوداګرۍ دغسې قرار داد هم لاسلیک شوی و، چې له یوه بل سره د سوداګرۍ حجم باید ډېر شي او تر ۱۹۸۰ پورې شپېته سلو ته ورسېږي. د همدغه جاري کال ۱۹۷۷ تر سپتمبر پورې په افغانستان کې د شورویانو شته والی د هر بل هېواد تر ماهرانو او کسانو ته ډېر وو، خو محمد داود په افغانستان کې د شوروي ماهرانو له ډېر شته والي نه په اندېښنه کې و. حتی تر خپلې کودتا نه وروسته د دفاع وزارت د څانګو سروالانو په یوې غونډې کې ویلي و چې «از تعداد مشاورین نظامی شوروی کاسته شود، اصرار مینمود که کارها بدست صاحبمنصبان افغانی سپرده شود.» (۱۴۲)

په دې اړه د هغه مشخص هدایت دا و چې دوه - دریمه برخه افغان افسران دې مصر او هند ته او دریمه برخه شوروي اتحاد ته واستول شي، هغه دا هم ویلي و چې د هند او مصر حکومتونو په خپلو هېوادونو کې د افغان افسرانو زده کړه منلې ده، په دې ډول چې هغوی به هلته په روسي وسلو او تجهیزاتو تمرینونه کوي (۱۴۷) محمد داود لا په ۱۹۷۴ کې هندي ژورنلست کولدیپ نیار ته په یوې مرکې کې ویلي و چې «دې د امریکې او شوروي کارپوهان نه غواړي؛ د هند کارپوهان

غواړي.» نیار دا هم وایي چې په افغانستان کې په ۱۹۷۴ کې دري یا څلور زره روسي کارپوهان په هندي کارپوهانو سره عوض شوي وو. (۱۴۸) دا او د افغانستان د «اسلامي ګوندیو» بانې ایران او پاکستان ته منځ د نویو اړیکو ځرګندېدل او پراخېدل او له حساسو او لوړو مقامونو نه د پرچمیانو ایسته کول به وو، چې د شوروي حکومت یې اندېښمن کړی و. د شوروي حکومت اندېښمن شوی و چې په دغو کارونو سره به په افغانستان کې د هغه نفوذ لږ شي. هر څه چې و په کابل کې یې عمالو افغان کمونېستان تنظیمول او پیاوړي کول چې دا په افغانستان کې ددوی لاسوهنه وه. (۱۴۹)

د شوروي اتحاد بلنې محمد داود ته موقع ورکړه چې عمومي منشي لیونید بریژنیف وپوښتي چې عمال یې په کابل کې دغه لاسوهنه د هغه په دستور کوي یا په خپل ابتکار کوي او په هر حال هغه د افغان - شوروي له دوستۍ سره اړخ نه لګوي. نو یې د مسکو په لار په الوتکه کې وحیدعبدالله ته هدایت ورکړ چې ددغې موضوع د سپینولو لپاره له بریژنیف سره د یوې خانګړې ناستې ترتیب ونیسي.» (۱۵۰) مولف محمد صدیق فرهنګ ادعا کوي چې محمد داود «در آن وقت از فعالیت احزاب پرچم و خلق علیه دولتش به ستوه آمده میخواست در این باره بالیونید بریژنیف رئیس دولت شوروی مذاکره کند.» (۱۵۱) فرهنګ د خپلې وینا سرچینه صمد غوث بنیي خو هغه، لکه چې پورته وویل شول، د شوروي اتحاد د مامورانو له ورانونکو کارونو څخه غږېږي، نه د خلقیانو او پرچمیانو، پر هغه سربېره محمد داود دغسې واکمن نه و چې له خپلو افغانانو که څه هم کمونېستان وي د تور ملکونو واکمنو

ته شکایت وکړي. د غه موضوع د افغان واکمن ياتې: د محمد داود په صلاحیت کې وه، نه د نورو ملکونو د واکمنو.

د کریملن په ماڼۍ کې افغان - شوروي هیاتونه د اپریل له ۱۲ نه تر ۱۵ پورې د رسمي خبرو اترو لپاره سره کیناستل: د شوروي د رسمي ګوند سرمنشي لیونید بریژنیف، ولسمشر نیکولای پوتګورني، صدر اعظم الیکسي کاسیګین، په کابل کې د شوروي اتحاد سفیر الکیزاندر پوزانوف او نور. ولسمشر محمد داود، سید وحید عبدالله، محمد حسن شرق، علي احمد خرم، صمد غوث، محمد خان جلالي، په مسکو کې افغان سفیر علي احمد پوپل، عبدالجلیل جمیلي او نور. د افغانستان له خوا روسي ګوریلوف چې په فارسي ښه پوهیده د ترجماني لپاره ګمارل شوی و که څه هم افغان هیئت عبد الجلیل جمیلي غوندې د روسي ژبې تکړه ترجمان لاره هغه د خبرو په میز کې د محمد داود ښي خواته او وحید عبدالله د هغه کیڼې خوا ته ناست وو. د دغو غونډو جریان لومړی د صمد غوث په کتاب کې راغلی، غوث د افغان پلاوي غړی او د باندنیو چارو د وزارت یو لوړ رتبه مسلکي مامور و. تر دې نږدې وختو پورې دده روایت د دغو خبرو یوازنی سرچینه وه، خو په کال ۲۰۰۲ کې جمیلي هم د دغو غونډو بهیر په خپلو لیکنو کې بیان کړ. د جمیلي روایت د غوث له روایت نه په یوې مهمې موضوع کې د غښې اساسي توپیر لري، چې په هغه سره هغه تیوري بې مفهومه کېږي، چې د وروستي په روایت بنا شوي او عامه شوې ده. تیوري دا ده چې د محمد داود پرضد د ثور کودتا د هغه لفظي ټکر نتیجه وه چې د کریملن په دغو غونډو کې د محمد داود او بریژنیف ترمنځ پېښ شوی و. د موضوع د اهمیت له

نظره د دغو غونډو تفصیل ورکول کېږي.

برېژنیف د اپریل دولسم د ماز یګر په لومړنۍ غونډه کې د هرکلي لنډه وینا وکړه. د غوث د لیکنې له مخې دی «په څرګند ډول ډېر ناروغ و، تر هغه نه ډېر چې موږ په کابل کې له یهلو سرچینو نه اورېدلي و... په ډېر زحمت سره ګړېده او زیاتره به د جملې په منځ کې ودرېد؛ لکه هغه څه چې یې شروع کړي، هېره کړي وي.»(۱۵۲)

محمد داود د برېژنیف له لنډو خبرو نه وروسته په خبرو پیل وکړ: د شوروي اتحاد له هغو مرستو نه یې مننه وکړه چې له افغانستان سره یې د اووه کلن پلان په پلي کولو کې کوي. ده دا هم وویل چې د پلان وزیر خرم ته یې هدایت ورکړی چې د افغان او شوروي اتحاد ترمنځ د اقتصادي همکارۍ د انکشاف لوظنامه لاسلیک کړي.

وریسې یې زیاته کړه چې شوروي اتحاد ته د افغان ګاز د صادرولو د بیې لوړولو ضرورت یو ځل بیا تکراروي، دی له پاکستان او ایران سره د افغانستان د اړیکو له ښه کېدلو نه هم وغږېد. دا یې هم وویل چې افغانستان پرمختیایي پروژې په منځ کې لري او د هغو لپاره د دوستو هېوادونو بېغرضه مرستو ته اړ دی. محمد داود بیا کړه چې د افغانستان خلک د شوروي اتحاد د مرستو درناوی کوي او دې هیله کوي چې د دواړو هېوادونو ترمنځ د دوستۍ اړیکې نور هم انکشاف ومومي.

محمد داود په خاص ډول خپلو کوربنو ته ډاډ ورکړ چې افغانستان په خپل ناپیلي سیاست باندې ټینګ ولاړ دی. ده دا هم وویل چې په کولمبو کې د ناپیلو هېوادونو د مشرانو جرګه د قناعت وړ وه، خو ځینې اړخونه یې باید د دغه غورځنګ له

اساسي ارزښتونو سره اړخ ولګوي. د محمد داود دغه اشاره کیدای شي ناوه چې کوښښ یې کاوه دغه غورځنګ د شوروي اتحاد په لور کوږ کړي. (۱۵۳)

نیکولای پودګورني د پاکستان-افغانستان د اړیکو بیه کېدل په جنوبي اسیا کې د هېوادونو د اړیکو په طبیعي کېدلو کې یو مثبت ګام وباله. خو د ایران په اړه یې هیڅ ونه ویل کاسیګین چې د خبرو بهیر ته بنه خبر و، محمد داود ته په خطاب کې وویل چې شوروي اتحاد د ګاز بیې لوړولو ته د افغانستان غوښتنه مهمه ګڼي او هیله کوي چې شوروي اتحاد د شوروي-افغان د اقتصادي کمیسون له لارې د دغه تکي په اړه په نږدې راتلونکي کې افغان خواته مثبت وړاندیز وکړي، خو بریژنیف لکه چې له یوه ډوب چرت نه سر پورته کړي وي محمد داود ته په خطاب کې وویل چې دده په نظر ایران ډېرې وسلې ترلاسه کوي، ده دا هم وویل: چې ایران ته نه ښایي له شوروي اتحاد نه وویرېږي؛ ځکه چې شوروي اتحاد د ایران پاچا ته د خپلې دوستۍ او سوله ییزو نیتونو په اړه پوره ډاډ ورکړی. ایا ایران د امریکې د قایمقام په شان غواړي د خلیج په سیمه کې د هغې ګټې خوندي وساتي؟ که ایران دغه څه په نظر کې لري دا کوم معقول سیاست نه دی. امریکا له سیمې نه لیرې پرته ده او شوروي اتحاد د ایران چم ګاونډی هېواد دی او د جنګ په وخت کې وسلې که څه هم ډېرې وي د نږدې توب په برابر کې مقابله کولی نه شي.

بریژنیف دا هم وویل چې ایران ګاونډیان د هغه د وسلو له ډېروالي خاطله ګواښي ګڼي. محمد داود په ځواب کې وویل چې ایران دده په نظر په سیمه کې یرغلیز سیاست پرمخ نه بیایي او

افغانستان د ایران د وسلو په زېرمې سره تر ګواښ لاندې نه دی او زیاته یې کړه چې دی که څه هم په نظامي چارو باندې د ایران دغو مره ډېرو لګښتونو ته په ښه نظر نه ګوري؛ څکه چې ایران یوازې نه شي کولی په خپلو اقتصادي او ټولنیزو پرمختیایي پروژو باندې کافي پیسې ولګوي او ده د ایران له پاچا سره دغې موضوع په اړه په ۱۹۷۵ کې خبرې کړې دي. ده دا هم وویل چې د ده په نظر د دغومره ډېرو وسلو لرل شاید د دې لپاره وي چې د ایران پاچا غواړي ایران د یوه نظامي ځواک د حیثیت خاوند او د تېرې په مقابل کې یو سپر وي. په دې ډول ایران به غواړي چې د سیمې او اسیايي چارو کې یو قوي اواز وي. له هغه نه پرته د محمد داود په نظر د ایران دغومره ډېرې وسلې مفهوم نه لري په تېره د ایران-شوروي د ښېتو په ارتباط محمد داود دا هم وویل چې په دې اړه داسې کوم دلیل نه شته چې له ایران د «سیمه ییز ژاندارم» د نسبت شوي رول نه یا په لویدیځې اسیا کې د امریکې د نظامي ځواک د توسعې په توګه له هغه نه د ډار احساس وشي. هغه زیاته کړه چې د درېیمې نړۍ هېوادونه د ایران په ګډون دغومره ډېرې جوړښتي او تشکیلاتي نیمګړتیاوې لري، چې د پرېمانه وسلو په لرلو سره هم ورته ممکنه نه ده، دغسې هیلې په اغېزمنه توګه واقعي کړي.

د کریملین مانۍ په مابسامنۍ میلمستیا کې محمد داود او پودګورني د خپلو حکومتونو د باندنیو سیاستونو اساسي کرښې روښانه کړې. پودګورني په خپله وینا کې داسیا د ډله ییز مصونیت وړاندیز ته په اشاره کې وویل چې «موږ غواړو د اسیایي هېوادونو ترمنځ سوله او همکاري وي، ترڅو ددوی ګډ

کوښښونه د اسیا په لویه وچه کې مصونیت تضمین کړي» دی د خپلو خبرو په دوام کې انتقادي شو په دې ډول چې «هرڅوک په دې پوهیږي چې د ساړه جنګ پلویان په اسیا کې هم له دیتانت سیاست سره په مقابله کې هڅه کوي.

دوی کوښښ کوي چې د اسیایي هیوادونو ترمنځ کړکیچ وساتي، دوی د خلکو په مینځ کې بې اعتمادي پیدا کوي، د دې لپاره چې هیوادونه د یوه بل پر ضد ولمسوي او په منځ کې یې جنګونه تحریک کړي. نظامي خواکونه په بلاکونو او د جنګ په هڅو سره تنبلوي، چې دوی په اسیا کې جوړې کړي دي. د امپیریلیستي ارتجاع فعالیتونه په منځني ختیځ کې هم دوام لري. د سولې غوښتونکو هیوادونو کوښښونه او د ازادۍ قدرت باید له دغو توطیو سره مقابله وکړي.»

پودګورني په خاص ډول د افغانستان نوم یاد کړ او وویل چې « د افغانستان جمهوریت رول چې د اسیا په زړه کې پروت دی د هغه مساعده مرسته مهمه ده، شوروي اتحاد او افغانستان په ډېرو جدي مسئلو کې چې په اسیا او د نړۍ په نورو برخو کې په اوسني وضع پورې ربط لري، ګډ دریځ لري.»

محمد داود په خپلې وینا کې د اسیا د ټولنیز مصونیت نوم وانه خیست، د افغانستان په ناپیلي سیاست باندې یې ټینګار وکړ چې د هغه په نظر د « سوله ییز ګډ ژوند دوه اړخیز درناوی، د یوه بل په چارو کې نه لاسوهنه او په سیاسي ډلو ټپلو او جنګي بلاکونو کې د نه ګډون توب پر ټینګو بنسټونو ولاړ دی.» داسې هم محمد داود د شوروي - افغان ښه ګاونډیتوب وستایه چې هغه د هغه په فکر د ګاونډیتوب روڼ والی، رښتین توب، بې غرضه او د ارزښت وړ په ټینګو بنسټونو تکیه لري،

هغه د ډیټانټ پیاوړتیا م وستایله او هیله یې ښکاره کړه چې هغه په ټولو هېوادونو او لویو وچو کې خپور شي. په دې ډول چې د هغو ملي او مشروع ګټې په نظر کې وي. د پاکستان په اړه محمد داود وویل چې له هغه سره «سیاسي اختلاف» لا هم شته چې له امله یې د دواړو هېوادونو ترمنځ اړیکې تر اوسه هم نورمال نه دي، خو هغه د هغو د بنه کېدلو په اړه هیله ښکاره کړه او وویل چې که موږ په دې بریالي شو چې هغه فضا وساتو چې د دواړو هېوادونو د مشرانو په تماس سره پیدا شوې ده، هیله کولی شو چې په نږدې راتلونکي کې به د دغه سیاسي اختلاف د حل لپاره یوه معقوله لار پیدا شي.

د بلې ورځې په غونډه کې د خبرو وار د کوربه و. بریژنیف د هیئت مشر د مخه شو او افغانانو ته یې د بیا هرکلي له ویلو نه وروسته وویل چې دی خوښ دی چې په هلسنکي کې د اروپا د مصونیت او تعاون په اړه موافقه شوې ده او دی دغه موافقه مهمه ګڼي چې له ستونزو سره سره پرمختګ بیې. ده دا هم وویل چې په امریکې او اروپا کې «نظامي کړۍ ګانې» او په رلسي چین کې «لوړتیا غوښتونکي» د نړۍ خپرتیا وو، د لیرې کولو او د سولې د پیاوړي کولو په مخ کې خنډونه دي. هغه دا د خپل هېواد هیله وښووله چې افغانستان شتمن وي او د دغه مقصد لپاره یې د اقتصادي او تخنیکي مرستو د بروالي وعده ورکړه. بریژنیف د افغانستان د ناپیيلتوب سیاست د شوروي اتحاد له نظر نه مهم او په اسیا کې د سولې د پرمختګ لپاره اساسي وباله او هیله یې ښکاره کړه چې د ناپیيلتوب غورځنګ د امپریلستي فتنو او دسیسو قرباني نه شي.

په دغه وخت کې بریژنیف د صمد غوث د لیکنې له مخې محمد داود ته نېغ وکتل او هغه څه یې وویل چې ترجمان گوریلوف یې نا ارامه کړ. «خو له یوې لنډې وقفې نه وروسته یې د بریژنیف خبرې زړه نا زړه وژباړلې او هغه څه چې موږ واورېدل هم یې فکر نه کېده او هم کرېبته وو. بریژنیف شکایت وکړ چې د ناټو هغه کارپوهان چې په افغانستان کې په دوه اړخیزو تشبثاتو کې او داسې هم د ملگرو ملتونو او نورو څو اړخیزو مرستې کوونکو پروژو کې بوخت دي، ډېر شوي دي ده وویل چې پخوا به افغان حکومت لږ تر لږه د ناټو کارپوهان نه پرېښوول چې د هېواد په شمالي برخو کې ځای پر ځای دي، خو نور نو د دغه عمل مراعات په دقیق ډول نه کېږي. هغه خپلو خبرو ته په دغه ډول دوام ورکړ چې شوروي اتحاد دغو انکشافونو ته په ښه نظر نه گوري او غواړي چې د افغانستان حکومت له دغو کارپوهانو نه ځان خلاص کړي چې هغوی له جاسوسانو پرته نور څه نه دي او په دې پسې دي چې د امپیریلزم داعیه پرمخ یوسي.»

غوث لیکي چې د بریژنیف په دغو خبرو سره سالون کې یوه سړه څپه خوره شوه. څېني روسان په ځرگند ډول ناراحته او افغانان خپه شول بریژنیف خپلې خبرې بس کړې وې او داسې ښکارېده چې د محمد داود ځواب ته په انتظار وي. «محمد داود په ساړه او غیر جذباتي آواز سره د بریژنیف ځواب ورکړ چې په ظاهر کې روسانو ته هغسې نه فکر کېدونکی و؛ لکه د بریژنیف خبرې چې موږ ته وې. هغه بریژنیف ته کړه چې هغه څه چې همدا اوس د روسیې مشر وویل د افغانانو لپاره به هیڅکله د منلو وړ نه وي (څکه)، چې هغوی به هغه د افغانستان په چارو

کې ناوړه لاسوهنه وګڼي. محمدداود د خبرو په دوام کې وويل چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د اريکو قدر کوي، خو حتمي ده چې دغه ملګرتيا د برابري ملګرتيا وي، داود خپله وينا اوږده کړه او زه د هغه خبرې ټکي په ټکي رانقلوم.»

«موږ به هيڅکله تاسو ته اجازه ورنکړو چې په موږ باندې حکم وکړئ چې څنګه خپل هيواد اداره کړو او څوک په افغانستان کې استخدام کړو دا به د افغان دولت خاص امتياز وي چې موږ باندې کارپوهان څنګه او چيرته استخداموو. که لازمه وي افغانستان به غريب پاتې شي خو به خپلو کړو او پريکړو کې به خپلواک وي.»

د غوث د ليکنې له مخې محمد داود د دغې غوځ او غير ډيپلوماتيک ځواب له ورکولو نه وروسته سم له لاسه جګ شو او ټول افغانان ورپسې روان شول. محمد داود روسانو ته يوازې په سر اشاره وکړه او د سالون د وره په لور رهي شو. په دغه وخت کې بريژنيف چې لکه د شوک له حال نه وتلی وي، له خپلې څوکۍ نه په زحمت سره جګ شو. په داسې حال کې چې پوډګورني او کاسيګين ورسره جوخت روان وو او ترجمان يې تر شا و، د محمد داود په لور يې ګړندي ګامونه واخيستل، داسې ښکاريده چې غواړي د خپلو خبرو جبران وکړي. وحيد عبدالله او غوث چې له محمد داود سره نژدې روان وو، د روسانو حرکت ته متوجه شول، وحيد عبدالله محمد داود ته په ورو وويل چې د ډيپلوماسۍ په خاطر بايد له روسي مشرانو سره په مناسب ډول مخه ښه وشي او که نه دغه سفر به پوره نابريالی وي. محمد داود ودريد او شاته يې مخ واړوه، په مخ باندې يې د خپګان نښې نه مالوميدلې او د روسانو په لور ورانږدې شو او د

بریژنیف غوږ ورته ونیو. بریژنیف په موسکا سره ورته وویل چې «ماته ویل شوي چې تاسې جلالتماب غواړئ له ما سره په خانګړي ډول وغږېږئ، زه ستاسې په خدمت کې یم. موږ به سره وګورو په هر وخت کې چې ستاسو لپاره اسانه وي.» محمد داود په صاف اواز چې ټول یې واوري وویل چې «غواړم ستاسو جلالتماب په خبرتیا ورسوم چې نور نو د دغسې ناستې لپاره اړ نه شته.» محمد داود بیا د پودګورني او کاسیګین لاسونه ونیول او له سالون نه ووت. په هغه ورځ بیا د دواړو هیئتونو ترمنځ خبرې ونه شوې.

د غوث په نظر «دا په ځرګند ډول هغه قصدي تګ و چې بریژنیف غوښتل په هغه سره د محمد داود په دنیوال او باندنیو سیاستونو کې د نوي بهیر په هکله د شوروي اتحاد خپګان ښکاره کړي.»

په بله ورځ د دواړو هیئتونو ترمنځ خبرې له سره ونیول شوې چې لکه د دوی په منځ کې کومه ناوړه پېښه نه وي شوې. د اقتصادي تعاون د انکشاف تړون چې په هغه کې افغانستان ته د شوروي اتحاد د اقتصادي او تخنیکي مرستې د دولسو کلونو لپاره په نښه شوې وې، د پلان وزیر علي احمد خرم او د شوروي وزیر سکاچوف له خوا لاسلیک شو. د دواړو هېوادونو ترمنځ په یوې خانګړې ځرګندونې باندې هم موافقه وشوه. دغه ځرګندونه په اساس کې د هغو ګډو ځرګندونو په شان وه چې په ۱۹۷۴ او ۱۹۷۵ کې اعلام شوې وې.

افغانستان ته د افغان هیات له ستنېدلو نه وروسته د افغانستان او شوروي اتحاد اړیکې د پخوا په شان دوام لاره. (۱۵۴)

د بریژنیف – محمد داود دغه لفظي ټکر چې تر ډېره نږدې وختونو پورې ربښتیا ګڼل کېده، مبصرانو ته موقع ورکړه چې دوی وټکوي او د ثور کودتا د دغه ټکر نتیجه وګڼي. مولف فرهنګ چې نه هغه نه پرته هم په محمد داود باندې انتقادي دی، دغه ټکر د هغه «آیینه حقیقت نمای خوی و خصلت» بولي چې د هغه په نظر «بارها در مجالس خانواده شاهی و سایر گردهمایی ها ظاهر شده و اکنون در سطح بین المللی پدیدار گردید.» فرهنګ د بریژنیف له غرور نه ډک چلند غندي چې محمد داود باید بېخوابه نه وای پرې ایښی خو د نصیحت په ډول وایي چې د محمد داود تردید باید «باستناد بر معاهدات دو کشور به شکل مستدلل و منطقی صورت میگرفت نه با عصبانیت و ترک مجلس.» (۱۵۵)

د تاریخ لیکوونکو یوه اساسي وظیفه دا ده چې مهم متونو ته په خاص ډول په انتقادي نظر وګوري او دهغو قرینه او د ثبت کوونکي شخصیت په نظر کې ولري او که کېدلی شي د هغو په اړه نورې سرچینې هم ووینې. البته تر دې نږدې وختو پورې صمد غوث د دغې پېښې یوازې معلوم مشاهد راوي و، خو دا باید په نظر کې وي چې څه وخت چې په کومې پېښې نوره هېواد او هېوادوال اغېزمن کېږي دکتاتوران هم احتیاط کوي، خو فرهنګ دغه مهم ټکی له نظر نه غورځولی، شاید له دې امله چې د محمد داود په اړه یې نظر هیڅکله افاقي نه و. په هر حال د کریملن په غونډو کې د افغانستان د هیئت بل غړي عبد الجلیل جمیلي په روایت دغه ټکر هغسې چې صمد غوث بیان کړی هیڅ پېښ شوی نه دی. د جمیلي د لیکنې له مخې د دواړو هیئتونو ترمنځ رسمي خبرې په دوو ورځو کې (اپریل ۱۳ او ۱۴،

او د غوث د لیکنې له مخې په دري ورځو کې (۱۲، ۱۳ او ۱۴) وشوې. دغه تویر د وروستي اثر اعتبار زیانمن کړی، چې له هغه نه باید په احتیاط کار واخیستل شي، پر هغه سربېره د غوث په اثر کې محمد داود د شوروي اتحاد لوړپاټو سره په خبرو کې احساساتي او د جمیلي په لیکنې کې یو پوخ سیاستوال لیدل کېږي.

جمیلي د دوهمې ورځې (اپریل ۱۴) خبرې په دې ډول انځوروي: «لیونید بریژنیف... منشی عمومی حزب کمونست اتحاد شوروی با اغاز بیانیه خویش روز دوم جلسات را افتتاح کرد. موصوف بعد از شرح یک قسمت بیانیه خود که ۲۰-۲۵ دقیقه دوام کرد، دفعتاً با توقف متن بیانیه سربلند کرده و به شکل جدی تر و صدای بلند تر رو بطرف رئیس جمهور افغانستان کرده چنین به سخن اغاز کرد.

«اقای رئیس جمهور! شما به خوبی میدانید که کشور ما همیشه نزدیکترین دوست افغانستان بوده و در هر وقت و مرحله دست دوستی را بطرف افغانستان پیش کرده و از هیچ نوع کمکی دریغ نکرده است و حال هم بخوشی حاضریم که برای پلان جدید اقتصادي افغانستان کمک کنیم. ولی طوریکه اطلاع دارید دشمنان ما میخواهند که در این دوستی ما رخنه انداخته و انرا خراب سازند. بدین لحاظ عمال خودها را زیر عنوان پیسکور (Reace Corps) و رضاکار و غیره بافغانستان اعزام میدارند که آنها زیر عنوان کمک و همکاری اساساً در تخریب روابط ذات البینی ما میکوشند. باید حکومت افغانستان تمام این اشخاص را از افغانستان خارج کند.»

جمیلي لیکي چې گوریلوف دغه وینا هغسې چې وه ترجمه نکړه؛ بلکې « آنقدر این مطلب را جویده ولی گوارا واژگونه جلو داد و ترجمه کرد که جانب شوروی که به لسان دری اشنایی نداشتند و جانب افغانی که اصل مطلب و کلمات را به روسی نفهمیده بودند هیچ انتباه خرابی از ان نگرفتند.»، خو ده د وظیفې له مخې وحید عبدالله ته چې د محمد داود کین اړخ ته ناست و په ورو وویل چې «معاون صاحب! ترجمه درست نیست.» محمد داود جمیلي ته په یو څه تېنگه لهجه وویل چې « چه گپ است؟» جمیلي وايي چې ما ورته وویل چې « همین مطلب اخیر را ترجمان درست ترجمه نکرده است.» په دغه وخت کې بریژنیف هم جمیلي ته مخ واړوه چې « چه گپ است؟» ده ورته په یو څه تفصیل سره هغه څه وویل چې محمد داود ته یې ویلي و. بریژنیف بیا په گوریلوف باندې په لوړ اواز غږ وکړ چې وینا یې هغسې وژباړه چې کړې یې ده او ترجمان « در این مرتبه گفتار او را... مکملاً توضیح داد.» له هغه وروسته بریژنیف خپله وینا چې تر ۴۵ دقیقو نه زیات وخت یې ونیوه، ختمه کړه او د خبرو وار د محمد داود شو.

جمیلي لیکي چې محمد داود یوازې د هغو ورو یادښتونو له مخې خپله وینا پیل کړه چې د بریژنیف د وینا په بهیر کې یې برابر کړي او د هغو له مخې یې « هر یک از جملات و پاراگراف های بیانیه بریژنیف را قدم بقدم و بصورت سیستماتیک جواب دادند تا اینکه به همان تذکر جدی و یا اخطاریه دیپلوماسی منتقاد کننده بریژنیف رسیدند و با صدای نسبتاً بلند تر ... چنین گفتند.»

«جلالتماب بریژنیف؛

شما و همه خوب میدانند که افغانستان یک کشور رو بانکشاف بوده و برای رفع مشکلات اقتصادی خود به کمک تمام کشورهای دوست خود در جهان ضرورت دارد و ما همیشه از کمک های همه کشورهای دوست منجمله اتحاد شوروی صمیمانه تشکر میکنیم. بنا برین همیشه خواهشمندیم تا کشورهای دوست با کمک اقتصادی و اعزام متخصصین خود بافغانستان باما کمک کنند، ولی اگر این کمک ها و اعزام متخصصین به منزله مداخله در امور ما بحساب رود ما از بازوی آنها گرفته و تمام شان را از افغانستان بیرون می اندازیم (...) ولو که از جرمنی، فرانسه، اتحاد شوروی، امریکا، بلغاریا و غیره باشند.» محمد داود د خپلې وینا وروستی برخه بیا وویله او اضافه کړه چې «البته افغانستان یک کشور غریب است ولی یک کشور مستقل و ازاد است و به هیچ کشوری اجازه نمیدهد که بنام کمک در امور داخلی اش مداخله کند. تصمیم سرنوشت افغانستان تنها بدست ملت افغان بوده و تنها مردم افغانستان حق دارند که در ان باره تصمیم بگیرند.»

د محمد داود د خبرو په پای کې کسیګین بلې خواته د توجه اړولو په مقصد له محمد داود نه د دغسې یوې موضوع په اړه نظر وغوښته چې له موضوع سره یې تړاو نه لاره، هغه وویل چې «چون شما یکی از سیاستمداران مجرب بوده و مخصوصاً در منطقه شرق میانه وهمجواری با ایران و پاکستان و هند و چین در امور دولتی و سیاسی سابقه و تجربه کافی دارید و چون دید و نظر شما منحیث سیاستمدار و رئیس جمهور افغانستان برایما ارزش زیاد دارد، ممکن است بفرمائید که شما اوضاع منطقه و احوالات کشورهای همجوار و روش

سیاسی شان را به چه نظر دیده و تحلیل میکنید، یقیناً شنیدن نظر شما در این باره ارزناک میباشد.»

جمیلي لیکي چې محمد داود د دغو تولو هوادونو په اړه د شوروي اتحاد په ګډون «از دید افغانها و همسایه ها انقدر معلومات و توضیحات مکفی و لازم با اتکا باعداد و ارقام و احصائیه ها ارایه کرد که صدر اعظم اتحاد شوروی در اخیر ... با ابراز تشکر و قدردانی گفتند واقعاً توضیحات ... شما انقدر غنی و حتی [دارای] مطالب بکر بود که از ان مستفید شدیم و به شما میگوییم که به مطالبی رسیدیم... که قبلاً نمیدانستیم... و توضیحات شما ما را به راه های بهتر... راهنمایی کرده است.» جمیلي دا هم وایي چې محمد داود «با چنان متانت و سنگینی و چنان لهجه... ارامی صحبت کردند که بکلی حیرت آور بود.»

د جمیلي د لیکنې له مخې هغه لفظي تکر ته یا چا اشاره هم ونکړه او محمد داود د بریژنیف د خبرو په برابر کې هغسې عکس العمل نه دی ښوولی چې صمد غوث بیان کړی. ددغه تکي په نظر کې نیولو سره دی لیکي چې «مرحوم محمد داود خان نه کدام حرکت بی حرمتانه از خود بروز داد ونه از جای خود و حتی از کرسی خود حرکت کرده و نه سخن را به ان [جا] رسانید که به مرحوم سید وحید عبدالله... فرصت دهد که او برایش اشاره کند که بر خواستن و حرکت او از پشت میز مذاکرات دور از نزاکت است و نه هیات شوروی وضعیتی کردند که باعث بروز مشکلات و نارسایی در مجلس شود.»

دی دا هم وایي چې محمد داود د غونډې په پای کې له شوروي لوبانو سره له لاس ورکولو نه وروسته په عادي ډول له سالون نه

ووت او د هیئت غړي ورپسې روان شول. د بلې ورځې (اپریل ۱۵) په سبا افغان هیئت د کندهار په نامه افغان الوتکه کې د کابل په لور روان شو او شوروي مشران یې مخې ښې ته راغلي وو، دی اضافه کوي چې «من... شخصاً با ایشان قدم بقدم یکجا بودم. جز مراسم و کلمات وداعیه نورمال کلمه و جمله ای را نه شنیدم که دال برتیره گی اوضاع و یا کدورت برخوردها بکند و مرحوم محمد داود خان تا لحظه بالاشدن به زینه طیاره همان لبخند و ارامش دایمی خود را داشت.» (۱۵۲)

ما په تیلفون کې جمیلي وپوښت چې صمد غوث چې د باندنیو چارو په وزارت کې دده همکار و، ولې په دغسې مهمې بین المللي موضوع کې هغه څه په ډراماتیک ډول لیکلي دي، چې په اصل کې پېښ شوي نه دي. هغه دغومره ویل چې صمد غوث اوس کلک ناروغ دی او دده خپله لیکنه پر واقعیت بنا د او دې پرې ټینګ ولاړ دی. دلته ددغه ټکي یادول په کار دي چې د صمد غوث او عبدالجلیل جمیلي دغه لیکنې چې سره په ځرګند ډول په تضاد کې دي، ددوی په قلم ددوی د خپلو لیدنو کتنو او مشاهدو محصول دي، نه دکومو رسمي ځرګندونو او سندونو.

پاکستان ته سفر:

محمد داود په دغه فکر چې د امنیت د خوندي ساتلو او هوساینې ته د انکشاف ورکولو ښه لار داده چې له پاکستان او داسې هم له ایران او د عربي هیوادونو سره د دوستۍ اړیکې ښه ټینګ وي. په دې اړه پاکستان د افغانستان لپاره خاص اهمیت لري، ځو افغانستان لکه چې د مخه یاده شوې ده له پاکستان

سره د هغه له هسکېدلو نه وروسته د پښتنو او بلوڅو په سر سیاسي اختلاف لاړ. اختلاف له دېنه را ولاړ شوی و، چې تر اباسین پورې سیمه د افغانستان وه.

خو پېښور د دراني امپراتورۍ له وېشل کېدلو نه وروسته او د پنجاب سکهه حکومت او په ۱۸۴۹ کې د انګلیسي هند حکومت لاس ته ورغی او د دغه حکومت په کال ۱۸۹۳ کې په افغانستان باندې د امیر عبدالرحمن په واکمنۍ کې د ډیورنډ توافق لیک تحمیل کړ او په هغه سره یې د ډیورنډ د کرښې ختیځې خوا سیمه د خپل د نفوذ سیمه کړه او د دغه سیمه له ۱۹۴۷ نه وروسته چې انګرېزان له لوی هند څخه ووتل او هند په پاکستان او هند بدل شو، د پاکستان شوه په داسې حال کې چې دهغې او سیدونکو بلوڅو او پښتنو ته باید د خود ارادیت د منل شوي پرنسیپ له مخې د خپل سیاسي برخلیک ټاکلو حق ورکړل شوی وای، چې غوارې خپلواک وي، یا د افغانستان وي یا د پاکستان. هغوی ته دغه حق ورنکړل شو؛ لکه چې د هند حکومت په کشمیر کې خلکو ته دغه حق قایل نه شو. افغانستان دغومره پیاوړی نه و چې ددغې سیمې په اړه خپله ادعا وړاندې کړي، یا د غه پرنسیپ ته په دغې سیمې یا پښتونستان کې تحقق ورکړي؛ لکه چې پاکستان دهند په برابر کې دغومره پیاوړی نه و چې د کشمیر کشاله د دغه پرنسیپ له مخې هوارولی وشي. هغسې چې هند د کشمیر په کشاله کې د پاکستان ادعا ونه منله داسې هم پاکستان د پښتونستان په کشاله کې د افغانستان ادعا ونه منله او په نتیجه کې له هند سره د پاکستان او له پاکستان سره د افغانستان اړیکې ترخه او د دښمنۍ شول او سیمه ناکراره شوه او اوس هم ده.

افغانستان ته د پښتونستان د کشالې یوه پایله دا شوه چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د بر اړخیز اړیکې ټینګ کړي. د دغه نږدې والي پایله بیا دا شوه چې شوروي اتحاد د خپلو د برو مرستو له لارې په افغانستان کې نفوذ وکړي او د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند چې په ماهیت کې کمونستي و رامنځته شي او وده وکړي. ولسمشر محمد داود له حکومتي مقامونو څخه د خلقیانو او پرچمیانو له ایستلو نه وروسته په دې فکر شو چې په افغانستان کې د کمونزم د نفوذ له ختني کولو او افغانستان ته د انکشاف ورکولو لپاره له پاکستان سره اړیکې عادي کړي او له نورو اسلامي هېوادونو نه مرستې تر لاسه کړي. له پاکستان سره د اړیکو عادي کول د دغه مهم سیاست د پلي کولو لپاره لومړی اساسي ګام و.

له هغه نه پرته هم پاکستان د افغانستان د امنیت په خوندي ساتلو او د افغانستان د پرمختیایي پروژو د عملي کولو په برخه کې کلیدي رول لري. هغومره چې افغانستان او پاکستان په ډول ډول اړیکو سره تړلي دي، شاید د نړۍ بل دوه ګاونډي هېوادونه هغومره سره تړلي نه وي. پر هغه سربېره په وچې سره چاپېر افغانستان د پاکستان له لارې له لویدیځې نړۍ په تېره له امریکې سره هغې اړیکې لرلی شي، چې د بل هېواد له لارې یې په هغه ډول لرلی نه شي نو له پاکستان سره د اړیکو عادي کول او پراختیا ورته ورکول د ولسمشر محمد داود د باندني سیاست مهم ټکی شو.

په عین حال کې د پاکستان حکومت د صدر اعظم ذوالفقار علي بهوټو په مشرۍ چې له پښتنو او بلوڅو سره په شخړو کې اخته شوی و، هم غوره ګڼله چې په دغې موضوع کې

له افغانستان سره پوهاوي ته ورسېږي. بهوټو د ۱۹۷۲ کال په جون کې کابل ته د یوه رسمي سفر لپاره د محمد داود بلنه ومنله او کابل ته تر تګ د مخه یې د پښتنو لوی مشر خان عبدالغفار له بند نه ازاد کړ، خو د پښتنو او بلوڅو نور مشران لا په جېل کې وو. بهوټو درې ورځې (جون ۷ نه تر ۱۰ پورې) په کابل کې رسمي میلمه و.

دا لومړی ځل و چې د پاکستان صدر اعظم په کابل کې له افغان ولسمشر سره د خپل منځي سیاسي موضوع ګانو په اړه ګړېده. د پاکستان له خوا د بلوڅو او پښتنو د حقونو منل او د ډیورنډ د کرښې په اړه پوهاوي ته رسېدل د بحث اساسي موضوع ګانې وې. دغه موضوع ګانې په خپل حال پاتې شوې خو دواړو خواوو د یوې بلې په اړه روغ نیتي وښوده او هره خوا داده شوه چې بله خوا غواړي چې دغه موضوع ګانې په خبرو سره فیصله شي، خو دغه کار وخت غوښته. دغه روغ نیتي «د کابل روحیه» ونومول شوه او د دواړو هېوادونو ترمنځ د هر ښه والي راغي او د همدغه کال (۱۹۷۲) په اګست کې محمد داود د بهوټو په بلنه پاکستان ته لاړ او له ۲۰ نه ۲۴ پورې له خپل ورسره هیئت سره هلته پاتې شو. لاتجمني کشالې بیا هم هوارې نه شوې، خو د هغو د هوارونو لپاره دواړو خواوو یو ځل بیا علاقه وښووله او د غه ځل د خبرو په پای کې یوه ګډه څرګندونه هم خپره شوه چې په هغې کې د «کابل روحیې» له مخې فیصلې ته د رسېدلو ژمنه وشوه. بل کال (جون ۵، ۱۹۷۷) بهوټو له تهران نه پاکستان ته د تګ په لار کې په کابل کې د لږ وخت لپاره تم شو او محمد داود ته یې وعده ورکړه چې په پاکستان کې د ګډې وډې وضع په عادي کېدلو سره به د پښتنو

او بلوڅو ټول سیاسي بندیان ازاد شي. ددې لپاره چې د تورو لانجمنو کشالو د هوارولو لپاره لاز هواره شوې وي، خو د جولای په ۵مه د هغه حکومت د هغه د لوی درستیز جنرال محمد ضیاء الحق په کودتا سره نسکور او دی بندي او وروسته اعدام شو.

د جنرال ضیاء الحق په کودتا سره چې د پاکستان په لنډ تاریخ کې دریمه نظامي کودتا وه، نظامي حکومت اعلان شو او سیاسي فعالیتونه منع شول، خو د توقع پر خلاف نوي حکومت له افغانستان سره د اختلافونو د حل لپاره د بهوتو تر حکومت نه لا ډېر روغ نیتي وښوده. د «کابل روحیه» یې تائید کړه او د لاپیاوړي کولو لپاره یې جنرال ضیاء الحق تیاری وښود چې غواړي له افغان ولسمشر سره ووینې. محمد داود دی په کابل کې میلمه کړ. جنرال ضیاء د ۱۹۷۷ په اکتوبر کې کابل ته راغی او له محمد داود سره یې دوه ځل په خصوصي توګه ولیدل. په دواړو غونډو کې صمد غوث چې انګریزي یې موږتې او فارسي یې پلارنۍ ژبه وه حاضر و. دې دغه وخت د باندنیو چارو د وزارت مرستیال شوی و، په دغو غونډو کې په اصل موضوع باندې خبرې ونه شوې، خو د هغې د حل لپاره دواړو خواوو ټینګه اراده وښووله. ضیاء الحق د خبرو په ترڅ کې ښکاره کړه چې دی په هغو پیاوړو عاملونو خبر دی چې دواړه مسلمان ګاونډي هېوادونه هڅوي چې د وروڼو په شان ژوند وکړي. ده دا هم وویل چې د افغانستان او پاکستان دښمني د دواړو خواوو لپاره خطرونه لري. موافقه وشوه چې خبرې به بیا کېږي. ګډه څرګندونه هم خپره نه شوه.

د ۱۹۷۷ کال په آخر کې د بلوچستان جنګ پای ته ورسېد او د بل کال تر پیل پورې وضع هلته عادي شوه. محمد داود د

۱۹۷۸ په مارچ کې د یو شمېر نورو هېوادونو له سفر نه وروسته د پاکستان په بلنه راولپنډۍ ته ورسېد. تر دغه وخت پورې جنرال ضیاء الحق د پښتنو او بلوڅو ټول سیاسي بندیان د عبدالولي، غوث بخش بزنجو، عطاء الله منګل او خیر بخش مري په ګډون له بند نه خلاص کړي وو. ضیاء الحق او محمد داود د صمد غوث په ګډون بیا هم په خصوصي ډول سره ولیدل. محمد داود د خبرو په ترځ کې څرګند کړه چې ځینې هېوادونه هغې تودوښې ته په ښه سترګه نه ګوري، چې د افغانستان او پاکستان په اړیکو کې پیدا شوې وه او دا چې د ستراتیجي له نظره په سیمې کې دغسې جریانونه شته چې د دوی هېوادونو ثبات ته زیان اړولی شي. هغه دا هم وویل چې «دغه دوه هېوادونه په یو موټي کېدو او ورورۍ سره ممکن وکولی شي له دغو خطرونو سره مقابله وکړي او خپلې خپلواکۍ خوندي وساتي.»

محمد داود د افغانستان - پاکستان تېرو اړیکو ته له لنډې اشارې نه وروسته وویل چې «که له پاکستان سره دغه اختلاف نه وای چې ملي جذبه یې غوره کړې ده، افغانستان به هغه لاره نه وای نیولې چې یې ونیوله.» خو اوس د همکارۍ وخت راغلی او تمایل دی د اوس لپاره یو لوړ ګډ اقتصادي او کلتوري کمیسیون جوړ شي. جنرال ضیاء الحق د محمد داود نظرونه تائید کړل او دا یې هم مهمه وګڼله چې د دواړو هېوادونو د پخلاینې لپاره اوس دغسې پوهاوی پیدا شوی چې د هغه په رڼا کې به یو وخت نهایي فیصله وشي. محمد داود د هغه له وینا نه مننه وکړه او هیله یې ښکاره کړه چې «پښتانه به یوه ورځ ددې پر ځای چې د کړکېچ سرچینه وي یوه

موټی کوونکې کړې اوسي.»

محمد داود ته موقع ورکړل شوه چې د پښتنو، بلوڅو او د پاکستان له نورو قومي مشرانو سره هم وګوري. هغه وروسته د لاهور د شالمار په پارک کې د پاکستان ملت ته په خطاب کې د ملکي او مدني مشرانو په مخ کې وینا وکړه او یکې یې وویل چې «ستاسې قوت زموږ قوت دی، ستاسې هوساینه زموږ هوساینه ده او سیاسي ثبات زموږ ثبات دی.»

ده د پاکستان د نامتو فیلسوف شاعر محمد اقبال هغه بیتونه په فارسي کې وویل چې د پاچا محمد نادر په وخت کې د افغانستان له لیدلو نه وروسته ییلي وو:

اسیا یک پیکر اب و گل است
ملت افغان در آن پیکر دل است
از فساد او فساد اسیا
از گشاد او گشاد اسیا

په بله ورځ د پاکستان د بانډنیو چارو وزارت د افغان هیئت وبالنه. هلته آغا شاهي د بانډنیو چارو سکرتر، افغان هیئت ته یو متن وسپاره چې یکې راغلي و چې «افغانستان به د ډیورنډ کرښه د دواړو هېوادونو ترمنځ د بین المللي پولې، په توګه وپېژني او د پښتونستان له مسئلې نه به تېر شي او دواړه خواوې به د یوه بل هېواد په دننیو چارو کې له لاسوهنې نه ډډه وکړي او دواړه خواوې ژمنه کوي چې د یوه بل پر ضد به ددښمنۍ پروپاګند نه کوي او دواړه خواوې به د اقتصادي او کلتوري پروګرام لپاره سره همکاري کوي او پراخوي به یې.»

وحید عبدالله د متن وروستې ټکی ومنل، خو د دوو لومړیو ټکو په اړه یې وویل چې افغانستان په دغه ډول د ډیورنډ کرښه

منلي نه شي او د پښتونستان له مسئلې نه تېرېدلی نه شي. هغه دا هم وويل چې دغه مسئلې به يوه ورځ د دواړو خواوو له خوا په قناعت لرونکي ډول سره حل شي او دغه اوسني خبري د همدغو موضوع ګانو د حل لپاره د لاره هوارول دي او دواړو مشرانو لا موقع مناسبه ليدلې نه ده، چې دغه مهمې مسئلې اوس حل شي. هغه مقابل لوري ته ياده کړه چې دغه کربښه د افغان د لويې جرګې له خوا باطله شوې او يوازې دغه موسسه کولی شي، خپله پخوانۍ پرېکړه واړوي. هغه دا هم وويل چې « نه د افغانستان ولسمشر او نه بل حاضر څوک صلاحيت لري چې د ډيورند د کرښې يا د پښتونستان په اړه پرېکړه وکړي. دغسې پرېکړې يوازې د افغانستان په خلکو پورې اړه لري.»

وحيد عبدالله د مقابل لوري پام دېته هم واړوه چې د پاکستان حکومت د پښتنو او بلوڅو لويانو سره د هغوی د خلکو راتلونکې په اړه تر اوسه غږېدلی هم نه دي او افغانستان پخوا له دې چې ددغه متن په اړه ګام واخلي بايد په معقوله اندازه پوه وي، چې له هغو په تېره له پښتنو سره څه شی منل شوي دي. د وحيد عبدالله په تبصرو سره پاکستاني ماموران يو څه نروه شول او داسې يې وښووله چې افغانان ګواکې په خبرو کې رښتيني نه دي. محمد داود د وحيد عبدالله تبصرې پر ځای وبللې او ورته يې هدايت ورکړ چې «پاکستاني متن ونه مني» محمد داود بيا دغه موضوع له ضياءالحق سره پورته کړه.:

هغه وخندل او وويل چې ماموران يې له حد نه ډېر لېوال دي»

هغه محمد داود ته دا هم وويل چې دوی به هغه پر مختګ پوه دي چې په موضوع کې شوی او چې وخت يې راغی د دواړو خواوو له خوا به مناسب ګامونه واخيستل شي، خو د اوس لپاره

«د دوو ورونو ترمنځ د متونو او سندونو ضرورت نه شته.»

محمد داود وروسته په یوې مطبوعاتي مرکې کې وویل چې «په هر څه باندې بحث وشو او د وخت په تېرېدلو سره به هر څه په خپل ځای وي او وخت به د هر څه شمه وخوري.» هغه دا هم څرګنده کړه چې دواړو خواوو د یوه ګډ اقتصادي کمیسون په جوړولو موافقه کړې ده، چې د کلتوري همکارۍ ډګر به هم پراخ کړي. ده دا هم وویل چې د خبرو بل دور به په اوړي کې په کابل کې وي، خو بله میاشت به ده باندې هم کودتا وشوه. (۱۵۷)

صمد غوث چې د افغانستان – پاکستان د دغو خبرو یوازنی سرچینه ده په دې نظر دی چې دغو مشرانو به د خپلو هېوادونو ترمنځ د یوازني اختلاف (پښتونستان) لپاره د حل معقوله لار پیدا کړې او په دریو یا څلورو کلونو کې به یې له منځه وړې وای.» (۱۵۸) خو څنګه چې دغه موضوع په اصل کې د پښتنو او بلوڅو د سیاسي برخلیک ټاکلو، که دغو هېوادونو موافقه هم کړې وای، چا ددې ضمانت کولی شو چې پښتانه او بلوڅ به له خپل حق نه تېر شوي وای چې هغه د هغو دخلکو له خوا د خپل سیاسي برخلیک ټاکل دي.

ایران او ځینو نورو هېوادونو ته سفر:

په ګاونډیو هېوادونو کې له پاکستان نه وروسته ایران د افغانستان لپاره مهم هېواد دی. په ایران کې د ۱۹۰۷ انقلاب له امله په ۱۹۲۵ کې د ترکمني اصله قاجاري کورنۍ واکمني ختمه شوه او د ایران اصله پهلوي کورنۍ واکمني پیل شوه او نظامي افسر رضا خان پهلوي د ایران پاچا شو. خو دی

په ۱۹۴۱ کې د دوهمې نړیوالې جګړې په تودوښې کې د شوروي اتحاد او برتانیې په فشار سره له واکمنۍ نه ګوښه شو او له ملک نه په وتلو مجبور شو. پر ځای یې مشر زوی محمد رضا پهلوي پاچا شو. محمد رضا شاه په ۱۹۵۳ کې د ملت پال صدراعظم محمد مصدق سره د اختلاف له امله له هېواد نه په وتلو ار شو، خو د پاچایي پالو نظامي افسرانو او د امریکې د سي-آی-اې، په همکارۍ په دریو ورځو کې په ډراماتیکي ډول بېرته پاچا شو. له هغه وروسته د هغه حکومت د خمکو او نور اجتماعي، اقتصادي او پوهنیز سمونو نه پلې کړل. په داسې حال کې چې د پولیسي او امنیتي ځواک (ساواک) له لارې یې خپل مخالفان ځپل. په دغه لار کې یې د تېلو له پریمانو پیسو په تېره د اوباما لسیزې په مینځ کې چې په نړۍ کې د تېلو بیه ډېره لوړه تللې وه، له امریکې نه یې د عصري وسلو په رانیولو سره ایران په سیمه کې په یوه نظامي ځواک بدل کړ. رضا شاه چې د امریکې دسیاست پلوي او د شوروي د سیاست او د کمونیزم مخالفت کاوه، هڅه کوله چې ایران پخواني ستر توب ته ورسوي، خو د ۱۹۷۷ کال له منځ نه وروسته پاچا او حکومت یې د ایت الله روح الله خمیني په سروالۍ د ملایانو، روحانیونو او ښکته متوسطې ډلې خلکو له ټینګ او پرله پسې مقاومت سره مخامخ شو، تر څو د ۱۹۷۹ کال په جنوري کې پاچا له ایران نه په وتلو ار شو او په بل کال کې مړ شو او د امام خمیني په سروالي په دغه هېواد کې دغسې یوه نوي مذهبي دوره پیل شوه؛ لکه چې لږ و ډېر د پنځلسمې پېړۍ په پای کې د صفویانو مذهبي واکمنۍ پیل شوې وه. (۱۵۹). په همدغه صفوي وخت کې و چې شیعه ګري د سني توب پر ځای د ایران

رسمي مذهب شو.

د افغان - ایران اړیکې د محمد داود په ولسمشرۍ کې ډېر ښه شول. دا وروسته له هغه و چې ایران ونه شو کولی مخلوع پاچا محمد ظاهر د محمد داود پر ضد ولمسوي او د بیا پاچا کېدو په لار کې ورسره مرسته وکړي. د افغانستان د جمهوري نظام له هسکېدو نه یو کال وروسته (۱۹۷۴) محمد نعیم د محمد داود د خاص استازي په توګه د وحید عبدالله په ملګرتوب له ایران، عراق، لیبیا، الجیریا، مصر، سعودي عربستان او کویټ نه لیدل وکړل او تولو دغو هېوادونو له افغانستان سره د مرستې کولو میل وښوده؛ ډېرو یې څرګنده کړه چې له پاکستان سره د افغانستان د اړیکو ښه کېدل به د مرستو کول لا اسان کړي. ایران، عربستان، کویټ او عراق د خپلو ټېلو په ډاډینې له افغانستان سره د مالي مرستو کولو ژمنې هم وکړې. (۱۵۹ الف)

د ۱۹۷۵ کال په اپریل کې په خپله محمد داود ایران ته په رسمي سفر لاړ. په دغه وخت کې لکه چې دمخه یې یادونه وشوه، په نړۍ کې د تېلو بیه لوړه تللې وه او ایران افغانستان ته دوه ملیارد ډالرو کریډت ومنه چې یو ملیارد او اوه سوه میلیون به یې د هرات، کندهار، کابل ریل وې په غزولو او پاتې اوه سوه میلیون به په اوه کلن او نورو پروجو لګېږي. افغان ریل وې به د ایران له ریل وې سره نښلېدې وې چې د عباس بندر پورې رسېږي. د دغې ریل وې غټ اهمیت دا و چې افغانستان به یې د یوه ګوښه شوي او په وچه محاط حال نه ایستلی او په پاکستان باندې له اتکا نه تر زیاتې اندازې ژغورلی وي. له ایران نه تر افغانستان پورې د ریل وې لومړنۍ سروې د یوې فرانسوي

کمپنۍ له خوا د لسو ملیونو ډالرو په بدل کې هم تر سره شوه، خو د ۱۹۷۷ له منۍ نه وروسته چې د ایران په قم او تبریز کې د محمد رضا شاه پر ضد د مظاهرو په نتیجه کې په سلګونو ایرانیان د امنیتي قوتونو له خوا تلف شول او د مظاهرو لړۍ اوږده شوه د پهلوي غزولو لومړي پړاو ودرول شو. د تیلو د بیې په لوړېدلو سره د ایران مرسته هم په شک کې شوه. پر هغه سربېره د ایران د امنیتي وضع په خرابېدلو سره په ایران کې د شوروي اتحاد یا د امریکې د مداخلې اندېښنه هم پیدا شوه. سره له دې هم د ایران او افغانستان دوستي د ټینګېدلو په حال کې وه، په تېره وروسته له هغه چې ایران په ځینو ورو سرحدي پېښو کې روغ نیتي وښوده او افغانستان په ۱۹۷۷ کې د هلمند د اوبو په سر د شوي تړون سندونه لاسلیک او مبادله کړل. (۱۲۰)

د ۱۹۷۸ کال لومړۍ میاشتې د محمد داود لپاره د ډیپلوماسۍ ډېر فعال وخت و. محمد داود په دغه وخت کې د یوه هیئت په مشرۍ مصر، لیبیا، یوګوسلاویه، هند، سعودي عربستان او کویټ ته هم په رسمي سفر لاړ. په ځینو هیوادونو کې یې د خپلو پرمختیایي پروژو په تېره د اوه کلن پلان د پلې کولو لپاره مرستې وغوښتلې او ډېرو په تېره عربستان او کویټ د غټو مرستو وعدې هم ورکړې. د مصر ولسمشر انور سادات محمد داود ته دا هم وویل چې روسانو په مصر کې د ۱۹۷۰ په لسیزې کې هم په ملکي او هم په نظامي څانګو کې د واکمنو په شان چلند کاوه. (۱۲۱) په افغانانو کې اوس هم ویل کېږي چې د افغان هیئت یوه غړي، محمد خان جلالر د محمد داود د سفرونو راپورونه مسکو ته ورکړل، خو جورنلست نیار وایي چې افغان کمونیستان له دغو خبرو نه تر هغو چې محمد داود فکر

کاوه لا ډېر خبر شوي وو. د رحیم رفعت په نامه د محمد داود یو ترجمان د هغو جاسوس و او هغه په شپاړسو مخونو کې د دغه سفر راپور بېرک ته ورکړ او هغه د وظیفې له مخې «خپلې دغه موندنې مسکو ته انتقال کړې.»(۱۲۲) رفعت هم د باندنیو چارو په وزارت کې د شاه محمد دوست په شان پټ پرچمي وو چې مهم حکومتي رازونه یې د کارمل له لارې (ک.ج.ب) ته رسول. دوی او داسې هم نورو پټو پرچمیانو ملکي او نظامي ځانګو کې ګوندي وفادارۍ تر ملي وفادارۍ نه غوره ګڼله.

د امریکې متحدو دولتونو سره اړیکې:

له پاکستان، ایران او مهمو عربي هېوادونو سره د اړیکو تر څنګ د افغانستان او امریکې متحدو دولتونو په اړیکو هم اغېزه وکړه. افغانستان له امریکې سره لنډ تاریخ لري. د پاچا امان الله په واکمنۍ کې محمد ولي د پاچا د خانګړي استازي په توګه اروپا ته له سفر نه وروسته امریکې ته په سفر لاړ، خو څنګه چې افغانستان په دغه وخت کې د امریکې په ډیپلوماتیکي نقشه کې مهم ځای نه لاره، د محمد ولي سفر ګټه ونکړه. امریکې په کال ۱۹۳۴ کې د فرانکلین روزولت په ولسمشرۍ کې افغانستان په رسمي دول وپېژندنه. سره له دې هم په کابل کې یې د سفارت له پرانیستلو نه ډډه وکړه. د نړۍ وال دوهم جنګ په منځ کې یې د افغانستان د ستراتیجیکي اهمیت په درک سره خپل لومړنی سفیر د کورنیلیوس انګرت په نامه په کابل کې هستوګن کړ. له جنګ نه وروسته امریکا د ولسمشر ترومن د څلور ټکو تر پروګرام لاندې افغانستان ته د مرستو ورکول پیل کړل او د موریسن کنودسن په نامه یوې امریکایي

کمپنۍ د هلمند په ناوه کې د اوبو او کرنیزې پروژې هم پیل کړې، خو امریکې د پنځوسمې لسیزې په وروستیو کلونو کې افغانستان ته شا کړه او له پاکستان سره یې توده ونیوله. دا هغه وخت و چې افغانستان له پاکستان سره د پښتونستان د کشالې په سر لانجه لرله او امریکا په دغې مسئلې کې د پاکستان خوا ونیوله. پاکستان امریکې ته ځکه ځان نږدې کړی و، چې د امریکې تر څارنې لاندې یې د سنټو او سیټو په نظامي تړونونو کې ګډون کړی و، چې د هغو اصلي مطلب په نظامي تړونونو سره د شوروي اتحاد چاپېرول و. افغانستان اړ شو چې شوروي اتحاد ته مخ واړوي. سره له دې هم ځنګه چې له افغانستان سره د امریکې اړیکې ګډوډ وو او د امریکې له خوا د افغانستان څارونې ته هیڅ خطر نه و، افغان لویانو په افغانستان کې د امریکائیانو د شته والي لپاره کوښښ کاوه او امریکې هم له افغانستان سره په خاص ډول په پوهنیزو او کرنیزو ساحو کې مرستې کولې. (۱۲۲ الف) امریکې د قانوني پاچایي په لسیزې کې له افغانستان سره تر هرې بلې دورې ته ښه اړیکې ټینګ کړي وو.

امریکې د افغانستان د جمهوریت په هسکېدلو سره د بو شمیر تورو لویدیځو حکومتونو په شان انتظار وکېښ. په دغه وخت کې افغان چې چارواکو کوښښ کاوه د دوارو هېوادونو تر منځ اوبه خړې کړي په داسې حال کې چې محمد داود او ورور یې محمد نعیم کوښښ کاوه، امریکا په افغانستان کې ټینګ حضور ولري. په کابل کې د امریکې نوي سفیر، تیودور ایلیېت، دواړه ډاډه کړل چې امریکا د افغانستان د خپلواکۍ او د نابېلتوب د سیاست درناوی کوي او غواړي په خپلو مرستو

سره د افغانستان په ثبات کې برخه ولري. د ۱۹۷۴ کال په نومبر کې د امریکې د بانډنیو چارو وزیر هنري کسینجر افغانستان ته په رسمي سفر راغی. هغه محمد داود ته ډاډ ورکړ چې امریکا غواړي، د افغانستان له اقتصادي او اجتماعي پرمختیایي پروګرامونو سره مرسته وکړي. هغه هم ډاډ ورکړ چې امریکا د افغانستان خپلواکي، نابیلتوب او ثبات ته ارزښت ورکوي. ددوی د خبرو غټه موضوع د افغانستان - پاکستان اړیکې وو. د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علی بهوټو کسینجر ته شکایت کړی و، چې افغانستان د پاکستان دبې ثباته کولو لپاره د پاکستان مخالفانو (پښتانه او بلوچ) روزي او د ورانکارۍ لپاره يې بېرته پاکستان ته استوي.

په دغه وخت کې د افغانستان – پاکستان اړیکې ترخه وو. محمد داود د اوږدې شرح په ترځ کې وویل چې پښتانه او بلوچان د پاکستان حکومت د زور زیاتي له امله افغانستان ته پناه راوړي او څنګه چې افغانستان « ددوی خپل هېواد » دی مورږ يې منو او ددوی جنګیالان بیا د خپلو خاورو د دفاع لپاره خپلو وطنو ته ځي، نو ددوی د کشالې چاره داده چې پاکستان له دوی سره زور زیاتی ونه کړي. محمدداود دا هم وویل چې افغانستان به هیڅکله ددوی د مشروعو هیلو له ملاتړ نه لاس وانه خلي؛ ځکه چې دوی زمونږ ډېر نږدې خپلوان دي. محمد داود د خپلو خبرو په پای کې زیاته کړه، چې د ګډو دوستانو روغ نیتي به کټور وي چې دواړه هېوادونه د خبرو میز ته وهڅوي. کسینجر له دغه نظر نه خوښي ښکاره کړه، چې افغانستان له پاکستان سره د خبرو له لارې د کشالې هوارول غواړي. ده دا هم وویل چې د افغانستان او پاکستان ترمنځ

درستې به د ښرې به دغې مهمې سیمې کې د سولې او ثبات له ټینګښت سره مرسته وکړي او د امریکا حکومت به یې هر کلی وکړي. (۱۲۳)

د کسینجر له سفر نه وروسته د ښوونځیو د درسي کتابونو، د کابل پوهنتون د پراخولو، کلیوالي پرمختیا، اطرافي ښوونځیو، په اطراف کې د روغتیایي مرکزونو د پرانستلو او د هلمند ناوې کې د نهرونو ایستلو په هکله د امریکې د مرستو په باب ددواړو خواوو ترمنځ موافقت لیکونه لاسلیک شول. صمد غوث وایي چې د امریکې مرسته که څه هم ډېره نه وه، د هغې له سره تیول کېدل د افغان مشرانو د خوښۍ سبب شو. امریکې تر ۱۹۷۸ پورې څه کم ۵۳۳ میلیون ډالر ورکول چې له هغو نه یو اویا سلنه یې بې عوضه بخشش و. (۱۲۴)

محمد نعیم بل کال (۱۹۷۲) امریکې ته وبلل شو، د سفر اساسي موضوع د نشه یي موادو په هکله وه. افغانستان په ۱۹۴۷ کې د امریکې د کانګرس په غوښتنه د کوکنارو کرل منع اعلام کړي و. خو دغې موضوع اوس ستونزې لرلې په تېره په بدخشان کې چې د کرنې مځکې د لېوالي له امله بزګرو د کرکنارو له کرلو نه پرته بله چاره نه لرله. حکومتي پولیس هم دغومره ډېر او قوي نه و، چې د کوکنارو د کرلو مخه ونیسي. افغانستان دغومره شتمن هم نه و چې بزګرو ته د کوکنار د نه کرلو په بدل کې نغده ورکړي. یو شمېر هېوادونو د جرمني او امریکې په ګډون د ملګرو ملتونو موسسې ته پیسې ورکولې چې افغان پولیس وتوانوي چې د کوکنارو د کرلو مخه ونیسي. په عین حال کې د باتدنیو چارو په وزارت کې یوه اداره

پراتیستله شوه چې د کوکنارو د کرلو مخنیوي لپاره لازې چارې وسنجوي. په دې اړه بیه پرمختګ هم وشو خو د ثور کودتا یې مخه ونیوله. (۱۲۵)

کسینجر د دوهم ځل لپاره په ۱۹۷۲ کې د افغانستان په بلنه کابل ته راغی، ده د افغانستان - پاکستان د اړیکو له ښه والي نه د امریکې خوښي ښکاره کړه او د امریکې مرستو د یادولو په ترخ کې یې د هلمند ناوې پروجه وستایله. په همغې ګډې څرګندونې کې چې د هغه د سفر په پای کې خپره شوه «د افغانستان په اقتصادي او اجتماعي پرمختیا کې د امریکې د برخې اخیستلو علاقمني» تائید شوه. د امریکې دغه علاقمنې افغانانو ته له دې نه هم جوته وه چې د امریکې حکومت خپل دوست شتمن عربي هېوادونه [عربستان او کویټ] په دې ټینګه هڅول چې له افغانستان سره د هغه پرمختیایي پروجو کې مرسته وکړي. کسینجر د امریکې ولسمشر بلنه هم محمد داود ته وسپارله چې امریکې ته په سفر لاړ شي. (۱۲۲)

محمد داود چې افغانستان یې د صدر اعظمي په وخت کې په فکر نه کېدونکي اندازه شوروي اتحاد ته نږدې کړی و، د ولسمشرۍ په دوره کې په دې لټه کې شو چې له هغه نه بې لیرې کړي بې له دې چې د هغه پر ضد کوم سیاست غوره کړي او د ناپېیلتوب سیاست پرېږدي. د جمهوریت په دوره کې یې په دې پیل وکړ چې افغانستان د پاکستان، ایران، عربي او لویدیځو هېوادونو پر لور پرمخ بوځي او د هغو په روغ تیتیو او پولي مرستو سره هېواد ودان کړي، خو ددغې متوازن باندنې سیاست پرمخ بیولو کې چې د افغانستان لپاره په اصل کې دهغه د جغرافیوي موقعیت له امله تر هر بل سیاست نه غوره

دی، د ثور کودتا محمد داود هغسې تابریالی کړ؛ لکه ده د کودتا چې صدر اعظم محمد موسی شفیق یې تابریالی کړی و. سره له دې هم د محمد داود د سفرونو ویټوولو چې افغانستان یو خپلواک هېواد او په خپل ناپېیلې سیاست باندې ټینګ ولاړ دی. په دغه چلند سره د افغانستان بین المللي حیثیت نور هم لوړ شو. د سفرونو عملي اړخ د پرمختیایي پروژو لپاره د کرېډیټونو او مرستو جلبول و، چې د هغو په اتکا د پلان وزیر علي احمد خرم اوه کلن پرمختیایي پلان ایستلی او په ۱۹۷۲ کې یې په پلي کولو پیل کړی و. دغه پلان د ژوندانه د ټولو اړخونو لپاره پروژې لرې. لویه برخه یې د ګاګرو مخکو اوبه کول او زراعتي کول او اصلي او تخنیکي پوهنې ته وده ورکول و. منظور دا و چې افغانستان به د پلان تر پایه پورې د خوړو مواد و له نظره په خان بسیاوي او د پېلو پېلو ځانګو لپاره به په کافي شمېر تعلیم کړي مسلکي افغانان ولري. خو دا چې دغه پلان به په ټولنیز ډول تر کومه حده پورې عملي شوی وای، یقیني نه وه. د هغه لګښت په باندنیو کرېډیټونو او بې عوضه مرستو سره کېده او هغه یقیني نه و؛ لکه د ایران بلسه دا چې د پلان د پلي کولو لپاره افغانستان په کافي شمېر مسلکي او تخصصي کدرونه نه لرل او له دې امله خینې هېوادونه؛ لکه امریکا د افغانانو په سروې قانع نه وو. (۱۲۲ الف)

د جزا قانون، په کودتا باندې کودتا او د محمد داود پای

د افغانستان د جمهوري حکومت لپاره په دې چې په کودتا سره واک ته رسېدلی و او په باندنیو او دننیو ډګرونو کې یې خپل لوري اړولي و، د امنیت خوندي ساتل په اوله درجه مهم و. چارواکو ته مالومه وه چې د خلق او پرچم مسکو پلوه ګوندګي پرخای پاتې او اسلام پالان او ملت پالان خپل شوي وو. د لومړنیو پوازې مالوم کسان چې وزیران وو، یا له کار نه ګوښه کړل شوي یا سفیران شوي و. په پوځ کې یې هم یو خو مالوم چپي افسران په غیر مهمو پوستونو وګمارل او نور یې پرځای پرېښوول، نو حکومت هغوی پارولي و بې اثره کړي نه و. دا په دغسې وخت کې و چې منظم پوځ چې شمېر یې څه کم یو لک و، په زیاته اندازه سیاسي شوی و. د نبي عظیمي په یوځه مبالغه پیسزې وینا «در ان موقع اردوی افغان خواسته یا ناخواسته در سیاست داخل شده بود. اردوی که روزی در ان خواندن اخبار اصلاح و انیس جرم تلقي میشد، اکنون با نفوذ دسته جات ګوناګون سیاسی و تبلیغ اندیشه ها و ایدیالوجي های رنګارنګ ... دیګر نمیتوانست مانند ګذشته در بند انضباط و دسپلین اهنین نظامی باشد و یا مجبور با طاعت کور کورانه و اجرای او امر دولت ها و حکومت خاصتاً که در راس اردو وهیات رهبری اشخاص بیسواد و بی معرفتی مانند

غلام حیدر رسولي قرار داشت.» ۱۲۷، یوازې د پوځ واړه افسران سیاسي شوي نه وو، په ښارندویانو کې هم سیاست ننوتلی و. د همدغو واقعیتونو او نورو له امله به و چې حکومت د جزا قانون وابست او په څرخي پله کې یې د یوه عصري محبس په نامه د خوودانیو په وداتولو پیل وکړ، دواړه تدبیرونه نوې او ډېرروونکې وو.

د جزا قانون د پنځه سوه او درویشت مادو په لړلو سره د جزایي موضوع ګانو په اړه یو جامع او بې ساري قانون و. د دغه قانون ۵۲ مادې یوازې د امنیت د خوندي ساتلو لپاره ځانګړې شوې وې. په ۲۲۱ ماده کې یې حکم شوی و چې «شخصیکه سازماني را بنام حزب، جمیعت، هیات یا گروه ایجاد، تاسیس، تنظیم یا اداره نماید که هدف آن منقلب ساختن یا ازبین بردن یکی از ارزش های اساسی ملی قبول شده سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و کلتوری دولت باشد یا برای ترویج و گرایش آن بهر وسیله که باشد تبلیغات یا نشرات نماید، حسب احوال به حبس طویلیکه از ده سال بیش نباشد محکوم میگردد.» د جمهوریت په وخت کې له رسمي ګوند نه پرته بل هیڅ ګوند قانوني نه و، خو سیاسي ګوندونه شته وو او په پټه یې فعالیت کاوه چې د دغه قانون د ۲۲۹ مې مادې له مخې په .ي دول محکوم وو: «د پټ جمیعت هر غړی په حبس چې له یوه کال نه زیات نه وي، یا (په) نقدي جزا چې له دولس زره افغانیو نه تجاوز ونه کړي محکومیږي.» د دغه قانون له مخې ټول موجود ګوندونه او سیاسي جمیعتونه پټ او د محکومیت رړ ګوندونه کېدل، په یوې مادې (۲۲۹، درییمه برخه) کې یې راغلي و چې «هر جمیعت چې خپل ټول یا یو قسمت فعالیتونه

په پټه توګه تر سره کې او یا یې هدف نه مغایر وي او یا خپل غرض په دروغجنو یا ناقصو اظهاراتو په وسیله د مربوطو مقاماتو څخه پټ کې یا اساسنامه د فعالیت په وسیله یا د غړیو نوموړنه یا وظیفې یا د خپلو غړو موضوع ګانې پټې کې د پټ جمیعت په حکم کې وي.» د توجه وړ ده چې په دغه قانون کې سیاسي ګوندونه په څرګند ډول منع شوي نه دي، بلکې په ضمني ډول منل شوي دي، خو یوکاره غونډې د ۲۳۰ مادې له مخې په دې ډول محدودې او د قانوني تعقیب وړ دي چې «که پنځه یا تر هغې نه زیات کسان په یوه عمومي محل کې د امنیت د اخلال په مقصد غونډه وکي او د امنیتي قواوو له خوا ورته د تیتدلو امر وشي د هغوی هر یو چې امر ورته ابلاغ شوی او ور څخه سر تا وکې د حالاتو سره سم په لږ حبس یا نغدي جزا چې دولس زره افغانیو نه زیاته نه وي محکومېږي.» (۱۲۸)

ددغو او نورو مادو پر اساس چې ټولې یې دقیقې نه دي او پولیس ته یې ډېر واک ورکاوه، ګوندي فعالیتونه د پولیس تر تعقیب او د محکمو تر حکم لاندې راتلل. په دې ډول سیاسي ګوندونه په تېره د پرچم او خلق ګوندګې له مرګ سره مخامخ وو. د وروستیو د پاتې کېدلو یوه لاره په نظامي افسرانو کې په پټه فعالیت کول او بله یې سره یو موټي کېدل شول. ددغو ګوندګیو یا ګوندونو په اړه په بل اثر کې د شور د کودتا په نامه پوره ګړېدلی یم دلته به دغومره ووایم چې دغه دواړه ګوندونه چې په واقع کې مسکو پلوه کمونستي ګوندونه وو د افغانستان خلق دموکراتیک په نامه د ۱۹۲۵ کال د جنوري په اوله ورځ په کابل کې تاسیس شوي و، خو دوه کاله وروسته په ۱۳۴۲ (۱۹۲۷) کې دوه ټوټې شو، چې یوه یې د ببرک کارمل په مشرۍ

د پرچم او بله یې د نور محمد تره کي په سروالي د خلق په نامه یاده شوه. هر گوندگي د افغانستان خلق دموکراتیک گوند د نامه ادعا کوله، خو له لس کاله بېلتون او مخالفت نه وروسته د عراق، هند او شوروي کمونستي گوندونو په سپارښتنې سره بېرته يو شول.

دغه يو موټی والی واقعي نه و، د عظيمي په وينا « از همان اغاز وحدت بصورت ميکانيکي بوجود آمده بود، زيراکه هر دو حزب حوضه هاى حزبي خود را بطور جداگانه داير ميکردند و سازمان هاى نظامی خويش را از همديگر مخفى نگاه ميداشتند. اعضاى هر دو حزب مخلوط نشده بودند.» په هر حال د بيا يو موټي شوي گوند عمومي منشي نور محمد تره کی غوره شو او ببرک کارمل د گوند دوهم شخص شو.(۱۲۹)

خو پوليس د جزا قانون سره سره ياشايد د هغه له امله گوندي غونډې په خپل حال پرېښوولې، که څه هم د هغه د زياترو لويانو د پټو غونډو راپورونه ورته رسيدل، چې د عامه نظم او په خاص ډول د جزا د قانون پر خلاف وو.

عاصم اکرم لاوايي چې « داود خان از فعاليت ها و سخن هاى ضد دولتی کمونست ها مطلع بود.» (۱۷۰) محمد داود شايد فکر کاوه چې افغانان به دده په اقتصادي او اجتماعي سمونو سره راضي او حکومتي مخالفان بې اثره وي.

په دغه وخت کې په کابل کې يو امريکايي ډالر تر پنځه دېرش افغانيو پورې ښکته شوی و، چې دا د افغانۍ په برابر کې د ډالر بېساري ټيټه بيه وه. سره له دې هم حکومتي ضد پروپاګندونه او فعاليتونه کېدل. سياسي ډلې لکه بنسټ پال اسلام پالان، شعله يان يا ماوستان او ستميان يا افغان دښمنان

په پټه فعال وو. خلقیانو او پرچمیانو هم ورانی کاوه. په نتیجه کې اول په اطراف کې امنیتي ضد کړه او تروریزونه وشول. مجید کلکاني چې د ساما عیار ډوله چپي ډلې مشر و، کابل ته نژدې په کوهدامن کې فعالیتونه پیل کړل، لږ وروسته بیا هغه ډول چې حبیب الله کلکاني د پاچا امان الله پر ضد کړل. حکومت هغه ونیوللی ونه شو، خو دپته یې اړ کړ چې له هیواد ته بهرون شي، تر هغه د مخه متقاعد جنرال میر احمد شاه په یوې نابریالی کودتا لاس پورې کړی و.

په دغه وخت کې (۱۹۷۷) په کابل کې اوازه شوه چې د زمان خان په ښارګوټي کې په خو روایتونو اوه اویا او په یوه روایت پنځه سوه جسدونه کشف شول. «د زمان خان کلا... د عصبي لاعلاجه روحي ناروغانو لپاره متخصصین ورګمارل شوي او د کورنیو چارو وزارت مربوط وه عدلي طب د مرګ علتونه وهل، د لاسونو او پښو او حتی د خینو ملاماتول، یخني، سوء تغذیه او د خوړو تښت والی وباله.» دغه مړي له کفن او اسلامي سنتونو نه پرته خښ شوي وو. د چارواکو له کوښښونو سره سره چې دغه پېښه خپره نه شي، هغه خپره شوه. محمد داود په دغې تراجیدي سره په زوړ ډول غمجن شو، خو څوک محاکمه نه شول او د حکومت اعتبار ته سخته صدمه ورسېدله (۱۷۱). دغه فکر عام شو چې امنیتي چارواکي د اساسي قانون په شته والي سره هم خلک په ډول ډول کړوي او د مرګ خولې ته سپاري.

په خینو ولایتونو کې د بد امنۍ ورې پېښې عامې وې او «داود خان او ده دولت پر ضد پروپاګند او شپه لیکونو [خپرېدل] دود موندلی و.» (۱۷۱) په دموکراتو او سر خلاصو

تولنو کې د غسې پروپاګندونه عادي او بې اثره وي، خو په پښتو تولنو کې هغه د حکومتي ناتواني، د چارواکو د ناوړتیا، د مخالفانو د زړه ورتیا او وراتی تنبې او د غښتو پیښو پیلامه وي.

په افغانستان کې له هغه وروسته د بدامنۍ ناوړې پېښې یو په بل پسې راغلې، ترڅو په پای کې حکومت د ثور په کودتا سره نسکور او ولسمشر داود د خپلې کورنۍ له غړو او یو شمېر وزیرانو سره له منځه یوړل شو او په هېواد کې د ناارامۍ او مرګ ژوبلې یوه اوږده دوره پیل شوه.

د ۱۹۷۷ کال په اګست کې د آریانا هوایي شرکت پیلوټ؛ انعام الحق ګران، د کابل په مایکرو رویانو کې د خپل اپارتمان په مخ کې په شپه کې ترور یاني ووژل شو. په یوه روایت وژونکي په ده باندې د ببرک کارمل ګمان کړی و، چې هغه هم په هغه بلاک کې اوسېده. هر څه چې و، وژونکی نیولی ونه شو او د وژونکي ریښتینی مقصد معلوم نه شو. د جبل السراج د سیمنټو د فابریکې سروال، شیر آغا هم په خپل کور کې ترور شو. دی د محمد داود د ملي کلب د وختو ملګری و. د نومبر په میاشت کې مرجان نومي ښوونکي د پلان وزیر علي احمد خرم په داسې حال کې چې له یوه جاپاني هیئت سره په خبرو بوخت و، د توپانچې په زور له دفتر نه وایست او د محمد داود د لیدلو لپاره یې د ارګ په لور وان کړ، خو په لار کې یې د خلکو په ګڼه ګوڼه کې په توپانچې سره وواژه او په خپله وتښتېد. دا یوه پوره حیرانوونکې او په افغانستان کې بېساري پېښه وه. مرجان وروسته په خپله حکومت ته تسلیم شو، خوځنګه چې په تحقیق کوونکو پولیسانو کې پرچمیان - یعقوبي، باقي، نبي، اتمر، همکار او قطره تر ټولو ډېر وو «د مرجان په تش حبس قناعت

وشو، که څه هم د هغه په اقرار هغه د غه وژنه کړې، خو هغه یې د امریکې د ولسمشر په هدایت د ګلبدین حکمتیار او وکیل محمد اعظم شینواري په مرسته کړې ده. د مولف هارون په نظر دا

«د ک ج ب یوه محاسبه شوې وژنه وه.» (۱۷۳)

لکه چې د مخه مې ویلي، خرم لومړنی وزیر و چې محمد داود ته مشوره ورکړې وه، چې له شوروي اتحاد نه فاصله ونیسي او له عربي او لویدیځو هېوادونو سره افغانستان نږدې کړي. محمد داود که څه هم د خرم د بښخېدلو په وخت کې له امریکا او شوروي اتحاد نه شکایت وکړ، د شوروي اتحاد په هکله یې وویل چې «د شوروي اتحاد مرستې هم ددرې په شخصي غرضونو کې نغښتې دي.» (۱۷۴)

د جمهوري نظام وروستی د پر اثرناک ترور د خلق دموکراتیک ګوند تیوري پوه میر اکبر خیبر و، چې د ۱۳۵۷ د وري د میاشتې په ۲۸مه (اپریل ۱۷، ۱۹۷۸)، د کابل ښار د دولتي مطبعې مخامخ سړک کې د مازیګر مانیام تر منځ له یوه روان روسي جیپ نه پرې ډزې وشوې. دغه ترور د پرچم ګوند ګې دننه په اصل کې د خیبر او کارمل تر منځ د اختلاف نتیجه وه. چې په غالب احتمال د کارمل د نږدې ملګرو نور احمد نور او امتیاز حسن له خوا عملي شو. ما دغه موضوع او داسې هم د ثور د کودتا بهیر په یوه بل اثر کې د ثور د کودتا په نامه پوره بیان کړې چې هغه به له دغه اثر نه وروسته خپور شي. دلته به دغومره ولیکم چې د خیبر د ښخېدلو مراسم او فاتحه د خلق دموکراتیک ګوند لخوا په دغسې لوی شان سره واخیستله شوه چې دواړه د قدرت بښوولو او حکومت ته د چیلنج ورکولو په مانا

وو. حکومت څو ورځې وروسته د جزا قانون له مخې د ګوند یو شمېر سرکښان بندي کړل او تر تحقیق لاندې ونیول. په داسې حال کې چې د غه ګوندي لوبان د تره کي او کارمل په ګډون په جیل کې و، حفیظ الله امین د خلق د ګوندګي د نظامي څانګې آمر، د کودتا قومنده ورکړه. د ثور په اوومه او د اپریل په ۲۷مه کودتا بریالۍ شوه او جمهوري نظام نسکور شو. په کودتا سره د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د نور محمد تره کي په سروالۍ په واک شو. دلته به یوازې دغه ټکی وسپړو دل شي چې د جمهوریت امنیتي څواکونه ولې د امنیت په ساتلو کې پاتې راغلل او د ثور کودتا چې فکر یې نه کېده، بریالۍ شوه.

د ثور کودتا د سرطان کودتا په شان نظامي کودتا وه؛ ملکي او ولسي خلکو پکې هیڅ برخه نه لرله. هغه ډېر و ته حیرانوونکې او نه فکر کېدونکې او حتی ناڅاپي پېښه وه. عملي کېدل یې هم هغو مره چې د نظام د امنیتي څواکونو د ناوړتیا او په خپله د محمد داود له خوا د غوڅ تصمیم د نه نیولو له امله و، نه هغومره د کودتاچیانو د فعالیت له امله که څه هم هغو خپل ماموریت په پوره زړه ورتیا سره تر سره کړ. د امنیتي څواکونو یاني د پوځ، څارندوی او د ملي مصونیت سرو لان په ترتیب سره غلام حیدر رسولي، عبدالقدیر نورستاني او محمد اسماعیل فرمان وو.

فرمان که څه هم محمد داود او نظام ته رښتیني و، په حساس او بحراني وخت کې اغیزناک کار ترسره کولی ونه شو، علت یې شاید داوې چې دده په ملي مصونیت اداره کې کمونېستانو ځای نیولی وو او چارواکو ته د هغو پېژندل او له مقامونو نه لېرې کول ګران وو. (۱۷۵) د څارندوی لوی

قوماندان تورن جنرال محمد طاهر د هارون په وینا «زیږ بې کفایته غیر مسلکي منصبدار و چې فقط د پرچمي خارندویانو د لاس غړکي و.» (۱۷۶) د خارندویانو لوی آمر عبدالقدیر نورستاني که څه هم د کورنیو چارو وزارت ته په ورتیا سره رسېدلی نه و، د نظام د ټینګښت لپاره هلې ځلې کولې. د خلق دموکراتیک ګوند لویانو په اړه یې راپورونه په منظم ډول تهیه کول او ولسمشر ته استول.

د نور محمد تره کي، ببرک کارمل، حفیظ الله امین او داسې هم د شوروي اتحاد سفارت یې تر څارنې لاندې نیولې و او د کمونستي لویانو په اړه یې غوڅ عمل غوښته. هغه لا په یوه روایت ویلي و چې «اگر صلاحیت میداشتم همین امروز کمونست ها را گرفتار و از دم تیغ میکشیدم باز هر چه شده بود میشد.» (۱۷۷) خو محمد داود غوڅ عمل نه غوښته.

د امنیت د خوندي ساتلو په برخه کې د ملي دفاع وزیر رول تر نورو ډېر مهم و، خو هغه لکه چې د مخه ویل شوي، د دغه مقام وړ نه و. د پوځي افسرانو هم بښه نه ایسېده. په اړه یې ځینې لیکنې حیرانوونکې دي؛ لکه د هارون دغه وینا چې «د غوسې او غضب په وخت کې به یې په منصبدارانو خوله لګوله او یا به یې د هغه غوږ په خوله چیچې.» (۱۷۷ الف)

رسولي بدې هم اخیستې، ډګروال عبدالقادر یې د بڼو په بدل کې د دفاع وزارت د مسلح له سروالي نه لېرې کړ او د هوایي ځواکونو د ارکان حرب رئیس وټاکه، هغه بیا له دغه مقام نه په استفادې سره د نظامي الوتکو له لارې د ثور په کودتا کې په غوڅه توګه کار واخیست. د رسولي په وخت کې ځینې افسرانو په پوځ کې بښه وده وکړه، تر دې حده چې د فرهنګ په

وینا «عناصر پرچمي و خلقي توانستند در دوره قدرت او از راه های مختلف از جمله ارتشا مواضع شان را تقویت نمایند.» (۱۷۸) د وزیرانو په سویه هم له هغه نه سر تکول کېده، خو هغه په تل محمد داود ته ډاډ ورکاوه چې «کاملاً بر اردو کنترول دارد و هیچ گونه خطری از این ناحیه متصور نیست.» (۱۷۹)

رسولي محمد داود ته رښتینی هم نه و او غوښتل یې د هغه ځای ونیسي. د عاصم اکرم په وینا «در اواخر دوره جمهوریت جنرال غلام حیدر رسولي کودتای را در نظر گرفته بود چه بنظرش قدرت در حال از هم پاشیدن بود و فکر میکرد چون «رهبر» دیگر وظیفه خود را بطور دلخواه ایفا کرده نمیتواند باید او را عوض کرد ورنه حکومت بدست کمونست ها می افتد.» (۱۸۰) په دغه وخت کې د محمد داود حال د پاچا امان الله د پاچایي له وروستي حال سره ورته و. د محمد داود ځینو لوړ رتبه چارواکو د پاچا امان الله د چارواکو په شان په پټه ورانۍ او بر الاغوره مالي کوله. د پوځ ځینو ناڅرګندو کمونستي افسرانو ددغه حال په درک سره د کمونېستانو ددغې مفکورې له مخې چې موخې ته د رسېدلو په لار کې د هر څه کول اخلاقي وي یا غیر اخلاقي جایز دي، په غوړه مالي کولو او بډو ورکولو سره رسولي ته خانونه نږدې کړي وو. د رسولي مسلکي او شخصي ناوړتیا د کودتا په ورځ ثابته شوه چې حتی د سلیم عقل پر خلاف د لوی درستیز جنرال عبدالعزیز په ملګرتیا د نظامي قومندې مرکز پرېښود او په داسې حال کې چې له عسکري قطعو سره یې اړیکې شکېدلې وې، اول د فرقې فرقې او بیا د ریشخورو فرقې د فعال کولو په لور لاړل، تر څو د کودتاچیانو لاس ته ورغلل او هغوی دواړه ووژل که له دوی او

داسې هم محمد داود سره د امنیت خوندي ساتلو فکر په اساسي ډول وای د نا ارامي د لومړیو نښو په ځرګند ېدو سره به یې د قوماندي پو پښت مخابراتې مرکز جوړ کړی وای. په هغه سربیره محمد داود د امنیتي چارو په اړه د خپل ورور محمد نعیم او حتی خپل مشر زوی محمد عمر او نورو خپلوانو مشورو ته هم غوږ نه نیوه. په داسې حال کې چې په خپله یې د پرمخ تللي عمر (دی دغه وخت ۷۹ کلن و) له امله امنیتي چارې په فعال ډول اجرا کولی نه شوې، له دې امله هم و چې محمد داود د شرق په ویتا ((یک مرحله ابتدایی عدم کفایت قلب و تصلب شرائین و خستگی گرفتار شده بود)) (۱۸۱) د دغو توتو عاملونو له امله به وې چې محمد داود په دغه وخت کې په یوه روایت د تصوف تر اثر لاندې تللې او وینې توبول ته یې زړه نه کاوه. (۱۸۲)

نو دی که څه هم ((از فعالت ها و سخن های ضد دولتی کمونست ها مطلع بود، لیکن باوجود آن در مورد آنها تصمیم خود را به تعویق مي انداخت.)) (۱۸۳)

نو ولسمشر محمد داود څه وخت چې عامه امنیت له خطر سره مخامخ و، له غوڅ عمل کولو نه هغسې ډډه وکړه؛ لکه پاچا محمد ظاهر چې دده پر ضد جنرال عبدالولي له عمل کولو نه اړولی و. په دې ډول د یوه د نه عمل کولو نتیجه د سرطان کودتا او د بل د عمل نه کولو پایله د ثور کودتا شوه چې په هغو سره افغانان په چنګیزي ډول له مصیبت واوښتل او سیمه او نړۍ هم ناکراره شو.

محمد داود

هغــــو مره چـــې محمـــد داود (۱۹۰۹ – ۱۹۷۸) د شـــلمې پېړۍ افغانـــستان پېښو باندې اثر کړی. بـل افغـان نـه دی کـړی، کـه څـه هـم لـوړه زده کړه يې نـه وه کـړې. محمـد داود لـه لـس کالـه (۱۹۲۳ – ۱۹۷۳) کوښـه تـوب نـه پرتـه لـه خواني نـه تـر پايـه پورې څلوېښت کالـه پـه ملکـي او پـوځي سـاحو کـې پـه زغـرده حکومـت کـړی دی د عـسکري قومنـدان، فرقـه مـشر، د مرکـزي قـواوو قومنـدان، د کورنيـو چـارو د وزيـر، د ملـي دفـاع وزيـر او د صـدر اعظم پـه توګـه او لـه يـوې وقفـې نـه وروسـته د افغانـستان د لـومړي ولسمشر پـه توګـه. ده چې پـه اتلـس کلنـۍ کـې پـه رسـمي کـار پيـل کـړی؛ پـه درويـشت کلنـۍ کـې د فرقـه مـشري مقـام تـه ورسـېد يـا ورسـول شـو. پـه کنـدهار او فـراه کـې نايـب الحکومـه او عـسکري قومنـدان هـم و؛ لکـه چـې پـه لـوی ننګرهـار يـا د هغـه وخـت پـه مـشرقي کـې يـو ځـل اعلـی حـاکم او پـوځي قومنـدان او بـل ځـل پوځي قومندان او د تنظيمي رئيس و.

محمـد داود تـر ۱۹۴۷ پـورې د خپـل سـکه تـره صـدر اعظـم محمـد هاشـم تـر سـيورې لانـدې کـار کـاوه. محمـد هاشـم د خپلـې واکمنـې کـورنۍ لـه هـسکېدو نـه تـر ۱۹۴۷ پـورې اوولـس کالـه د صـدر اعظمـي چـارې پـه دغـسې لـوړ اختيـار سره اجرا کـړې چې؛ لکـه د افغانـستان پاچـا وي. هغـه خپـل دغـه سـکه وراره تـه هـم پـوره اختيـار ورکړی او ده هـم د خپـل تـره پـه شـان خپلـې دنـدې پـه دغـسې

شوځه توګه اجرا کوله چې د هغه له امله په خلکو کې د «لیوني سردار» په نامه یاد شو.

په دې ډول محمد داود چې د پاچا محمد ظاهر ترور او اوښی هم و، له دغسې بې خنډه لوړ دولتي واک سره روږدی شو چې له هغه نه پرته ژوند ورته کیف نه لاره.

محمد داود د خپلې صدر اعظمی په لسیزې کې وځلېد (۱۹۵۳ - ۱۹۶۳)، په دغې دورې کې لوړواک د یحیی خېل واکمنې کورنۍ دوهم نسل ته د پاچا محمد ظاهر، صدر اعظم محمد داود او د باندنیو چارو وزیر محمد نعیم په سروالي انتقال کړی و، خو محمد داود یې واقعي چلوونکی و. داسې ښکاري چې محمد داود غوښتل په دغې دورې کې د پاچا امان الله سمونیزې کړنلارې د جاري واقعیتونو په نظر کې نیولو سره پلې کړي. محمد داود هم د محمد ظاهر او نورو په شان د پاچا امان الله په وخت کې د زده کړې لپاره فرانسې ته استول شوی و.

په دغه ډول د هغه نړې لید له محلي توب نه وتلی او پراخ شوی و، لکه په نولسمې پېړۍ کې چې د امیر دوست محمد، امیر شیر علي، او امیر عبدالرحمن نړې لیدوته په ګاونډیو هېوادونو کې په اوسېدلو سره پراخ شوی وو.

د محمد داود ملي ارمانونه د پاچا امان الله ارمانونو ته او د حکومت کولو طریقه یې د امیر عبدالرحمن او محمد هاشم طریقې ته ورته وه. په بله ژبه محمد داود سمونپال او زورواک ټینګ افغان و، خو پښتو یې نه ویله یا ویلی نه شوه او که څه هم ټینګ مسلمان و د پاچا امان الله په شان یې له پیرانو، ملایانو او مذهبي لویانو سره نه لګېده او هغوی یې د پرمختګ او عصري توب په وړاندې خنډونه ګڼل.

صدر اعظم محمد داود د خپلو لایقو وزیرانو په مرسته یو لړ اقتصادي، پوهنیز، اجتماعي او د نظامي سمونونه پلي کړل، د هغو لپاره یې له شوروي اتحاد، امریکې او نورو هیوادونو نه کرېدتونه او هم بې عوضه پولي مرستې تر لاسه کړې. دا هغه وخت و چې شوروي اتحاد له دوهمې نړیوالې جګړې نه وروسته د ساړه جنګ په بهیر کې د سوله ییز ګډ ژوند په فضا کې افغانستان ته په اسانو شرطونو سره کرېدتونه ومنل. اقتصادي سمونونه په دوو پنځه کلنو پلانونو سره عملي شول، چې په هغو سره د نورو پرمختیاوو په ډله کې لويې لارې کړېراو کانکرېت شوې او انتقالات او تګ راتګ ګړندي شو او د ملي پیوستون لپاره لار هواره شوه.

په دغې لسیزې کې عصري پوهنې د علي احمد پوپل په وزیري د عادي، مسلکي او تخنیکي موسسو په ډېرېدو او د کابل پوهنتون په پراخېدلو سره ښه وده وکړه. د دغه انکشاف په نتیجه کې ډېر نوي کدرونه په دولتي ادارو او د پروژو په عملي کولو کې په کار ولوېدل. د پوهنې د پراختیا له امله و چې تعلیم کړې ښځې په بانکونو، روغتونونو او ښوونځیو کې په کار بوختې شوې. د تعلیم کړو ښځو شمېر والی او ډېروالی و، چې په کال ۱۹۵۹ کې د هغو مخ لوڅي او په ټولیزه ول د ښځو غورځنګ شونکی شو. په دغه کال کې پاچا محمد ظاهر، صدر اعظم محمد داود، وزیران او نور لوړ رتبه ملکي چارواکي او نظامي افسران له خپلو مخ لوڅو ښځو سره په کابل کې د عمومو په محضر کې ځرګند شول. د هغو دغه کړه په ټول هېواد کې د نورو افغانانو لپاره سر مشق او د ښځو مخ لوڅې په هڅوني او رضا سره نه په جبر سره عام شو. یوازې د کندهار په

ښار کې د ښځو په مخ لوڅۍ سره ناارامي پېښه شوه، خو هغه د هغه ولایت د نایب الحکومه محمد صدیق وزیري د پارونکي چلند نتیجه وه، چې هغه هم په نظامي قوې سره د یو څه وینو په توبولو سره زر وځپله شوه. په دې ډول د ښځو لپاره د افغانستان په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره ممکنه شوه چې د نارینه وو په ملګرتوب په اداري، سیاسي او اجتماعي ساحو کې برخه واخلي او د وطن پر مختیا چټکه کړي.

تر دغه وخته پورې پوځ چې په زیاته اندازه د شوروي اتحاد په کریډت او مرسته په عصري وسلو او پرسونل سره پیاوړی شوی و، د ناارامۍ په وړاندې ډاډمن سپر شوی و. په اصل کې د پوځ د پیاوړتیا په قوت و چې صدر اعظم محمد داود د خپل حکومت لوری د شوروي اتحاد په خوا اړولی و، که څه هم د افغانستان او شوروي اتحاد دولتي نظامونه او حتی اجتماعي او فردي ژوند لارې سره په ډرګند اختلاف او حتی په تضاد کې وې. د افغانستان په تاریخ کې دا لومړی ځل و چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د پر نږدې شو. امریکا او نورو لویدیځ حکومتونه حاضر نه وچې په افغانستان باندې حتی وسلې خرڅې کړي. دوی د پاکستان خاطر ساته چې د سنټو مرکزي تړون موسسه (CENTO) او سیټو یا د سهیل ختیځې اسیا تړون موسسه (SEATO) نظامي اتحادیو غړی شوی و. دغه اتحادیې د امریکې په سروالۍ د هغې پراخې نظامي کړۍ برخې وې چې له هغې نه مطلب د شوروي اتحاد احاطه کول و.

دغو هېوادونو د پښتونستان په مسئله کې هم د پاکستان ملاتړ کاوه، په داسې حال کې چې صدر اعظم محمد داود د پښتونستان داعیه په ټینګه پرمخ بیوله. شوروي اتحاد په اصل

کې د دغه سیاست په درناوي چې په هغه سره یې د خپلې امپراتورۍ سهیلي اړخ مصون ګڼله افغانستان ته مرستې او کرېډټونه منل. که څه هم افغانستان په نړیواله سطح کې د مثبت ناپیلتوب سیاست پر بنسټ عمل کاوه. خو له پاکستان سره د پښتونستان د کشالې په سر خړ پړتیا، د پاکستان لخوا د پولې تړل کېدل او د شوروي اتحاد له لارې د سوداګرۍ مالونو او نورو اړینو انکشافي څېزونه راوړل او له شوروي اتحاد سره د هر اړخیزو اړیکو ډېرېدل. په پای کې صدر اعظم محمد داود دې ته اړ کړ په کال ۱۹۶۳ کې له صدر اعظمۍ نه ځان ګوښه کړي. محمد داود تر دغه وخته پورې په خپلو اصلاحي کړنلارو سره افغانستان په شلمې پېړۍ کې داخل کړی او د پاچا امان الله ارمانونه یې د وطن د ابادۍ په اړه تر ډېرې اندازې واقعي کړي و.

اساسي داده چې صدر اعظم محمد داود یو پیاوړی دولت، باثباته ټولنه او د وطن د ودانولو کړنلارې په میراث پرېښوولې او د قانوني پاچایي په لسیزې کې په یو څه بدلون سره نور هم ورته انکشاف ورکړل شو، خو د حیرانۍ ځای دی چې ولسمشر محمدداود له صدر اعظم محمد داود نه په اساسي ډول تغیر کړی و؛ لکه پاچا امان الله چې د اروپا په شپږ میاشتني سفر سره تغیر کړی و. همدغو تغیرونو دواړه نابریالي او هېواد یې په ژور ډول زیانمن کړ. د محمد داود د ولسمشرۍ ښېګې په دغې لیکنې کې بیان شوې دي، دلته به یې اساسي ټکي په بیا ویلو سره وړاندې شي.

محمد داود په خپلې کودتا سره دغسې یو قانوني نظام له منځه یووړ، چې په لویې جرګې سره تاسیس شوی او په ملي

انتخاباتو سره تثبیت شوی و. ده په دې ډول قانون او قانوني نظام تردې حده بې اعتباره کړل چې د هغه د کودتا پر ضد هم خو کودتاګانې وشوې او په پای کې د ثور په کودتا سره د ده نظام هم نسکور شو. محمد داود خپله کودتا هم په داغسې ورزافسرانو سره تر سره کړه چې زیاتره یې مسکو پلو کمونیستان وو. ده خپل کودتایي حکومت هم د هغو په ملګرتوب پیل کړ او په دې ډول یې مسکو پلو کمونیستانو په تېره پرچمیانو ته اعتبار او حیثیت ورکړ. ددغه چلند پایله دا شوه چې د اساسي قانون په نشتوالي سره دغه پرچمیان په امنیتي څانګو کې د قدرت خاوندان شي او د خپلې ایډیالوجۍ له مخې د وطنپالو، اسلام پالو او په عمومي ډول د خپلو مخالفانو او رقیبانو پر ضد دسیسې وکړي. د محمد هاشم میوندوال او خان محمد مرستیال د کودتا په پلمه یې تر ځلوېښتو ته ډېر پوځي، ملکي او اجتماعي افغانان په اعدام او بندي توب سره بې اثر کړل؛ لکه چې د غلام محمد نیازي په مشرۍ یې ډېر اسلام پالان بندي او یو څو تنه اعدام کړل او د هغو تور لویان یې اړ کړل چې وطن ترک کړي او پېښور ته واوړي. ولسمشر محمد داود د حکومت په چلولو کې د صدر اعظمۍ د وخت ملګرو ته هم د ((ضعیف النفس)) په خطاب کولو سره شا کړه په داسې حال کې چې هغوی د قانوني پاچایي په نظام کې وطن ته خدمت کولو ته دوام ورکړی و. په همدغه لړ کې ولسمشر محمد داود د پوځ یو شمېر مسلکي جنرالان پخوا له وخت نه متقاعد کړل. ددغو ټولو چلندونو پایله دا شوه چې محمد داود خپل طبیعي پلویان او ملګري له لاسه ورکړي او خپله ولسمشري ناتوانه کړي. په دغه حال کې هم ولسمشر

محمد داود په خپل خان د غومره داده و چې د خپل ورور محمد نعیم او مشر زوی محمد عمر مشورو ته هم غوږ ونه نیوه او هغوی یې هم ناراضي کړل. ورور یې تر دې حده مخالف شوی و چې د هغه پر ضد یې کودتا غوښتله. محمد داود چې په خپلې صدر اعظمۍ کې په عمومي ډول د پاچا محمد ظاهر او وزیرانو په ملګرتوب حکومت کاوه افغانستان په هر لحاظ وړاندې ولاړ، خو افغانستان د هغه په ولسمشرۍ کې په ژوره ډول کړکیچن شو دا په دې امله و چې محمد داود زورواک و او له دموکراسۍ او د موکراتانو سره یې نه لګېده او تر دې حده د دولتي واک لېوال و چې هغه ته د بیا د رسېدلو لپاره یې له کمونېستانو سره اتحاد وکړ او یو قانوني نظام یې په کودتا سره نسکور کړ، نو ویل کېدلی شي چې د محمد داود په سروالۍ د سرطان کودتا د افغانستان د پرله پسې بې ثباتۍ سرچینه ده.

سره له دې هم د محمد داود وژنه هغه هم د هغه د کورنۍ له ښځو او نورو سره غټ جنایت او لویه ملي تراجیدي وه. محمد داود د وژلو وړ نه، بلکې د درناوي وړ افغان و، په دې چې هغه خپل فامیل ته، خپلو خلکو ته او خپل هېواد ته وفادار و او خپل ټول بالغ عمر یې افغانانو ته په خدمت کې په پاک نفسي سره تېر کړی و، که څه هم د خدمت طریقه یې د زور واکي وه.

پای

د ځینو اثرونو لنډه پېژندنه

د محمد داود دولسمشرۍ په اړه دوه اثرونه د هغه د نږدې ملګرو او نورو یې د نورو دي. د هغه له نږدې ملګرو څخه یو هم محمد حسن شرق دی. د «کرباس پوش های برهنه پا» په نامه د هغه اثر له ۱۹۳۱ څخه پیل کېږي او تر ۱۹۹۱ پورې رسېږي. په دغه اثر کې د عنوانونو پر ځای چې د بحث موضوع څرګندوي، یوازې عددونه راوړل شوي چې د بحث موضوع ترېنه نه مالومېږي. د محمد داود د صدر اعظمۍ په اړه یوازې څلور عددي عنوانونه هغه هم په دولسو مخونو کې لري، په داسې حال کې چې په دغو کلونو کې په افغانستان کې ډېرې پېښې شوې او ده ته به هغه مالومې وې، ځکه چې دی په دغه وخت کې دمحمد داود د قلم مخصوص مدیر یا منشي و.

شرق د محمدداود ولسمشرۍ هم یوازې په پنځوس مخونو کې بیان کړې ده. شرق د دواړو برخو لیکنې په عمومي ډول له خپل یاد نه کښلې، نه د سندونو، رسمي پاڼو یا حتی د هغه وخت د یادښتونو یا جورنال له مخې، نو ځکه هغه مستند او دقیق نه دي؛ جورنالستیکي او د ازاد ذاهن او ازاد قلم محصول دي؛ لکه چې ما په خپل دغه اثر کې ځای پر ځای راوړي، دهغه د ځینو پېښو روایت سم هم نه دی. ده خپلې سرچینې هم چې کله کله ورته اشاره کوي، په ناڅرګند ډول ذکر کړې دي. په هغه سربېره دده په دغه اثر کې دده خپل نظرونه پوره څرګند توب لري. سره له دې هم په درې سوه مخونو او لوېې

قطع کې دده دغه اثر مهم دی؛ ځکه چې په هغه کې زموږ د مهال افغانستان سیاسي پېښې بیان شوې. پر هغه سربېره محمد حسن شرق د افغانستان لومړی صدر اعظم دی، چې د خپل وخت پېښې یې بیان کړې. ده په واقع کې په دغه برخه کې نوښت کړی دی. څومره به ښه وي که نور دولتي لوړ چارواکي هم د خپل وخت پېښې بیان کړي او د شرق په شان خپلو لیکنو ته ابدیت ورکړي.

د محمد داود د ولسمشرۍ په اړه بل اثر د «رازی را که نمیخواستم افشا گردد» په نامه د غوث الدین فایق دی چې د سرطان په کودتا کې کلیزې او د نوښتګرۍ رول لوبولی او بیا د فواید عامې وزیر شوی دی. دی لا خپل ځان «مبتکر اصلی انقلاب ۲۲ سرطان» بولي. هر څه چې و دی محمد داود ته منلی و او ده هم هغه ته خپلې انتقادي خبرې په زغرده کړې، که څه هم هغه نه دي منلې یا ټولې نه دي منلې. د فایق اثر په وړه قطع کې په دوو سوو مخونو کې دی؛ لکه چې د هغه له سرلیک نه هم ښکاري، ده خپل اثر ددې لپاره کښلی چې د محمد داود د ولسمشرۍ د پېښو په اړه حقایق روښانه شي، چې د هغه په نظر نورو اړولي دي. په دې اړه دی په خاص ډول د شرق او نبي عظیمي اثروته یادوي چې دده په نظر سم نه دي. فایق تر ډېرو سرلیکونو لاندې لنډ لنډ بیانونه کړي او خپل مطلبونه په ساده ژبه ادا کوي او له شرح ورکولو نه ډډه کوي. د سرطان د کودتا بهیر په قانع کوونکي ډول بیانوي. دده اثر هم د شرق د اثر په شان د یاد او ذهن محصول دی، خو څنګه چې دی لنډ او په غوږ ډول ګړېږي، لیکنه یې هم ساده او رښه او له ابهام او پېچلتوب نه عاري ده.

له اثر نه یې ښکاري چې دی تینګ وطنپال او افغانپال او له وطن دښمنو او ولس دښمنو سره په تینګه وران دی. فایق د ولسمشري د پېښو په اړه د زیاتو مالوماتو خاوند دی. خو څنګه چې خپل اثر یې له خپل یاد نه لیکلی له نیمګړتیاوو نه خالي هم نه دی. متقاعد ډګروال اقا سعید د فایق د اثر په اړه یو انتقادي کتابګوټی لري. په نامه د «رازی را که فایق افشا نکرد». وروستي خپل کتابګوټي هغو پېښو ته وقف کړی چې فایق په خپل کتابګوټي کې راوړي، خو زیاتره انتقادونه یې سطحي دي، خو دواړه اثرونه په ګډه د محمد داود د ولسمشرۍ هغه پېښې چې بیانوي یې روښانه کوي او لوستونکو ته موقع ورکوي چې هغه ښې درک کړي

د هارون په قلم «داود خان د کی جی بی په لومو کې» کتابګوټی هم د محمد داود په اړه یو مهم اثر دی. هارون د لیکونکي مستعار نوم دی او ژبه یې کندهاري پښتو ده. داسې ښکاري چې هارون د څارندوی کوم افسر و؛ څکه چې د کتابګوټي غټه برخه یې جنایي موضوع ګانو ته ځانګړې کړې دا یوازنی کتابګوټی دی چې په افغانستان کې د (ک ج ب) او د هغې د افغاني ملګرو له تخریبي فعالیتونو نه ګرېږي، په تېره د افغانستان په شمالي سیمو کې. دغه سیمې له پخوا نه روسانو ته د توجه وړ وې، په کال ۱۹۷۷ کې په کریملن کې د بریژنیف - محمد داود لفظي ټکر د هغه غټ او څرګند مثال دی. د هارون اثر د شورویانو تر یرغل پورې رسېږي، خو دغه د بحث موضوع ګانې پر له پسې نه؛ بلکې انتخابي او لنډې دي او ژبه یې هم رښه او ساده ده. هارون که څه هم په خپله د مهمو مالوماتو خاوند دی، داثر غټه سرچینه یې د «ع» په نامه کوم بل شخص

دی، دوی دواړه هر څوک چې دي د یوه دقیق او اعتبار وړ اثر خاوندان دي. که څه هم هغه وړ دی، که ددوی تومو ته مالوم وای د کتابګوټي اعتبار به یې لا ډېر وای.

بل اثر چې د محمد داود د ولسمشري په اړه مهم مالومات ورکوي د «رویدادهای نیمه اخیر سده بیست در افغانستان» په نامه د محمد نذیر کبیر سراج دی. سراج په پوځ کې له اوږده خدمت نه وروسته په ۱۹۷۷ کې د ډګر جنرالۍ په رتبه څان ګوښه کې. دی به د ښه استعداد خاوند وچې د پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه وروسته چې له منظم تحصیل نه محروم شو له کاتبۍ نه خان جنرالۍ ته ورسوه. دده اثر نه یوازې د پوځي پېښو په اړه مهم دی د هېواد د نورو پېښو په اړه هم مهم دی. څنګه چې دی د مطالعې خاوند و او کوم ګوند ته منسوب هم نه و، په اثر کې یې کوښښ کړی چې متوازن، افاقي او ربښتیا ویونکی وي.

دی که څه هم له تاریخي افغانستان نه په لنډ ډول غږېږي خپل اثر یې په اصل کې د شلمې پېړۍ دوهمې برخې پېښو ته خانګړی کړی. د محمد داود د ولسمشرۍ پېښې پکې په خاص ډول بیان شوي، څنګه چې دی د واکمنې کورنۍ غړي له نږدې نه پېژني او په خپله یې هم په پوځ کې مهمې دندې ترسره کړې او د تقوا او مطالعې خاوند هم و، اثر یې مهم او د اعتبار وړ دی. مهمه دا ده چې په خپل اثر کې یې پېښې په داسې ډول راوړي چې خپله پکې څرګند نه وي، نو ویل کېدلی شي، چې محمد نذیر کبیر سراج یو ارزښتناک او د اعتبار وړ اثر په میراث پرې ایښی دی.

د محمد داود په اړه خانګړی اثر د عاصم اکرم دی په نامه

د ((نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود)) په څلور سوه مخونو کې. د اکرم دغه اثر په زیاته اندازه د محمد داود صدراعظمي، ولسمشري او شخصیت ته وقف دی. د مالوماتو سرچینه یې هغه مرکې دي چې له نورو سره یې کړې. په دغه اړه یې له خپرو شویو اثرونو نه هم استفاده کړې ده. عاصم اکرم په تاریخ کې د فرانسې له سوربون پوهنتون نه د ډاکترۍ شهادتنامه تر لاسه کړې، خو دا یې لومړنی څېړنیز لوی اثر دی، دغه اثر هم په زیاته اندازه امنیتي او سیاسي پېښو یا سیاسي تاریخ ته ځانګړی شوی. د پېښو نور ارخونه هم تر بحث لاندې نیسي. له دې امله دا یو ګټور او په خپل نوع کې یو بېجوړې اثر دی.

بل اثر چې د محمد داود کودتا هم په کې بیان شوې د نبي عظیمي له خوا په نامه د ((اردو و سیاست در سه دهه اخیر افغانستان)) دی، له شپږ سوه نه په زیاتو مخونو او نوي قطع کې دا پنډ کتاب دی چې په کې له پوخي پېښو نه سربېره سیاسي او امنیتي پېښې هم بیان شوي دي، خو دغه اثر له خپرېدلو نه وروسته لانجمن شو.

د لانجمنۍ غټ دلیل یې دا دی چې دغه اثر د پرچم ګوند په پلوۍ کښل شوی او د افاقي نه دی، یا ټول افاقي نه دی. د لانجمنۍ بل لامل یې دا دی چې هغه د عظیمي په نامه نورو یاني نورو پرچمیانو لیکلی دی، له دې امله هغه یا هغه ټول د اعتبار وړ کېدلی نه شي، خو له نظر نه غورځېدلی هم نه شي؛ ځکه چې په دغه پنډ کتاب کې د وطن ډېرې سیاسي، نظامي، امنیتي او اجتماعي پېښې بیان شوي، نو له هغه نه باید په احتیاط سره د دغه ځه په نظر کې نیولو سره استفاده وشي، چې

هغه په اصل کې د ګوندي غرض لپاره د ګوندیانو له خوا لیکل شوی او نبي عظیمي یې هسې په نامه یا تر زیاتې اندازې پورې په نامه لیکوال دی.

بل اثر چې د محمد داود صدراعظمي او ولسمشرۍ هم یکې بیان شوې د «افغانستان در قرن بیستم» په نامه د امین الله دریځ دی. دا په اصل کې د اوسني افغانستان عمومي سیاسي تاریخ دی، چې له معتبرو چاپي کتابونو له مخې له شپږ سوو نه په زیاتو مخونو کې په نوي قطع کې لیکل شوی او خپور شوی دی، دا د دریځ لومړنی مالوم لوی اثر دی چې کوښښ یې کړی پښې په کې په افاقي ډول بیان کړي او عامه افغانان له خپل تاریخ نه خبر کړي.

یادښتونه:

۱. صباح الدین کشککي، دهه قانون اساسی، غفلت زدگی افغان ها و فرصت طلبی روس ها، ناشر شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، ۱۳۶۵/ ۱۹۸۶، ۱۲. شهرت ننګیال، شا، سابق محمد ظاهر شاه، ناشر، مرکز نشراتی میوند، پشاور، ۱۳۷۹/ ۲۰۰۰، ۳۰ - ۳۱. امین الله دریځ، افغانستان در قرن بیستم، انجمن نشراتی دانش، پشاور، ۱۳۷۹/ ۲۰۰۱، ۳۷۳. میر محمد صدیق فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ناشر احسان الله مایار، ویرجینیا، ۱۳۶۷/ ۱۹۸۸، ۴۷۵.

۲. فرهنګ، یاد شوی اثر، ۴۷۵.

۳. کشککي، یاد شوی اثر، ۱۲.

۴. دریځ، یاد شوی اثر، ۳۷۳.

۵. فرهنګ، یاد شوی اثر، ۴۷۴.

۵ الف. کشککي، ۱۳.
۶. محمد حسن شرق، کرباس پوشهای برهنه پا، چاپ شخصی، ۱۹۹۱، ۸۲.
۶ الف. شهرت ننګيال، شاه سابق محمد ظاهر شاه، مرکز نشراتی میوند، پشاور، ۲۰۰۱م، (۲۹)م.
۷. دریغ، ۴۲۹.
۸. دریغ، ۴۲۲.
۹. عاصم اکرم، نګاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود، انتشارات میزان، ورجنیا، ۲۰۰۱، ۱۹۳.
۹ الف. کشککي، ۸۲. دریغ، ۴۴۲. فرهنګ، ۵۲۲.
۱۰. شرق، ۹۲.
۱۱. سراج، ۵۹، ۲۰.
۱۲. شرق، ۹۰.
۱۳. غوث الدین فایق، رازی را که نمی خواستم افشا گردد، ناشر کتابفروشی فضل، پشاور، ۱۳۷۹/ ۲۰۰۱، ۱۵.
۱۴. شرق، ۹۲.
۱۵. شرق، ۸۸.
۱۶. شرق، ۸۹.
۱۷. شرق، ۸۹.
۱۸. فایق، ۲۰.
۱۹. فایق، ۲۱.
۲۰. فایق، ۲۰.
۲۱. فایق، ۲۰.
۲۲. فایق، ۳۲.

۲۳. فایق، ۲۳، ۳۲، ۳۸، ۳۷.

۲۴. فایق، ۵۰-۵۲.

۲۵. شرق، ۱۰۱.

۲۶. شرق، ۱۰۳.

۲۷. شرق، ۱۰۷.

۲۸. شرق، ۹۹.

۲۹. فایق، ۴۴.

۳۰. فایق، ۴۵-۴۲.

۳۱. فایق، ۵۲.

۳۲. فایق، ۵۴.

۳۳. شرق، ۱۰۸.

۳۴. فایق، ۲۰.

۳۵. شرق، ۱۰۹.

۳۶. فایق، ۵۸.

۳۷. فایق، ۲۰.

۳۸. شرق، ۱۰۹.

۳۹. فایق، ۲۰.

۴۰. فایق، ۲۰.

۴۱. فایق، ۲۰.

۴۲. فایق، ۲۱.

۴۳. فایق، ۵۵-۵۷.

۴۴. شرق، ۱۱۰.

۴۵. فایق، ۲۱.

۴۶. فایق، ۲۲.

۴۷. عبدالغفار فراهي، افغانستان د دیموکراسي او

جمهوریت په کلونو کې، ۱۹۷۸-۱۹۲۳، خپروونکی سپیدي، امریکا، ۲۰۰۱، ۲۲۵.

۴۸. فراهي، ۲۳۳.

۴۹. شرق، ۱۱۱.

۵۰. فراهي، ۲۲۳. دریخ، ۵۳۹-۵۴۱.

۵۱. فایق، ۲۲-۲۵.

۵۲. شرق، ۱۱۲-۱۱۵.

۵۳. تنګیال، ۸۱. دریخ، ۵۴۸. فراهي، ۲۲۲.

۵۴. سراج، ۴۹.

۵۵. فراهي، ۲۴.

۵۶. فراهي، ۲۵.

۵۷. فراهي، ۲۵.

۵۸. فراهي، ۲۶.

۵۹. فراهي، ۲۴.

۵۹الف. فرهنګ، ۴۹۳.

۵۹ب. پاچا محمد ظاهر د محمد داود د پخلا کولو لپاره شخصي کوښښ هم وکړ، خو نتیجه یې ورنکړه. د محمد داود د کورنۍ نفر خدمت عبدالکریم قصه عجیبه معلومېږي. دده په وینا پاچا یوه ورځ «... در کنار بستر محمد داود نشسته و شروع بمالیدن پاهای او کرد. وقتی محمد داود بیدار شد و پادشاه را در بالین خود دید بسوی پادشاه نګاهی غضب‌آلود کرد و از جایش برخاست و بدون مبادله حرفی با او اتاق را ترک کرد.» کشککي، ۱۵. تنګیال، ۴۴.

۶۰. فراهي، ۱۱۴.

۶۰الف تنګیال، ۷۰.

۲۱. سراج، ۲۵.
۲۲. سراج، ۲۶.
۲۳. سراج، ۲۷. عاصم اکرم، ۱۹۳.
۲۴. سراج، ۲۸.
۲۴الف. تنگیال، ۷۸.
۲۴ب. عبدالحمید مبارز، حقایق و تحلیل وقایع سیاسی افغانستان، ۱۹۷۳-۱۹۹۷، مرکز نشراتي حمید نور، پشاور ۱۹۹۷/۱۳۷۶، ۱۱. تنگیال، ۱۵.
۲۴ج. تنگیال، ۷۹. مبارز، ۱۷.
۲۵. فراهي، ۱۹۷.
۲۶. سراج، ۲۸.
۲۷. سراج، ۷۶.
۲۸. عظیمي، ۱۱۳.
۲۹. فایق، ۷۱.
۷۰. مبارز، ۱۷.
۷۱. عظیمي، ۹۳. دریخ، ۵۴۸.
۷۲. دریخ، ۵۴۸.
۷۳. سراج، ۷۸-۷۹.
۷۴. سراج، ۷۸.
۷۵. سراج، ۸۵.
۷۶. فایق، ۹۴. شرق، ۱۲۰.
۷۷. دریخ، ۵۸۴. سراج، ۸۲، ۸۵.
۷۸. شرق، ۱۲۰.
۷۹. عظیمي، ۱۰۲.
۸۰. سراج، ۸۸.

۸۱. سراج، ۸۹.
۸۱ الف. هارون، ۲۵-۲۲.
۸۲. سراج، ۷۵.
۸۳. قایق، ۱۰۵.
۸۴. سراج، ۷۷.
۸۵. سراج، ۷۹.
۸۵ الف. عبدالصمد غوث، د افغانستان سقوط، بین المللي دفاعي څېړوونکی، واشنګټن، ۱۹۸۸، ۱۸۹.
۸۵ب. هارون، ۲۵.
۸۶. غلام مصطفی رسولي، شهادت محمد هاشم میوندوال سرآغاز فاجعه افغانستان، دانش کتابخانه، پېښاور، ۱۳۷۹/۲۰۰۱، ۲۷۱.
۸۷. سراج، ۸۶. فراهي، ۲۳۸.
۸۸. قایق، ۱۰۰.
۸۹. قایق، ۱۰۰.
۸۹ الف. سراج، ۸۷. میوندوال مؤلف رسولي ته د سراج د روایت پر خلاف له خپل تیول کېدو نه دمخه ویلي و چې: «زماني به نزدش رفتم. داود خان بدون ارتباط موضوع به من گفت که بعضاً انسانهای نزد من می آیند که میخواهم رویش را بخورم.» ګومان نه کېږي چې دا به د محمد داود خبرې وي.
۹۰. هارون، ۲۲.
۹۱. هارون، ۲۲.
۹۲. واسیلي میتروخین، ک ج ب په افغانستان کې، د کرستین او سترمان او اوډ وستهاد په زیار او پیلامه، د ساړه جنګ د بین المللي تاریخ پروجه، د پوهانو لپاره د وډرو ولسن

مرکز، واشنګټن، فبروري ۲۰۰۲، ۱۵۳.

۹۲ الف. فایق، ۹۵.

۹۳. د قول نقل، سراج، ۸۷.

۹۳ الف. هارون، ۲۵، ۲۷.

۹۴. عاصم اکرم، ۲۲۲.

۹۵. هارون، ۲۷.

۹۶. فایق، ۹۷.

۹۸. هارون، ۲۵.

۹۹. دریغ، ۵۹۰.

۱۰۰. سراج، ۸۷.

۱۰۱. اکرم، ۲۱۳.

۱۰۲. فایق، ۹۲.

۱۰۳. دریغ، ۵۸۹.

۱۰۴. فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۲، امریکن سپیدی، ورجنیا، ۱۹۹۰، ۱۱.

۱۰۵. فرهنګ، ج۲، ۱۱.

۱۰۵ الف. سراج، ۹۲.

۱۰۶. هارون، ۲۲.

۱۰۷. هارون، ۲۱. عظیمي، ۱۰۱. فرهنګ، ۲، ۱۲.

۱۰۸. عظیمي، ۱۰۱.

۱۰۹. هارون، ۲۱.

۱۱۰. عظیمي، ۱۰۱.

۱۱۱. هارون، ۲۰.

۱۱۲. هارون، ۲۰.

۱۱۳. فایق، ۹۳.

۱۱۴. شرق، ۱۲۱.
۱۱۵. عظیمي، ۱۱۷.
۱۱۶. جارج ارني، افغانستان گذرگاه کشور گشایان، مترجمان، سید محمد یوسف علمي و حبیب الرحمن هاله، انتشارات میوند، پشاور، ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷، ۷۳.
۱۱۷. محمد حسن کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټ پالنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني، پېښور، ۲۰۰۴، ۲۳۷-۲۶۴.
۱۱۸. صمد غوث، ۱۸۹. نبي عظیمي، ۱۱۰.
۱۱۹. دریغ، ۵۹۱.
۱۲۰. فایق، ۲۷.
۱۲۱. غوث، ۱۹۰.
۱۲۲. غوث، ۱۱۴.
۱۲۳. غوث، ۱۱۲.
۱۲۴. غوث، ۱۱۳.
۱۲۵. محمد حسن کاکړ، د افغانستان سیاسي او ډیپلوماتیکي تاریخ، ۱۸۶۳-۱۹۰۱، برل خپرونکي موسسه، لیدن، ۲۰۰۶، ۱۱۷-۱۹۲. ژباړونکی، د واحد ملت د بېلتون کربنه، د مقالو ټولګه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني، ۱۳۸۶/۲۰۰۷، پېښور.
۱۲۶. غوث، ۱۱۳.
۱۲۷. فایق، ۱۱۸.
۱۲۸. فایق، ۱۲۱.
۱۲۸ الف. فایق، ۱۱۹.
۱۲۹. عظیمي، ۹۸.

۱۳۰. فایق، ۱۳۷.
۱۳۱. فایق، ۱۲۹-۱۳۱.
۱۳۱ الف. محمد حسن کاکړ، د پاچا امان الله واکمنۍ ته نوې کتنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه – جرمني، پېښور، ۱۳۸۴ / ۲۰۰۵.
۱۳۲. دریخ، ۵۲۳.
۱۳۳. محمد علم فیض زاد، جرگه های بزرگ ملی افغانستان (لوی جرگه ها)، شخصي چاپ؟، پېښور؟، ۱۹۸۹/۱۳۲۸، ۳۱۱-۳۵۱. فرهنگ، ۲، ۳۵-۳۸. دریخ، ۵۲۵-۵۲۷. فرهنگ د جرگې د ټولو غړو شمېر ۳۴۹ تنه او دریخ یې ۳۵۱ تنه ښیي.
۱۳۴. فیض زاد، ۳۰۹.
۱۳۵. فرهنگ، ۲، ۳۷.
۱۳۶. شرق، ۱۴۳.
۱۳۷. سراج، ۱۰۱.
۱۳۸. فایق، ۱۳۹.
۱۳۹. فایق، ۱۳۸.
۱۴۰. شرق، ۱۳۱.
۱۴۱. فایق، ۱۳۲.
۱۴۲. شرق، ۱۳۱.
۱۴۳. فایق، ۱۳۹-۱۴۲.
۱۴۴. شرق، ۱۳۲.
۱۴۵. غوث، ۱۷۳.
۱۴۶. سراج، ۸۵.
۱۴۷. سراج، ۸۳.

۱۴۸. کلدیپ نایار، د افغانستان په اړه راپور، د متحدو خپرونکو شرکت، دهلي، ۱۹۸۱، ۱۲۲.

۱۴۹. غوث، ۱۷۲.

۱۵۰. غوث، ۱۷۴.

۱۵۱. فرهنګ، ۲، ۲۸.

۱۵۲. غوث، ۱۷۴.

۱۵۳. غوث، ۱۷۵.

۱۵۴. غوث، ۱۷۴-۱۸۱.

۱۵۵. فرهنګ، ۲، ۲۹.

۱۵۶. د عبدالجلیل جمیلي دغه اته مخیزه لیکنه لومړی په افغان - جرمن .کام او وروسته د ۲۰۰۲ کال د مارچ په میاشت کې په کابل کې په اراده نومي خپرونې کې خپره شوې وه. په خپله جمیلي د هغې یوه نسخه ماته تر هغه دمخه عبدالغفار فراهي هم د هغې یوه کاپي را استولې وه. زه دلته له دواړو محترمانو نه مننه کوم.

۱۵۷. د پاکستان او افغانستان د هیئتونو د خبرو سرچینه یوازې د صمد غوث کتاب دی، چې هغه ما دلته په خپله ژبه په لنډ ډول بیان کړې. ۱۲۷-۱۴۸.

۱۵۸. غوث، ۱۴۷.

۱۵۹. نیکي کیډي، د انقلاب ریښې، د اوسني ایران تاریخي تحلیل، د ییل پوهنتون، ۱۹۸۱. سندرا ماکی، ایرانیان، فارس، اسلام او د یوه ملت روح، د پنګون خپرونه، ۱۹۹۲.

۱۶۰. غوث، ۱۴۸-۱۵۱.

۱۶۱. غوث، ۱۵۱-۱۵۲.

۱۲۲. ثبات، ۱۴.

۱۲۲ الف. د افغانستان - امريکې د لومړي سياسي پړاو اړيکې په دغه کتاب کې پوره او په مکمل ډول بيان شوي دي، ليون پولاده او ليلا پولاده، د افغانستان پاچايي او متحد دولتونه، ۱۸۲۸-۱۹۷۳، خپرونکې په اوماها کې د نبراسکا پوهنتون، لنکن، نبراسکا، ۱۹۹۵.

۱۲۳. غوث، ۱۵۳-۱۵۵.

۱۲۴. غوث، ۱۵۲.

۱۲۵. غوث، ۱۵۷.

۱۲۲. غوث، ۱۵۸.

۱۲۲ الف. شرق، ۱۲۱-۱۲۸. اکرم، ۲۸۷-۲۹۲.

۱۲۷. عظيمي، ۱۱۸.

۱۲۸. د جزا قانون، رسمي جريده، د افغانستان د دولت رسمي خپرونه، ۱۳مه گڼه، پرله پسې لمبر ۳۴۷، تله ۱۵، ۱۹۷۲/۱۳۵۵، کابل.

۱۲۹. فرهنگ، ۲، ۳۰. عبدالقدوس غوربندي، نگاهی به تاريخ حزب دموکراتيک خلق افغانستان، چاپ شخصی، سويد، ۲۰۰۰/۱۳۷۹. محمد حسن کاکړ، افغانستان د شوروي يرغل او د افغان ځواب، د کليفورنيا پوهنتون خپرونه، لاس انجلس، لندن، ۱۹۹۵، ۵۸-۲۴. دريغ ۵۹۵. عظيمي، ۱۱۹.

۱۷۰. اکرم، ۳۰۵.

۱۷۱. دريغ، ۲۰۲. هارون، ۷۹.

۱۷۲. هارون، ۷۸.

۱۷۳. هارون، ۸۱.

۱۷۴. هارون، ۸۰.
۱۷۵. غوث، ۱۹۲.
۱۷۶. هارون، ۸۲.
۱۷۷. دریغ، ۲۰۰.
۱۷۷ الف. هارون، ۸۲
۱۷۸. فرهنگ، ۲، ۴۲.
۱۷۹. دریغ، ۲۰۰.
۱۸۰. اکرم، ۳۱۸.
۱۸۱. شرق، ۱۴۴.
۱۸۲. اکرم، ۳۱.
۱۸۳. اکرم، ۳۰۵، ۳۱۷.
تذیر، کبیر سراج، رویدادهای نیمهٔ اخیر صد ذ بیست در افغانستان. اریانا پلورنځی، فرانکفورت، ۱۹۹۷م، ۴ م

***

منابع

جارج ارني. افغانستان، گذرگاه کشور گشایان. مترجمان: سید محمد یوسف علمی و حبیب الرحمن هاله. انتشارات میوند. پشاور. ۱۳۷۶ ۱۹۹۷

عاصم اکرم. نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود. میزان. ورجنیا. ۲۰۰۱. امین الله دریغ. افغانستان در قرن بیستم. انجمن نشراتی دانش. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

عبدالغفار فراهي. افغانستان د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې. ۱۹۲۳–۱۹۷۸. سپیدي. امریکا. ۲۰۰۱

غوث الدین فایق. رازی را که نمیخواستم افشا گردد. کتابفروشی فضل. پشاور. ۱۳۷۹. ۲۰۰۰

محمد علم فیض زاد. جرگه های بزرگ ملی افغانستان لویی جرگه ها و جرگه های نام نهاد تحت تسلط کمونست ها و روس ها. چاپ شخصي؟. پشاور؟. ۱۳۶۸ ۱۹۸۹

میر محمد صدیق فرهنگ. افغانستان در پنج قرن اخیر. ناشر احسان الله مایار. ورجنیا.

۱۳۶۷ ۱۹۸۸ افغانستان در پنج قرن اخیر. جلد دوم. امریکې سپهدی، ورجنیا. ۱۹۹۰

صباح الدین کشککی. دهه قانون اساسی. غفلت زدگی افغان ها و فرصت طلبی روس ها. شورای ثقافتی جهاد. پشاور. ۱۳۶۵ ۱۹۸۶

محمد حسن کاکړ. افغانستان او اسلامي بنسټپالنه. د افغانستان کلتوري ودې ټولنه - جرمني. پېښور. ۱۳۸۴ ۲۰۰۴

د پاچا امان الله واکمنی ته یوه نوې کتنه. د افغانستان کلتوري ودې ټولنه - جرمني. پېښور. ۱۳۸۴ ۲۰۰۵

د افغانستان سیاسي او ډیپلوماتیکي تاریخ ۱۸۶۳-۱۹۰۱. برل خپرونکې موسسه. لیډن. ۲۰۰۲

افغانستان د شوروي په غاښ او د افغان خواب. کلیفورنیا پوهنتون خپرونه. لاس انجلس. ۱۹۹۵

نکي کیدي. د انقلاب ریښې. د اوسني ایران تاریخي تحلیل. ییل پوهنتون. ۱۹۸۱

سندرا ماکي. ایرانیان. فارس. اسلام او د یوه ملت روح. پنګوین خپرونه. ۱۹۹۶

واسیلي میتروخین. ک ج ب په افغانستان کې د کرستیین او سترمان او اود وستاد په زیار ژباړه او پیلامه. د سړه جګړه د بین المللي تاریخ پروژه. وودرو ولسن مرکز. واشنګټن. ۲۰۰۲ ددې کتاب پښتو ژباړه اوس اوس د دانش خپرندویې ټولنې له خوا خپره شوې ده؛

لیون پولاډه او لسلا پولاډه. د افغانستان پاچاهي او متحده دولتونه. ۱۸۲۸ ۱۹۷۳. نبرسکا پوهنتون. لنکن. نبراسکا. ۱۹۹۰

شهرت ننګیال. شاه سابق: محمد ظاهر شاه. مرکز نشراتي میوند. پیښاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

ګلدیپ نیار. د افغانستان په اړه راپور. متحده خپرونکو شرکت. دهلي. ۱۹۸۱

عبدالحمید مبارز. حقایق و تحلیل وقایع سیاسی افغانستان. ۱۹۷۳-۱۹۹۷. مرکز نشراتی حمید نور. پشاور. ۱۳۷۶ ۱۹۹۷

محمد حسن شرق. کرباس پوشهای برهنه پا. چاپ شخصي. هند. ۱۹۹۱

غلام مصطفی رسولي. شهادت محمد هاشم میوندوال سر آغاز فاجعه افغانستان. دانش کتابخانه. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

عبدالقدوس غوربندي. نگاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان. چاپ شخصي. سوید. ۲۰۰۰

عبدالصمد غوث. د افغانستان سقوط. بین المللي دفاعي خپرونکي. واشنګټن. ۱۹۸۸

نذیر کبیر سراج. رویدادهای نیمهٔ اخیر سدهٔ بیست در افغانستان. اریانا پلورنځی. فرانکفورت. ۱۹۹۷م. ۴ م

ناچاپ شوې لیکنه د عبدالجلیل جمیلي. مرحوم محمد داود خان اولین رئیس جمهور افغانستان و جریان مکمل و واقعي سفر رسمي ۱۹۷۷ او به مسکو

انځورونه

ولسمشر محمد داود له خپلې مېرمن زينب او لونو
زربښت، شينکۍ او درخانۍ سره
د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود او د شلمې پېړۍ ستر مبارز
خان عبدالغفار خان
د عاصم اکرم له کتاب څخه

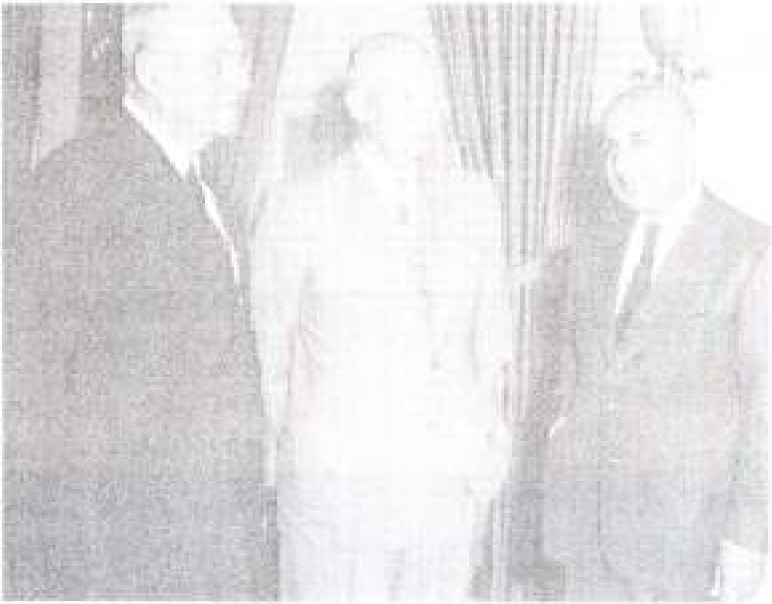

صدراعظم محمد داود له ولسمشر ایزنهاور او باندنیو چارو وزیر
فاستردس سره په کابل کې په کال ۱۹۵۸ کې
د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود د شوروي اتحاد له مارشال بولګانین سره
په ۱۹۵۵ کې د دوستۍ د تړون د لاسلیک په حال کې،
له خروشچف او محمد نعیم او نورو لوړو چارواکو سره

ولسمشر محمد داود د کابینې له غړیو سره

د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي محصلانې په کال ۱۹۶۰ کې

کابل، مارچ ۲۰۰۹

د افغان افسرانو له خوا د اروا ښاد

محمد داود جنازه هديري ته د سپارلو په لور

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د ارواښاد محمد داود جنازه خاورو ته سپارلو
یوه منظره

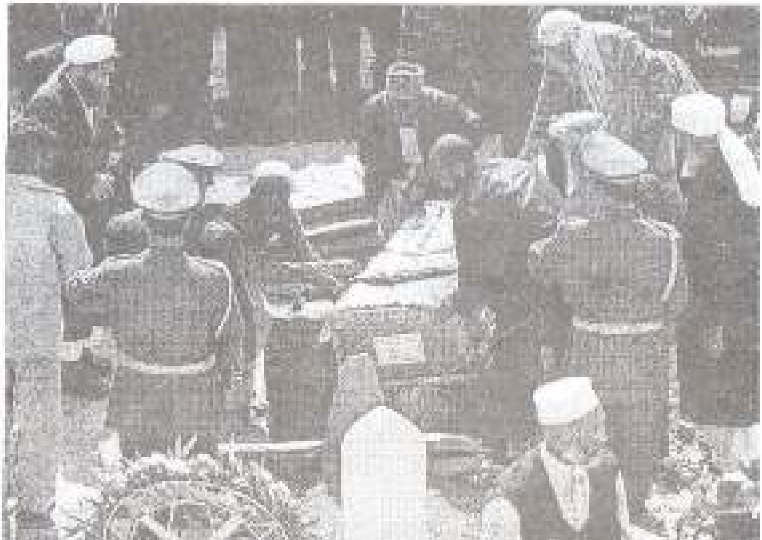

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د ارواښاد محمد داود جنازه په دارالامان کې
د محمد داود غونډۍ کې د ښخولو په حال کې

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د محمد داود په غونډۍ کې د اروا ښاد محمد داود جنازه خاورو ته د سپارلو په حال کې